

**ENTELEKTÜEL BİR EĞİTİM LİDERİ
OLARAK EMRULLAH EFENDİ
Hüseyin OKUR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESKİŞEHİR
AĞUSTOS, 2001**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı

108909

ENTELEKTÜEL BİR EĞİTİM LİDERİ OLARAK EMRULLAH EFENDİ

108909

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hüseyin OKUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Selahattin TURAN

ESKİŞEHİR
AĞUSTOS, 2001

ÖZET

Türk Eğitim tarihinin araştırılması ve oradaki birikimin bugüne taşınması önemlidir. Bugünkü eğitim sisteminin ve yapılanmasının temelleri, tarihteki yenileşme çalışmalarının başladığı Tanzimat ve sonrasında atılmıştır. Dolayısıyla bu dönemden günümüze kadar bütün eğitimcilerin Türk Milli Eğitimine etkileri olmuştur. İşte eğitimi derinden etkileyerek, şekillendirenlerden birisi olan Emrullah Efendi, döneminin imkanları çerçevesinde iyi bir eğitim almış, kültürlü, yeniliğe açık entelektüel bir eğitim lideridir.

Eğitim bürokrasisinin çeşitli basamaklarında görev alan ve iki kere eğitim yönetiminin en üst makamı olan Maârif Nâzırlığı yapan Emrullah Efendi, fikir ve uygulamaları ile hem zamanındaki hem de kendisinden sonraki bir çok eğitimciyi etkilemiştir. Günün eğitim sorunlarıyla ilgili gazete ve dergilerde çeşitli yazılar yazmıştır. Fransız eğitim sisteminden etkilendiği rahatça söylenebilir. Çünkü verdiği örneklerde ve yaptığı uygulamalarda sık sık Fransız eğitim modelini referans olarak kullanmaktadır.

Meşrutiyetin ilk yıllarında aydınların “eğitim reformuna nereden başlanılmalı?” tartışmalarına “Tuba Ağacı Nazariyesi” ile yükseköğretimden başlanılmasını savunarak katılan Emrullah Efendi, uygulamada ilköğretimin yapılanmasını bir yasayla gerçekleştirmeye çalışmış ama, hazırladığı ilköğretim yasa tasarısı ancak kendisinden sonraki bakan zamanında yürürlüğe girebilmiştir. Yüksek öğretimde de, çıkardığı yönetmelikle Türkiye’de çağcıl bir üniversitenin oluşmasında öncü bir rol oynamıştır.

Ogünkü ortaöğretim kurumlarından olan idadileri liselere çevirerek müfredatında gerekli değişiklikleri yapan, “öğretmenlik bir meslektir” diyerek öğretmenlerin hayat standartlarını yükseltmeye çalışan, eğitimde denetim olayına yeni bir anlayış getiren Emrullah Efendi, ayrıca siyasetle de ilgilenmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin düşünsel gelişiminde etkili olmuştur.

Emrullah Efendi, Türk Eğitim Tarihinde özgün bir yere sahip olan entelektüel, okuyan, yazan, vizyon sahibi, öğretmen, örnek bir eğitim lideridir.

ABSTRACT

Research of Turkish Education history and carrying its results to present is important for any contemporary education system. It can be said that the foundations of the Turkish educational system were founded at Tanzimat when the first renewing attempts took place. Emrullah Efendi was one of the leading and well-educated intellectual leaders in the Turkish educational history.

Emrullah Efendi, who had different positions at education bureaucracy and became secretary of education twice, affected lots of teachers with his ideas and studies. He wrote about the education problems of the day for a variety of publications. From its publications and ideas about education, it can be stated that he was affected by French education system. During his service as educational servant, he used French education model as an example at both in his reform efforts.

In the first years of Meşrutiyet, Turkish intellectuals were discussing about where to begin educational reform. Emrullah Efendi defended his ideas on educational reform in his well theory called "Tûba Ağacı." According to this theory, any educational reform must begin from the universities instead of primary schools. For that reason, he prepared educational laws however, he was not very successful in passing these educational regulations from the assembly. The law he prepared was accepted at the time of following secretary of education. In addition, he played a pioneer role in the realization of a contemporary university with a report he prepared. He also made an attempt to transform İdadi's to high schools and changed their subjects. He also stated "teachership is a profession. Emrullah Efendi also had a political idea and effected the philosophic development of the İttihâd and Terâkki Cemiyeti.

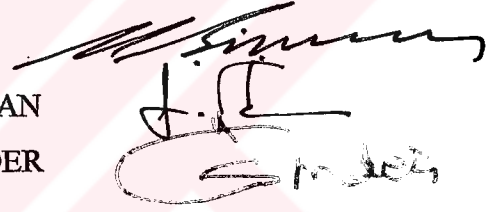
In conclusion, Emrullah Efendi was a teacher, an intellectual and ideal educational leader, who read and wrote about variety of educational issues and topics. He had a vision and a privileged place in Turkish educational history.

Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

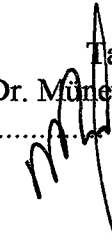
Tezin kabul edildiği tarih: 6.19.2001

Başkan : Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Selahattin TURAN
Üye : Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖNDER
Üye :
Üye :
Üye :

Tez ilgili yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü teknik ve bilimsel koşulları yerine getirmiş ve aday, yüksek lisans (bilim uzmanlığı) yeterlik derecesi almaya hak kazanmıştır.

Tarih: 2.10.2001
Doç. Dr. Münevver YILANCI
İmza:

ÖNSÖZ

Kendisiyle barışık ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini içselleştirmiş bireylerden oluşan ideal bir toplumu ortaya çıkarmak, eğitimin birincil amaçlarından olmalıdır. Eğitimin aktörleri, bu amaçları gerçekleştirebilmeleri için hedef kitleyi ve o kitlenin maddi ve manevi bağlarını iyi tanımasını gerekmektedir. Bu da ancak toplumların belleği niteliğindeki tarihin iyi bilinmesiyle olabilir.

Bu çalışma, Türk Eğitim Tarihinden Emrullah Efendinin bulunduğu sayfayı açarak onun liderlik özelliklerini görmeyi ve göstermeyi hedeflemiştir. Bu arada onu iyi inceleyebilmek ve çalışmalarını daha kolay yorumlayabilmek açısından, faydalı görüldüğü için, yaşadığı, yetiştiği ve bilfiil hizmet sunduğu çevreyi, zamanı ifade eden Osmanlı Devletinin son dönemindeki eğitim hareketlerine ve eğitim yapılanmasına da kısaca yer verilmiştir.

Emrullah Efendi, Türk Eğitim Tarihinde özgün bir kişiliktir. Milli Eğitimimizin Tanzimattan başlayan yönetsel örgütlenmesini Meşrutiyet döneminde yeniden yapılandıran ve günümüze kadar gelen etkisiyle bilge bir liderdir. Çalışmanın, eğitimimize emek vermiş örnek şahsiyetlerin araştırılarak, oluşan birikimin dünden bu güne aktarılması açısından önemli olduğu düşünülebilir. Nitekim eğitim de bir tür, toplumun o güne kadar oluşan birikimini bireye kazandırma faaliyetidir.

Araştırma süresince yardım ve rehberliğini hep hissettiğim tez danışmanım, değerli insan Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan'a gönülden teşekkür ediyorum. Ayrıca, araştırma boyunca desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Şişman'a ve bana destek olan, yüreklendiren OGU Eğitim Fakültesi öğretim üyelerine, OGU Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne, aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Hüseyin OKUR

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin OKUR
Yüksek Lisans
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Eğitim

Lisans 1987 Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Lise 1982 Eskişehir İmam Hatip Lisesi

İş / İstihdam

1995 Eskişehir İmam Hatip Lisesi

Üyeliği Bulunan Kuruluşlar

1996 Eğitimciler Birliği Sendikası

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Tarihi: Sarıcakaya, 12. 03. 1963

Yabancı Dil : İngilizce, Arapça

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
DEĞERLENDİRME KURULU ve ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
EKLER.....	x

II. BÖLÜM EĞİTİM VE LİDERLİK

1. 1. EĞİTİM.....	1
1. 2. EĞİTİMDE LİDERLİK.....	2
1.2.1. <u>Türk Eğitim Tarihinde Liderler</u>	3
1. 3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	9
1. 4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	10
1. 5. SAYILTIKLAR.....	11
1. 6. SINIRLILIKLAR.....	11
BÖLÜM SONU NOTLARI.....	12

II. BÖLÜM TANZİMAT VE SONRASI EĞİTİME GENEL BAKIŞ

2.1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876).....	13
2.2. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ (1876-1909).....	17
2.3. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1909-1919).....	20
BÖLÜM SONU NOTLARI.....	23

III. BÖLÜM

BİR EĞİTİM LİDERİ OLARAK EMRULLAH EFENDİ

3.1. HAYATI.....	24
3.1.1. <u>Entelektüel kişiliği</u>	26
3.1.2. <u>Eserleri</u>	29
3.1.2.1. Muhî't'ul-Maârif	29
3.1.2.2. Yeni Muhî't'ul-Maârif Ansiklopedisi	30
3.1.2.3. Îzahnâme	30
3.1.2.4. İlm-i Ruh	30
3.1.2.5. Yayımladığı Dergi ve Gazeteler	31
3.1.2.5.1. Yeni Muhî't'ul-Maârif Gazetesi.....	31
3.1.2.5.2. Mecelle-i Muallim.....	31
3.1.2.5.3. Bilgi Mecmuası.....	31
3.1.2.6. Makaleleri	31
3.2. EMRULLAH EFENDİ'NİN EĞİTİM FELSEFESİ.....	32
3.2.1. <u>Tûba Ağacı Nazariyesi</u>	35
3.2.2. <u>Dârü'l-fünûn Nizamnamesi (Yükseköğretimle İlgili Görüş ve Uygulamaları)</u>	39
3.2.3. <u>Geçici İlköğretim Kanunu (İlköğretimle İlgili Görüş ve Uygulamaları)</u>	43
3.3. EMRULLAH EFENDİNİN EĞİTİM LİDERLİĞİ.....	48
3.3.1. <u>Kültürel çalışmaları</u>	48
3.3.2. <u>Siyasal çalışmaları ve görüşleri (Tevsi-î Mezûniyet)</u>	49
3.3.3. <u>Yenileşme ve Değişim Çalışmaları</u>	51
BÖLÜM SONU NOTLARI.....	54

IV. BÖLÜM

SONUÇ, YARGI VE ÖNERİLER

4. 1. SONUÇ.....	56
4. 2. YARGI.....	62
4. 3. ÖNERİLER.....	67
BÖLÜM SONU NOTLARI.....	69
KAYNAKLAR.....	70
DİZİN.....	74
EKLER.....	77

KISALTMALAR LİSTESİ

- BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
MKT : Sadaret Mektubî Kalemi
MMLTKEM : Meclis-i Mebusan Levayih ve Tekâlif-i Kanuniyye ve
Encümen Mazbataları
MMZC : Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
OGÜ : Osmangazi Üniversitesi
TTK : Türk Tarih Kurumu

EKLER LİSTESİ

- EK-1 : Emrullah Efendinin Fotoğrafi
- EK-2 : Emrullah Efendi İle İlgili Bir Karikatür.
- EK-3 : Emrullah Efendinin 1500 Kuruş Maaşla Maârif Meclis Üyelğine Tayini İle İlgili Olur.
- EK-4 : Emrullah Efendinin Avrupa'ya Kaçışından Dolayı Cezasını Affı İle İlgili Belge.
- EK-5 : Emrullah Efendinin Rütbesi Ülâ Sınıf-ı Sâniye Yükseltilerek Mekteb-i Sultani Müdürlüğüne Tayini İle İlgili Maârif Nezaretinin Sadarettten Olur İstemi.
- EK-6 : Emrullah Efendinin Rütbesi Ülâ Sınıf-ı Sâniye Yükseltilerek Mekteb-i Sultani Müdürlüğüne Tayini İle İlgili Sadarettten Gelen Olur.
- EK-7 : Emrullah Efendinin İlm-i Daire Reisliğine Tayini İle İlgili Maârif-i Umumiyye Nezaretinin Yazısı.
- EK-8 : Emrullah Efendinin İlm-i Daire Reisliğine Tayini İle İlgili Meclis-i Mahsûs Kararı.
- EK-9 : Emrullah Efendinin Edirne Vilayeti Kırklareli (Kırkkilise) Sancağından Mebus Seçildiğine Dair Edirne Vilayet Mazbatası.
- EK-10 : Emrullah Efendinin Mebusluk Mazbatasının Meclis-i Mebusanda İnceleme Sonucunda Mebusluğa Kabul Ve Tescili İle İlgili Belge.
- EK-11 : Muhîtu'l-Maârif Gazetesinin 1. Sayısının Kapağı.
- EK-12 : Emrullah Efendinin "İzahname" İsimli Eserinin Kapak Sayfası.
- EK-13 : Matbaâ-i Âmirede Basılan Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatı'nın (Geçici İlköğretim Yasası) Baş Sayfası.
- EK-14 : Darulfünun Ve Şuûbatının İnzibâtına Dair Nizamname'nin İlk Sayfası.
- EK-15 : Emrullah Efendinin Sırat-ı Müstakîm'deki "Terbiye Ve Esasları" Konulu Makalesinin Olduğu Sayfa.

I. BÖLÜM

EĞİTİM VE LİDERLİK

Bu çağın en değerli eylemi; bilinmeyen arayan ve üretilmeyen üretmeye çalışan bilimsel davranıştır. Bilimsel davranış, ancak inanç, düşünce ve girişim özgülüklerinin var olduğu ve bilime gereken değer verildiği bir ortamda gelişebilir. Aksi halde bilimin ürünü olan bilgiyi, çoğu zaman o bilgiyi üreten süreci veya sürecin değişkenlerini anlayamadan transfer eder ve kullanmaya çalışırız ki, bu da taklitçiliktir.

Özgün bilimsel bilgiye ulaşmak, ancak kaliteli bir eğitim politikasıyla mümkün olacaktır. Eğitim, bir ülkenin gelişip kalkınmasını sağlayan en önemli alandır. Eğitim sisteminin başarılı olması da eğitim örgütlerindeki eğitim yöneticilerinin liderlik özellikleri taşımalarıyla mümkündür. Liderler, liderliğini yaptıkları kurumlara yeni ufuklar çizebilen, vizyon sahibi insanlardır.

1.1. EĞİTİM

Eğitim, kişinin doğuştan getirdiği yeteneklerin gelişmesini kolaylaştırma, (Chatelelain, 1964 s. 38) kişiye yararı, iyiyi, değeri, erdemi öğretme ve onu disipline etme eylemidir (Russel, 1993). Tabii söz konusu disiplin, zorlayıcı, dışarıdan gelen bir disiplin değil, tamamen bireysel ve içseldir.

Eğitim, bireye değerleri veren (Ülken, 1967 s. III), doğa ve insanlara karşı bilişsel temel bir görüş ve yetenekler oluşturan bir süreçtir (Dewey, 1996 s. 305). Eğitim, bireysel sevgi, hoşgörü, cesaret, doğruluk, sadakat, adalet, terbiyelilik, kadirbilirlik ve bilimsellik gibi davranışları kazandırarak kültürel ortamı ideal insanın yaşam düzeyine ulaştıran bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. John Dewey, “Demokrasi ve Eğitim” isimli eserinde Kant’ın eğitimi, “insanı insan yapan süreç” olarak tanımladığını ifade ettikten sonra şunları yazmaktadır:

İnsanlık tarihi doğada başladı. Doğa, yalnızca tohumları verir, onları geliştiren, olgunlaştıran eğitimidir. Dürüst, insancıl yaşamın özelliği, insanın öz çabası ile kendisini yaratmasıdır. O, kendisini gerçekten ahlaklı, mantıklı ve özgür bir yaratık yapmak zorundadır. Bu yaratıcı güç, kuşaklar boyunca yavaş yavaş eğitim etkinlikleri ile taşınır. Bunun hızlandırılması için insanların, halkların, içinde buldukları günün koşullarına göre değil, gelecekte daha iyi bir insanlık oluşturacak şekilde bir eğitim vermelidirler (Dewey, 1996, s. 92).

Eğitim, insanın doğuştan getirdiği potansiyelleri, kullanılabilir hale getirerek; onları geliştirme ve olgunlaştırma eylemidir. Bu eylem, insanı insan yapma eylemidir. Tarih boyunca bu eylemin ortaya koyduğu bir birikim vardır. Eğitim, bu birikimi bir sonraki kuşaklara aktararak ahlaklı, mantıklı ve özgür bir insanlığı oluşturmalıdır.

Eğitim, yeni bir dünyanın anahtarıdır. İnsan, kendi doğasında varolan üretme, yaratma isteği ve sevgisini ancak eğitimle uyandırıp, geliştirebilir. “Bitkiler ziraatla, insanlar eğitimle yetişir” diyen J. J. Rousseau, eğitimin çocuğun ölmesine engel olmaktan daha çok, onu yaşatmayı öğretilmesi gerektiğini kabul eder. Ona göre, yaşamak nefes almak değil, duyularımızı ve hislerimizi, var olduğumuzu bize hatırlatan her organımızı kullanmaktır (Rousseau, 1966, s. 9).

1.2. EĞİTİMDE LİDERLİK

İnsanların toplum halinde buldukları ve toplu olarak yaşadıkları her zaman ve yerde yönetim var olmuştur. Yönetim, cazibesini hiç kaybetmeyen sanatların en eskisi bilimlerin en yenisidir (Genç, 1998). Yönetim, sorun çözmeye, (Özsoy, 1987 s. 2)

belirlenen politika ve amaçları gerçekleştirme sürecidir. Eğitim yönetimi; bütün eğitim sistemini şu yada bu biçimde etkileyen kararların alındığı eğitim örgütünün yönetimidir.

Yönetim, örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için insan ve madde kaynaklarının amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi süreci olarak da tanımlanmaktadır. Örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi için, örgüt üyelerinin yönlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu yönlendirmeyi sağlayarak, örgütsel faaliyetlerin gerçekleşmesi için liderlik bir ihtiyaçtır.

Liderlik, güzelliğe benzer, tanımlanması güçtür, ama onu gördüğünüzde tanırırsınız. Liderlik, sanat gibidir, tanımı yapılmaktan daha çok sergilenir. Liderlik, şartlara meydan okuyup onu fethetmek ve bununla da kalmayıp onu kökten değiştirmek, değiştirebilmektir. Lider, yenilikçi bir kişidir, başka insanların daha önce denemediği veya onların daha önce yapmadıkları şeyleri yapar. Lider, bir çok şeyi diğer insanlardan önce yapar. Hava koşullarının dağları şekillendirmesi gibi sorunlar da liderleri yaratır. Liderler, değişime karşı durmazlar, değişimi yönetirler. Dolayısıyla liderler toplumsal mimarlardır (Bennis, 1999).

Bir liderin görevi, iyi aktarılan, esin sağlayan bir vizyon, yetki dağıtan yapılar ve iyi bir kişisel örnek olma aracılığıyla bu motivasyonu artırmaktır. Bir lider, alçakgönüllü, saygılı, yeni deneyimlere açık, gayretli, çalışkan ve iyimser olduğu zaman iyi bir rol modeli olur (Kotter, 1998, s. 207).

1.2.1. Türk Eğitim Tarihinde Liderler

Eski Türklerden Göktürklerin ünlü veziri Tonyukuk, Çin propagandasının etkisiyle Budizm'in benimsenmesi şeklindeki düşünceye karşı çıkarak eski gelenek ve inanışların devamını sağlayarak Göktürk töresini korumuştur. Dolayısıyla onu toplumun sosyal düzenini ayakta tutan eğitimci bir devlet adamı (Eğitim lideri) olarak görmek gerekir (Akyüz, 1985 s. 8). Türkler, İslamiyet'i benimsemeleri ile planlı, düzenli güçlü bir örgün eğitim kurumu olan medreseler ortaya çıkmıştır. Bu kurumlarla birlikte

mutasavvıf ve din adamları, Türk halkına yeni dini anlatma ve öğretme konusunda yaygın eğitim görevi yapmışlardır.

Felsefe ve çeşitli bilimlerdeki bilgisinin ve görüşlerinin derinliği nedeniyle Aristo'dan sonra kendisine muallim-i sanî (ikinci öğretmen) denen Fârâbi (870-950), Türk milletinin yetiştirdiği ve insanlığın kendisiyle övüldüğü nadir dehalardan biridir. Yüce fikir hayatının yanında, hükümdarlara boyun eğmeyen, paraya önem vermeyen, dindar, ahlaklı, insancıl bir hayat sürmüştür. Türk eğitim tarihinde ilk kez doğrudan eğitime ilişkin görüşler ileri sürdüğü bilinen düşünür Fârâbi'dir. O, öğretimde yöntem konusunda, kolaydan zora gidilmesini istemiş, böylece çok değerli bir ilke ortaya atmıştır. İdeal bir yöneticinin özellik ve davranışlarını içeren el-Medfnetü'l-Fâzıla önemli eserlerinden birisidir.

Yine bu dönemde yetişen ünlü hekim ve filozof İbni Sîna vardır. Büyük Türk filozofu, ahlakçısı ve hekimi İbni Sîna (980-1037), gerek Türk, gerekse dünya düşünce, tıp ve eğitim tarihinde çok önemli bir yer tutar. İbni Sîna'nın görüşleri "yeni eğitim" denen ve 18.yüzyıldan, özellikle Rousseau'dan beri gelişen görüşlerle karşılaştırılınca aralarında önemli benzerlikler görülür. İbni Sîna, okulun, çocuğun doğal bir ortamı olduğunu ve onun kişiliğinin gelişmesinde çok önemli bir yeri bulunduğunu, 20. Yüzyıl eğitimcileri olan Dewey, Alain, Durkheim vs.'den 900 yıl önce ortaya koymuştur (Akyüz, 1985, s. 24).

Devlet yönetimine, çocuk eğitimine, ahlâka ilişkin görüşleri içeren ve mutluluk veren bilgi anlamına gelen eseri "Kutadgu Bilig" ile ünlünen "Balasagunlu Yusuf" (Has Hâcip), Türkçe'nin ilk sözlüğü olan "Divân-ü Lûgat'it-Türk"ü düzenleyen Kaşgarlı Mahmut, geniş halk kitlelerinin eğitimini sağlayan Hoca Ahmet Yesevî, kendi ismiyle tanınan örgün eğitim kurumlarını oluşturan vezir Nizâm'ül-Mülk ve Yunus Emre, Hacı Bektâş-i Veli, Nasrettin Hoca, Türk Eğitim Tarihinde dikkatle üzerinde durulması gereken seçkin eğitim liderleridir.

Osmanlılara gelindiğinde padişahlardan Fatih'in ve Kanûni'nin kendi ismi ile anılan medreseleri görülmektedir. Fatih medreselerinin düzenlenmesi daha sonraki

dönemler için örnek olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, medrese teşkilatını kurarken, Eyüp ve Ayasofya'da açtığı iki medresede sıbyan okullarında öğretmenlik yapacak olanlar için ayrı dersler koydurmuş ve bu dersleri görmeyenleri sıbyan okullarında öğretmenlik yapmaktan menetmişti (Koçer, 1967, s. 7)

Osmanlılarda eğitim sistemi içinde önemli bir yere sahip olan "Enderûn Mektebi" II. Murad zamanında kurulmuşsa da Fatih zamanında düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Tanzîmattan sonra önemini kaybeden kurumlardan biri olan Enderûn Mektebi, saray hizmetleri için görgülü ve bilgili adam yetiştirmek amacıyla kurulan, aynı zamanda devletin yüksek idari ve askeri memuriyetleri için, iyi yetişmiş, liderlik vasıfları gelişmiş elamanları hazırlayan bir eğitim kurumudur. Enderûn Mektebi, din, dil ve ırk dikkate alınmaksızın bilgi ve yeteneklerine göre Osmanlı politik sistemi içinde yerlerini alabilen kimselerin eğitim aldığı seçkin bir enstitü olarak kabul edilebilir (Kaya, 1977, s. 66). Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde bozulan eğitimin yeniden düzenlenmesi için bir çok girişimler vardır. Böyle bir düzenlemenin gerekliliğini "Koçibey Risalesi" olarak bilinen bir risale ile belirten Koçi Bey bunlardan sadece biridir.

Yenileşme döneminde eğitim konusunu öne çıkaran padişahlar, vezirler, paşalar ve aydınlar vardır. İlk defa zorunlu ilköğretim girişiminde bulunan (1824) II. Mahmut, Tanzimat döneminde "Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi" ni yayınlayan Saffet Paşa, bir yüksek öğretim kurumu olan "Dârulfünûn"u ve medreselere karşı mektepleri savunan Namık Kemal, Ziya Paşa, bunlardan bir kaçıdır. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesini hazırlayan Saffet Paşa, Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin 7. Nâzırıdır. Onun zamanı Maârif Nezâreti için en çok çalışma devri olmuştur. Bu sırada Dârulmuallimînce bazı ıslahat hareketlerine girişilmiş, bir de Dârulmuallimîn-i İptidâî açılmıştır. İstanbul dışında bulunan sıbyan okullarına seyyar ve geçici öğretmenler yollanmıştır (Koçer, 1967, s. 84). Onun zamanında genel imtihanlara başlanmış, Dâruşşafaka'nın yapılanmasına girişilmiş ve her tarafa çeşitli derecelerde okullar açılmaya başlamıştır. Müdür ve kaymakam yetiştirmek üzere kurulmuş bir müessese olan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'ye şubeler açılmıştır.

Osmanlı Devletinde, öğretmen yetiştirme konusunda ilk önemli adımı Abdülmecit tarafından şehzadelerin eğitimi ile görevlendirilen Kemal Efendi (Ahmet Kemal Paşa) atmıştır. Sıbyan Mekteplerinin programlarında yapmak istediği değişiklikler engellenince o da o gün için yeni bir okul tipi olan Rüştîyeleri çoğaltmaya çalışmıştır. Koçer'e göre Kemal Efendi'nin asıl değeri ve önemi bu rüştîyeler için gerekli eğitim kadrosunun medrese çevresinden yetişemeyeceğini görmesindedir (Koçer, 1967, s. 9). Kemal Efendi, 16 Mart 1848'de yeni eğitim sisteminin en önemli unsuru olan öğretmeni yetiştirecek, Türk tarihinde modern eğitimin ilk öğretmen okulu olan Dârulmuallimîn'i açmayı başarmıştır. Bir ilk ve orta öğretim kurumu olan Dârulmaârif'i Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın vakfiyesiyle, yine Kemal Efendi açmıştır. Bu okullara gerekli olan kitapları hazırlamak için Encümen-i Dâniş'i oluşturmuş ve hazırlanacak bu kitapları bastırmak için de Avrupa'dan Litografya makinesi getirtmiştir (Koçer, 1967, s. 55).

I. Meşrutiyetin ilanından sonra II. Abdülhamit ve Midhat Paşa eğitime büyük ağırlık vermişlerdir. Osmanlı Tarihinde ilk örgütlü eğitim, bu dönemde görülmektedir. Türk Eğitim Tarihinde, erkek ve kız sanat okullarını ilk defa kuran Mithat Paşadır. (1822-1884) Onun valiliği zamanında Niş'de (1863) sonradan Rusçuk'ta (1864) daha sonra da Sofya'da Kimsesiz çocuklar için "Islahhâne" adı altında okullar açılmıştır. Daha sonra 1867'den itibaren bu okullar devlet tarafından bütün vilayetlerde açılmaya başlanmıştır. Bütün bu Islahhâneleri kapsayan bir yönetmelik de yine Mithat Paşa tarafından hazırlanmıştır (Unat, 1964, s. 79).

Geniş halk kitlelerinin asgari bir eğitim öğretimden geçirilmesinin, ülkenin gelişmesi için ve vatandaşların enerjilerinin verimli bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli olduğunu savunan Ahmet Mithat Efendi, aynı zamanda Türkçe'yi koruyup, geliştirmede öncü bir konuma sahip olan bir eğitim lideridir. O, Osmanlı'nın Orta Asya'dan gelirken konuştukları Türkçe'yi koruyup geliştirmemekle büyük hataya düştüğünü ileri sürerek, mümkün oldukça sade ve anlaşılabilir bir dille yazmış ve Osmanlıca'nın sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. "Böylece o, halkçılık ve dilde sadeleştirme, Türkçeleştirme akımının da öncüleri arasında yer almaktadır" (Akyüz, 1985, s. 172).

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Maarif nazırı olan Emrullah Efendi ve Dârulmuallimîn'in müdürü Satı Bey, öne çıkan eğitim liderleri olarak görülmektedir. Emrullah Efendi, Dârulfünûn da köklü değişiklikler yapmak istemiş, hatta bu konuda "Tûba ağacı" isimli bir nazariye geliştirmiştir. Bakanlığı sırasında bir çok kanun ve yönetmelik çalışması yapmıştır.

Satı Bey ise öğretmen yetiştiren kurumlar olan "Dârulmuallim"lerde büyük değişiklik ve yenilikler yapmıştır. Mülkiye Mektebinden mezun olan Satı Bey (1884-1970) II. Meşrutiyetin ilanından sonra bir süre İstanbul Dârulmuallimînin müdürlüğünde bulunmuştur. Dârulmuallimîn ve çeşitli düzeydeki okulların programlarında Terbiye-i Bedeniye, Resim, Elishi, Mûsiki derslerinin yer alması ve bu derslerin gelişmesinde büyük çaba göstermiştir. Satı Bey'in Meşrutiyet devrinde ilköğretim konusundaki görüşleri anılmağa değerlidir. Satı Bey, ıslahatın ilköğretimden başlaması üzerinde titizlikle dururken, öğretmen yetiştirme konusunun da çok önemli bir problem olduğunu savunuyordu. Hatta ona göre "Maârifin öncüleri, ilkokul öğretmenleridir. Zira ilkokul olmazsa diğer yüksek okullar olamazdı." Satı Bey Dârulmuallimîn içinde öğrencilerin uygulama yapması için bir Tatbikat Mektebi (Uygulama okulu) açmıştır.

Toplumda herkesin öğretmenlik yapabileceği zihniyetine şiddetle karşı çıkmış, öğretmenliğin özel yeteneklere, bilgilere dayanan bir meslek olduğunu ortaya koyan Satı Bey, Tûba Ağacı Nazariyesine karşı çıkıp eğitim reformunun doğal ağaçlara benzer şekilde yapılabileceğini, ilkokullardan başlanması gerektiğini savunmuştur. Öğretmen-politika ilişkilerini ilk kez ele alıp işleyen ve bu konuda öğretmenleri aydınlatan Satı Bey'e göre öğretmenlerin her vatandaş gibi, devletin yönetimi ve ulusal çıkarlar konusuna ilgi duymaları doğaldır. Fakat çeşitli düşmanlık ve kinlere sebep olan parti çekişmeleri şeklindeki günlük politikaya karışması öğretmen için istenen bir durum değildir. Onlar, iyi vatandaşlar, iyi seçmenler yetiştirmelidirler (Akyüz, 1985, s.190).

Osmanlıların son döneminden cumhuriyete, Türk eğitimini etkileyenlerin içinde Mehmet Akif'in, Ziya Gökalp'in ve Ömer Seyfettin'in önemli yerleri vardır. Ziya

Gökalp (1876-1924) İttihat ve Terakki fırkasında yöneticilik yaptı. 1911'de Selanik'te İdâdide ve 1913'ten sonra da İstanbul Dârülfünûnunda sosyoloji dersi okuttu. Sosyoloji (İçtimaîyat) dersini ilk defa programlara koyduran ve okutan O'dur. Felsefe dersinin de programlara girmesine etkisi olmuştur. Bugün örgün ve yaygın eğitim şeklinde yapılan eğitim tasnifini yapan ve terminoloji geliştiren Ziya Gökalp'tir (Akyüz, 1985, s. 193).

Ayrıca İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu burada özellikle zikretmek gerekiyor. Meşrûtiyet döneminde Dârülmualimîn, Dârülmualimât ve Dârülfünûnda Pedagoji, Elişleri, Yazı öğretmenliği yapan İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978), 1918'den sonra orta ve yüksek öğretim müdürlüklerinde bulunmuştur. 1923'ten itibaren bir süre Dârülfünûnda Rektörlük de yapan Baltacıoğlu'nun etkinliği Cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Üretime ve yaratıcılığa dayanan bir eğitim sistemi savunmuştur. Ona göre:

...cılız, ruhsuz, korkak nesiller yetiştiren, milli olmayan eğitim sistemimiz, geri kalmamızın ve felaketlerimizin tek sorumlusudur. 1914 tarihli bir yazısında der ki: Bulgarlar, Yunanlılar Rumeli'yi bizim kafamızdan değil, ellerimizden, kollarımızdan ayırdılar. Biz, elsiz, kolsuz, bacaksız, kalpsiz, kansız, cansız millet, biz bayrak sevmeyen, vatan sevmeyen, geçmişine, dedelerinin mezarlarına hürmet etmeyen, camilerin avlularına pisleyen, çeşmelerin yalıklarını süprüntü ile dolduran biz, Elifbadan, Kıraattan, Hesaptan evvel kanda, canda, ruhta inkılaplara muhtaç bir milletiz...Biz eğer yaşamak istiyorsak, çürüyen ciğerlerimizi, kamburlaşan vücudumuzu, körleşen zekamızı, sönen kalbimizi, kuvvetle, imanla dolduralım (Akyüz, 1985, s. 195).

Türkiye'de ilk kez bayanlara üniversiteye girme hakkı verilmesi ile ilgili çalışmaları, Süleyman Paşazade Sami Bey'le birlikte İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapmıştır. Bu çalışma, 1916'da açılan "İnâs Dârülfünûnu'nun" başlangıcı olmuştur (Binbaşoğlu, 1982, s. 152).

Mustafa Kemal Atatürk, asker ve devlet adamı olmasının yanında aynı zamanda Türk eğitim tarihinde önemli yere sahip bir eğitim lideridir. 15 Temmuz 1921'de Ankara da toplanan Maârif Kongresini Mustafa Kemal, cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Ayrıca öğretmenlerin teker teker ellerini sıkmıştır. Maârif Kongresi çalışmalarını savaş dolayısıyla bir sonuca varamadan erken

bitirmiştir. Bir sonuca varmasa da, öyle bir zamanda toplanmış olması ve Mustafa Kemal'in açış konuşmasıyla eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar.

Mustafa Kemal Atatürk, bu konuşmasında; o zamana kadar uygulanan öğretim tekniklerinin Türk milletinin gerilemesinin etkenlerinden olduğunu ifade ederek, milli eğitimin Doğudan ve Batıdan gelen etkilerden uzak, milli ve tarihi özelliğimizle uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmenleri gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri olarak tanımlayan Atatürk'ün Yunan taarruzunun en ateşli zamanında eğitim işiyle meşgul olması, kuşkusuz dünya tarihinde de en benzeri bulunmayan bir örnektir (Akyüz, 1985, s. 202).

Cumhuriyet döneminde, Hasan Ali Yücel, Tevfik İleri gibi Türk Milli Eğitimi'nde ufuk açmış bir çok Milli Eğitim Bakan'ı görülmektedir. Hasan Ali Yücel 1937 de başlayan Eğitim Kurşları aracılığıyla köye öğretmen yetiştirme ve bu yoldan okuma yazma seferberliğini devam ettirmiştir. O yıllardaki köy eğitim hareketini benimseyerek, 1940 'ta yurttta 20 köy enstitüsü açmıştır. Bakanlığı sırasında hem bu enstitülerde hem de teknik öğretimde iş ve meslek eğitiminin gelişmesine katkılarda bulunmuştur. 1939'da birinci ve 1943'te ikinci Milli Eğitim Şuralarını toplayarak eğitim sorunlarının bilimsel tartışılmasına olanaklar hazırlamıştır (Binbaşoğlu, 1982, s. 157).

1. 3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel gerçeklere, ancak araştırma yapılarak ulaşılabilir. Araştırma: Doğruluğu test edilmiş, düşünce prensipleriyle çelişmeyen, sistemli ve organize edilmiş bir yapıya sahip çeşitli bilgilerden hareket ederek; bir sonucu bulmaya ve yeni bilgilere ulaşmaya yönelik çalışmalara denir. Bir başka deyişle araştırma; bilginin bulunması, geliştirilmesi ve gerçeğe uygun olup olmadığının kontrol edilmesi için harcanan çabadır. Böyle bir çabada amaca varabilmek için belli bir yol izlemek ve belli araçları kullanmak gerekir. Araştırmayı gerçekleştirmede kullanılan araç ve izlenen yola araştırma tekniği ve yöntemi denir.

Tarihle ilgili çalışmalarda, geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında yada bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünde yapılan incelemelerde kullanılan araştırma yöntemine “Tarihi Araştırma Yöntemi” denir (Özçelik, 2001, s. 113).

Tarihi araştırma yöntemi sadece tarihçiler tarafından kullanılan bir yöntem değildir. Dolayısıyla, tarihçi olmadan da; bir tarihi oluşu herhangi bir disiplinle ilişkisi yönünden ele alıp araştırmak mümkündür. Bu yöntem daha çok bir doküman inceleme yöntemidir.

Bu çalışmada, Türk Tarihinin en bunalımlı dönemi olan Meşrutiyet Döneminde Eğitim Bakanlığı yapmış, Tarihi bir kişiliğin biyografi çalışması olduğu ve onun görüşleri, özellikle uygulamaları ele alınarak, liderlik özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma olduğu için Tarihsel Araştırma Modelinden yararlanılmıştır.

1. 4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bir Eğitim lideri olarak Emrullah Efendi'nin Türk Eğitim Liderliği Tarihindeki yeri ve önemi nedir?
2. Entelektüel bir eğitim lideri olarak Türk Eğitimine kazandırdıkları ve kazandırmak istedikleri nelerdir?
3. Emrullah Efendi'nin görüşleri, eğitim felsefesi ve uygulamaları nelerdir?
4. Emrullah Efendi'nin liderlik özellikleri nelerdir?

Bu araştırma; sorumlu bir aydın ve eğitim yöneticisi olan, Emrullah Efendi'nin dünya görüşü, eğitim felsefesi ve özellikle uygulamalarının Türk Eğitimine yansımaları açısından, eğitim liderliğini ve entelektüel birikimini ortaya koyarak, liderlik özelliklerini saptamayı ve dolayısıyla eğitimde liderlik çalışmalarına biyografik açıdan katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Böyle bir çalışma, Türk Eğitim Tarihinde yer alan eğitim liderlerinin biyografilerini çalışıp, liderlik özellikleri ve Türk Eğitimine katkılarını ortaya koyarak, Türk Eğitim Liderliği araştırmalarını Tarihi bir perspektife oturtmak konusunda katkıda bulunacağı için önemlidir.

1. 5. SAYILTILAR

1. Emrullah Efendi'nin hayatı ile ilgili ulaştığımız bilgiler objektif olarak ele alınmış ve yeterlidir.
2. Emrullah Efendi'nin, gazete ve dergilerdeki makalelerinde yazdıkları, ayrıca Meclis-i Mebusan'daki konuşmaları gerçek görüşlerini yansıtmaktadır.
3. Araştırmada kullanılan kitap, dergi, gazete, arşiv belgeleri geçerli ve güvenilirlerdir.

1. 6. SINIRLILIKLAR

1. Araştırmada, Emrullah Efendinin görüşleri konusunda elde edilen bilgiler, gazete ve dergilerde yazdığı yazılar, Meclis zabıtlarındaki konuşmaları ve diğer araştırmacıların yaptıkları yorumlar ile sınırlıdır.
2. Bu araştırmada kullanılan kaynaklar, özel ve resmi kütüphanelerde ulaşılabilen kaynaklarla sınırlıdır.

BÖLÜM SONU NOTLARI

- CHATELAIN, François;** (1964), **Yeni Eğitim Prensipleri**, (Çev. KODAMANOĞLU M. Nuri) 2. Basım, M.E.B, Ankara.
- RUSSEL, Bertrand;** (1993), **Eğitim Üzerine**, (Çev. BEZEL Nail), 2. Basım, Say yayınları, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya;** (1967), **Eğitim Felsefesi**, M.E.B, İstanbul.
- DEWEY, John;** (1996), **Demokrasi ve Eğitim**, (Çev. M. Salih Oturan) Başarı Yayıncılık, İstanbul.
- ROUSSEAU, Jean Jacques;** (1966), **Emil**, (Çev. ÜLKEN, Hilmi Ziya, ÜLGENER, Ali Rıza, GÜZEY, Selahattin), Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- GENÇ, Nurullah;** (1998), **Zirveye Götüren Yol Yönetim**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ÖZSOY, Yahya;** (1987), **Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi**, A.Ö.F. Yayınları, Eskişehir.
- BENNİS, Warren;** (1999), **Bir Lider Olabilmek**, (Çev. TEKSÖZ Utku), 1. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- KOTTER, John P.** (1998), **Matsushita Liderliği**, (Çev. Ertan, Tevfik), Sistem Yayıncılık, Ankara.
- AKYÜZ, Yahya;** (1985), **Türk Eğitim Tarihi**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KOÇER, Hasan Ali;** (1987), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara.
- KAYA, Yahya Kemal;** (1977), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Nüve Matbaası, Ankara.
- UNAT, Faik Reşit;** (1964), **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, M.E.B, Ankara.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit;** (1982), **Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Binbaşıoğlu Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, İsmail;** (2001), **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

II. BÖLÜM

TANZİMAT VE SONRASI EĞİTİME GENEL BAKIŞ

Osmanlı Devletinin son 150 yıllık döneminde, Eğitim tarihine bakıldığında; yenileşme ve düzenleme çabalarının başladığı Tanzimat dönemi, yayılma ve ilerleme yılları olan Abdülhamit dönemi, bocalama ve kararsızlık yılları olan Meşrutiyet döneminin birbirini hazırlayan ve tamamlayan dönemler olduğunu görülmektedir. Bu bağlamda Emrullah Efendi'nin görüş ve uygulamalarını iyi analiz edip, tam olarak kavrayabilmek için, hem kendi dönemindeki, hem de önceki iki dönemdeki eğitim hareketlerinin özelliklerini ve tarihi gelişimini ana hatlarıyla ele almak faydalı olacaktır.

2.1.TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Osmanlılarda eğitim, daha çok dini ağırlıklı ve medreselerde yapılan bir faaliyet idi. Dolayısıyla Tanzimat'a kadar Türkiye'nin eğitim-öğretim ve adalet hayatına, yönetimine medreseler hakim olmuştur. Bu kurumlar, devletin istediği sivil, askeri, adli memur ve yöneticileri yetiştirmek suretiyle faydalı da olmuşlardır. Fakat aynı kurumlar sonraları yenilik ve ilerlemenin önünde birer engel haline gelmişlerdir. XVIII.

Yüzyıldan itibaren açılan çağcıl eğitim kurumlarının çoğunu askeri okullar oluşturmuştur. Bu durum, eğitim reformuna bir başlangıç ve temel oluşturmuştur.

Eğitimle ilgili yenileşme çabaları esas olarak II. Mahmut'un 1824 fermanıyla başlamış ve bu fermanla Türkiye'de ilk defa ilköğretim mecburiyeti getirilmiştir. Fakat asıl farklılaşma 1838'de Meclis-i Umûr-u Nâfia (Bayındırlık İşleri Meclisi) adlı bir danışma ve planlama kurulunun oluşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu kurulun hazırladığı bir raporla birlikte medrese dışında eğitim işleriyle uğraşan bir kurumu oluşturma çalışmaları başlamıştır. Bu raporda eğitimin insanı refaha ve mesut yaşamaya kavuşturacak, ülkelerin kalkınmasını sağlayacak bir unsur olduğu belirtilmekteydi. Bu ise dünyevi bir görüşle eğitimin değerlendirilmesi demekti (Bilim, 1984, s. 18). Tanzimatçıların reformcu, modern eğitim görüşleri, Avrupa'nın liberal ve laik fikirlerinin etkisini taşımaktadır. Osmanlı toplumunu birleştirici ve kaynaştırıcı bir eğitim sistemi öngörülmüyordu. Bu şekilde birleştirici laik, liberal ve modern bir eğitim sistemi; İmparatorluğun toprak ve siyasi bütünlüğünün muhafazası ve aynı zamanda da Batılılaşma için en önemli bir vasıta olacaktı (Kodaman, 1991, s. xii).

Bir düzenlemeler devri olan Tanzimat'da yapılan bütün reformların kökeninde modern bir devlet olma çabası vardır. 1839'da Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan Tanzimat Fermanı siyasi bir belgedir ve eğitim-öğretim reformundan söz etmemektedir. Buna rağmen Tanzimat'ı ilan eden kadro Osmanlı Devletini çağcıl Avrupa devletleri seviyesine çıkartacak yeniliklerin, bilginin, tekniğin, yetişmiş elemanın, eğitim ve öğretim alanında yapılacak reformlarla mümkün olduğunu çok iyi bilmekteydi.

Bu bakımdan Mustafa Reşit Paşa çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasını tarihi bir zaruret olduğu kadar bir hayat meselesi olarak görüyor, Padişah Abdülmecit de bu reformları destekliyordu (Kodaman, 1991, s. 9). Tanzimat devrinde eğitim reformlarında düşünülen husus sadece yeni mektepler açmak ve bütün ülkede eğitimi yaygınlaştırmak değil, aynı zamanda eğitimin kalitesini yükseltmekti. Bu düşünceler çerçevesinde bilginin yaygınlaştırılması ve eğitim işlerinin düzene konulması için 11 Nisan 1845'de Meclis-i Maârif-i Muvakkat kuruldu. Meclis-i Muvakkat'ın çalışma ve

teklifleri sonucunda 17 Temmuz 1846'da daimi Meclis-i Maârif-i Umûmiyye kuruldu. Bu meclis ülkenin bütün eğitim işlerini görüşüp gerekli kararlar alma yetkisine sahipti

1856'daki Islahat Fermanı ile gayr-ı müslim azınlıklara verilen imtiyazların (her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da) geniş boyutlara ulaşması, eğitimin artık devlet politikasında yer almasını gerektiriyordu. Eğitim işlerinin kabineye dahil bir nazır tarafından yürütülmesi için 15 Mart 1857'de Maârif-i Umûmiye Nezâreti kurularak nazırlığa Sami Abdurrahman Paşa tayin edildi. Maârif-i Umûmiye Nezâretinin kurulmasıyla hükümet medreseye karşı tavizkâr tutumundan vazgeçip eğitim işlerinin batılı usullere göre düzenlenmesini resmen benimsemiş ve Türkiye'de gerçek anlamda bir eğitim bakanlığının temeli atılmış oldu (Bilim, 1984, s. 26; Kodaman, 1991, s. 16). Kodaman'a göre (1991)Maarif-i Umumiye Nezaretinin icraatları arasında en önemlisi eğitimin millileştirilmesi fikrinin ortaya çıktığını gösteren "okullarda öğretim Türk diliyle yapılacak" maddesidir.

Bu dönemde Avrupa'nın baskısıyla (özellikle Fransa) Maârif Nâzırı Saffet Paşa başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanarak 1 Eylül 1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi eğitimi baştan aşağı bir sisteme kavuşturmuştur. Bu nizamname, Eğitim Tarihinde ilk defa sistemleştirme ve kanunlaştırma hareketi olması yönünden önemlidir. Dolayısıyla eğitim alanındaki bu kanunlaştırma ve sistemleştirme işi Tanzimatla başlamış ve gelişmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi bunun en önemli belgesidir. Bu Nizamnamenin hazırlanışında Batı eğilimli Osmanlı seçkinlerinin dini eğitim kurumlarının dışında ve onlardan tamamen bağımsız yeni bir eğitim sistemi kurmak düşüncesi etkili olmuştur (Bilim, 1984, s. 34).

Nizamnâme, eğitimi her türlü etkinin dışında kamu kuruluşu haline getirerek merkez ve taşra teşkilatlarının kurulmasını, mekteplerin ilk, orta ve yüksek olarak kademelenmesini, eğitim-öğretimlerin modernleşmesini sağlayarak Meşrûtiyet Devri eğitim sistemlerine model, Cumhuriyetin dönemi eğitime temel teşkil etti (Bilim, 1984, s. 35). 1869 Nizamnâmesine göre Sıbyân Mektepleri yaygınlaştırılmış ve ders programlarında yenilikler yapılmıştır. Rüştîyelerde de bazı yenilikler yapılarak sayıları hızla artırılmaya başlanmıştır. Bundan başka, rüştîyelerin üzerinde yüksek öğretime

öğrenci hazırlayan ve genel formasyon veren birer ortaöğretim kurumu olarak İdâdiler 1873’de açılmıştır.

Türkiye’de Fransız modeli bir eğitim vermek üzere kurulan Galatasaray Sultânisi Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi’nin yayımından tam bir yıl önce 1 Eylül 1868’de açıldı. Bu okul, kuruluş amacı, programları, öğretmen ve öğrencileriyle kendine has bir kurumdu. Namık Kemal’in de içinde olduğu bazı aydınlar, Fransız Elçiliğinin baskısı altında kurulan bu okulun devletin büyük eğitim problemlerine çözüm getirmeyeceği konusunda tenkit ediyorlardı (Bilim, 1984, s. 56). Galatasaray Sultânisinin başarılı olması üzerine başka yerlerde de Sultâni açılmasına çalışılmış ama başarılı olunamamıştır. O tarihlerde Osmanlılık idealini gerçekleştirmeye çalışan zengin çocuklarının okuduğu paralı Galatasaray’a karşılık fakir ve kimsesiz çocuklara parasız eğitim veren bir kurum olarak bir de Dârüşşafaka’yı görmekteyiz.

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti’nin öğretmen ihtiyacını medreseler karşılıyordu. Eğitim reformuyla Rüştîyelerin ve İdâdilerin açılıp yaygınlaşmasıyla buralarda yeni usullerle ders verecek öğretmenlere ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine 16 Mart 1848’de İstanbul’da bir Dârulmuallimîn kuruldu. Bu, Türk Eğitim Tarihinde ve Tanzimat döneminin sivil okullar açılması atılımında, yalnızca öğretmen yetiştiren bir okulun açılması çok önemli bir olaydır. 1869 Nizamnamesiyle Dârulmuallim’e yeni bir statü getirildi. Tanzimat Devri sonunda öğrenci sayısı 102 idi ve bu rüştîyelerin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı (Bilim, 1984, s. 69; Akyüz, 1984, s. 121). Yine bu dönemde ilköğretilere öğretmen yetiştiren ve kız rüştîyelerine kız öğretmen yetiştiren birer öğretmen okulu daha açılmıştır. Dârulmuallimlerin önemi öğretmensiz eğitim olmayacağı ve modern eğitim-öğretimin pedagojik formasyonu olan kişilerin öğretmen yapılmasıyla mümkün olacağı fikrinin, dönemin aydın ve eğitimcileri tarafından anlaşılması olduğunun göstergesi olmasındadır.

Osmanlı Devletinde 18. yy.’dan itibaren başlayan yenilik hareketleri gereği eğitim alanında da yeni planlamalar yapılmıştır. Yeni öğretim kurumları oluşturulurken mevcut olanlar da ıslah edilmeye çalışılmıştır. “Tanzimat Devri eğitim reformlarının temelini eskileri yıkmadan yeni eğitim kurumları kurmak teşkil etti” (Bilim, 1984, s.

78). Yeni okullar açılıp örgün eğitimin geliştirilmesine gidildiği bir sırada eğitim hizmetinin idari bakımdan da yeniden teşkilatlandırmaya gidilmesi kaçınılmaz olmuştur (Akyüz, 1985, s. 126; Unat, 1964, s. 18-26). 1846 da kurulan Meclîs-i Maârif-i Umûmiye eğitimin merkez teşkilatına atılan ilk adımı oldu. Nitekim Maârif Nezâreti, Milli Eğitim Bakanlığının, 1869'da yayınlanan Maârif Nizamnâmesi ise Türk eğitim sisteminin yapısını oluşturdu.

Maârif Nezâreti'nin aldığı kararlar, uygulama alanında kağıt üzerindeki kadar başarılı olmadıysa da yine de yeni tarz öğretimi halkın benimsediği söylenebilir. Bu dönemle birlikte başlayan eğitim reformları giderek genel reformların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Çağcıl Türk eğitiminin temelleri bu dönemde atılmıştır. Osmanlılarda eğitim ve öğretim işi, bir felsefe, zihniyet, din ve siyaset meselesi olmuştur. Bu durum, ciddi bir mücadeleyi ortaya çıkarmıştır. Bu mücadelede yenileşme hareketi, Batılılaşma ve Modernleşme hareketinin bir parçası olmuştur. Tanzimat, günümüze kadar genel karakterini hemen hemen hiç değiştirmeden gelen bu hareketin ve mücadelenin başlangıcı olmuştur.

2. 2. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ (1876-1909)

Gülhane Hatt-ı Hümayînu ile başlayıp I. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen Tanzimat döneminde her sahada olduğu gibi eğitim ve öğretimde de birçok karar, nizamname ve kanunlar çıkarılmıştır. Yapılan bu çalışmalarla modern bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Ama uygulama alanında aynı başarı gösterilememiştir. Bu bakımdan Tanzimat dönemi ilk ve orta öğretim, hatta yüksek öğretim için teorik planda çok şeyin yapıldığı, ama pratikte emekleme çağının yaşandığı bir dönemdir. I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde – ki II. Abdülhamit dönemidir – artık eğitim alanında yapılan reformlar, geriye dönülmesi imkansız bir noktadadır. Bu gerçek, dönemin eğitimci ve devlet adamlarını modernleşme çalışmalarına devam ettirmiştir.

2. Abdülhamit döneminde her konuda olduğu gibi eğitimde de merkezîyetçi ve çeşitli eğitim müesseseleri arasında dengeye dayanan bir siyaset söz konusudur. Modern eğitim bu dönemde yerleşti ve bu arada devlet, eğitimdeki görevinin şuuruna vardı.-

1876 Anayasasında devlet eğitim işini görev olarak yüklenmektedir.- Mekteplere mali yardım, mektep yapma, öğretmen yetiştirme ve tayini, merkez ve taşra teşkilatının kurulması, Dârülfünûn'un açılması ve bunların özellikle Anadolu'da yapılması eğitimdeki bilinçlenmenin belirtileri olarak kabul edilebilir. Bugün hala devam eden öğretim basamaklarına göre ayarlanmış bulunan Maârif merkez teşkilatının esası 1879 yılında belirlenmiştir (Kodaman, 1991, s. 30; Koçer, 1987, s. 126). Bu bölümler şunlardır:

- 1-Mekâtîb-i Âliye (Yüksek Öğretim)
- 2-Mekâtîb-i Rüştiye (Orta Öğretim)
- 3-Mekâtîb-i Sıbyâniye (İlköğretim)
- 4-Te'lif ve Tercüme (Encümen-i Teftiş ve Muayene)
- 5-Matbaâlar (Yayın)

Diğer taraftan 1886'daki bir düzenleme ile ilk defa müfettişliklere azınlık okullarını denetleme görevi de verilmiştir. Bu tarihe kadar bu okullar her türlü kontrolden uzak olup serbest hareket ediyor ve zararlı faaliyette bulunuyordu. Gayr-ı müslim ve ecnebi okullarının zararlı faaliyetlerine engel olma ve bunları devamlı denetlemenin gerekliliğinin anlaşılmış olduğu görülüyor:

Eğitimde istatistik metodunun uygulanması gibi başlı başına bir yenilik II. Abdülhamit döneminde başlamıştır. Bu dönemde Tanzimattan beri normal seyrini takip eden, maarifte Batılılaşma ve yenileşme hareketlerinin tatbikattaki başarılarına göre teşkilata yön verilmiştir. 1869 yılında kurulan ve maarif reformlarını gerçekleştirmeyi üzerine alan Maarif-i Umumiye Meclisi 1877'ye kadar kendisinden beklenen icraatı yapamamıştır. Meclisin bu başarısızlığına rağmen Rüştiye okulları açılmış, Sıbyan okulları yeni usule göre tertip edilmiş ve bazı yüksek okullar kurulmuştur (Kodaman, 1991, s. 37).

Tanzimat devrinde bir türlü İstanbul dışına götürülemeyen maarif hizmetleri ancak 1878'den itibaren ülkenin her köşesine devlet eliyle götürülmeye başlanmıştır (Kodaman, 1991, s. 38). 1881 yılında yine ilk defa vilayetlere maarif müdürleri

atanmıştır. 1882 den sonran her vilayete gereklikçe birer maarif müdürü tayin edilmeye devam edilmiş; 1891 de pek çok vilayet maarif müdürüne kavuşmuştur.

1876 Anayasası ile ilköğretim mecburiyeti anayasa metinlerine girmiş, kız ve erkek çocukların eşit şekilde eğitim imkanlarından yararlanması hukuken temin edilmiştir (Kodaman, 1991, s. 67). Bu dönemde eğitimin başlangıcı açısından önemli olan Osmanlıca Alfabesinin yeni baştan ele alınması konusunda çalışmalar olmuş, bu hususta Münif Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Ayrıca özürllüler için de bir Dilsiz ve Körler Mektebi 1888 yılında bu dönemde açılmıştır.

Bu dönemde Rüştîye ve İdâdilerin sayılarını çoğaltma ve Anadolu'ya yayma çalışmalarına hız verilmiş, Tanzimatçıların İstanbul'u hedef alan eğitim reformculuğu terk edilmiştir. Sultani açma çalışmalarında ise Galatasaray Sultânîsinden başka Sultânî açılmamıştır. Osmanlı Devletinde modern eğitimin gelişmesinde karşılaşılan en büyük güçlüklerden birisi ve en önemlisi şüphesiz öğretmen yokluğudur. Önceleri bu durum eski eğitim kurumlarının (medrese) mezunları ile giderilmiştir. Ama bu durum, yeni eğitim ve öğretim anlayışına sahip eğitimciler tarafından hoş görülmemiştir. Çünkü yeni okulların hem idari hem de anlayış yönünden medreselerin etkisi altında olmasını istemiyorlardı.

II. Abdülhamit döneminde Tanzimat dönemine nazaran nicelik, nitelik ve taşraya yayılması yönünde Dârulmuallimler çok daha iyi bir seviyede olmasına rağmen öğretmen bulma ve yetiştirme sorunu sürüp gitmiştir (Kodaman, 1991, s. 156). İlk defa Rüşdi Darulmuallimin'in programına Tedrîs Usûlü (Öğretim Metodu) dersi 1878 de konulmuş ve ilk kız idâdisi de "İstanbul İnâs İdâdisi" adıyla 14 Ekim 1911 de öğretime başlamıştır. Yine bu dönemde İstanbul dışındaki vilayetlerde bir çok meslek ve ihtisas mektepleri açılmıştır. Bursa da ipek böcekçiliği "Harîr Dârutta'lîmi" Selanik'te "Ziraat Ameliyat Mektebi," Ankara'da "Çoban Mektebi," İzmir'de "Bağcılık ve Aşı," Şam'da "Tıbbiye Mektebi," Selanik, Konya ve Bağdat'ta "Hukuk Mektebi," Selanik Polis Mektebi bunlardan bazılarıdır.

1877-1909 dönemi maarifine bakılırsa, maarifte reform yapma düşüncesinin yerleştiğini --reformlar nitelik ve nicelik açısından yetersiz olsa da-- yöneticiler arasında bu fikrin savunucularıyla birlikte uygulayıcılarının da var olduğu görülebilir. Çünkü reformlar ve inkılaplar ilk hamlede başarısızlığa uğrasa veya yetersiz uygulansa bile niyet, düşünce ve prensipler bakımından bir şey kaybetmezler, hatta başarıya ulaşmış sayılırlar.

Abdülhamit döneminde Tanzimattan itibaren gelişen, fakat bir türlü İstanbul dışına çıkamayan eğitim faaliyetleri, okullar İstanbul surlarını aşmış, Anadolu'ya, diğer illere kadar ulaşarak gelişme göstermiştir. İllerdeki ortaöğretim kurumları olan İdâdiler, yetkin kadrolarla da desteklenince beş on sene içinde buralardan mezun olan öğrenciler yüksek öğretim için dalga dalga İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. Bundan dolayı, bu dönem eğitimin yayılma ve ilerleme yılları olarak görülmektedir (Ergin, 1977, s. 881).

2.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1909-1919)

II. Abdülhamit döneminde Batı'ya kaçan aydınlar, Meşrutiyetin ilanından sonra ülkeye dönmüşler ve Batı'da (özellikle Fransa) gördüklerini uygulamak istemişlerdir. Dolayısıyla, her eli kalem tutan devletin geleceği ile ilgili sorular sorup, cevaplar aramıştır. Yalnız iki ay içinde 360 gazete, basım izni almış, telif ve tercüme artmış, eğitim problemlerini ele alan bir çok dergi çıkarılmıştır (Koçer, 1987, s. 220). Bu dönemde, artık Türk eğitimcileri ve eğitimle ilgilenen aydınlar, Batılı pedagojik fikirleri tercüme etme aşamasını geçmiş, bu eserlerde ifade edilen fikirlerle düşünüp, eğitim sorunlarına çözümler üreterek, ülke insanının iyi yetişmesi için modeller geliştirmeye başlamışlardır (Ergün, 1990, s. 452).

İstikrarsız hükümetler, sık sık bakanların değişmesi, siyasi fırkalar arasındaki anlaşmazlıklar, Müslüman ve Türk olmayan unsurların her şeye karşı çıkmalarından dolayı, bu yıllar ümit edildiği kadar verimli geçmemiştir. Ama her şeye rağmen eğitim işlerini yeniden düzenlemek ve Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesini günün gereklerine uygun bir kanun haline getirerek, yapılan çalışmaların bir sistem içinde yapılması için uğraşmıştır. Özellikle Emrullah Efendi'nin kanun çalışmaları oldukça dikkat çekmiş

ve tartışma konusu olmuş ama onun bakanlığı sırasında hükümetlerin istikrarsızlığı yüzünden bir sonuca ulaşılamamıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra orta öğretimde yapılan yeniliklerin başında vilayet merkezlerindeki, bazı İdâdilerin Lise haline getirilmesi ve programlarının buna göre düzenlenmesi gelir. Bu konuda ilk çalışmalar, Emrullah Efendi'nin bakanlığı sırasında, 1910 da başlamış ve ilki İstanbul'da olmak üzere 10 İdâdî Liseye çevrilmiştir. Yine Meşrutiyet döneminde kızlar için, erkeklere denk bir orta öğretimi sağlamak ve onlara yüksek öğretim kurumlarının kapılarını açmak düşüncesiyle bir lise açılmıştır. "İnâs Sultânisi" (Kız Lisesi) olarak adlandırılan bu lise erkek liselerinden farklı olarak kesintisiz 10 yıllık bir öğretimi kapsıyordu. Bu okul 11 Ekim 1911 de öğretime başlamıştır.

Her ne kadar bir Darülfünun kurulması fikri ilk defa Tanzimattan sonra gündeme gelmiş, bu konuda bazı çalışmalar yapılmış ve hatta Abdülhamit döneminde Darülfünun-u Şahane açılmışsa da; Dârülfünûnda asıl şekillenme Meşrutiyet döneminde hazırlanan bir nizamname ile olmuştur. Bakan Emrullah Efendi tarafından hazırlanan bu Nizamnameye göre İstanbul Dârülfünûnu, İlahiyat, Hukuk, Tıp, Fen ve Edebiyat adında beş şubeden oluşuyordu.

İstanbul Dârülfünûnu I. Dünya Savaşı sıralarında, Nazır Şükrü Bey zamanında öğretim kadrosunun genişlemesi ve bir çok araştırma enstitüsünün kurulmasıyla modern bir üniversite fonksiyonunu benimsemeye başlamıştır. Ancak gençlerin çoğunun silah altına alınmasından dolayı istenilen gelişme sağlanamamıştır (Unat, 1964, s. 56). 1913-1914'den sonra Dârülfünûna Alman profesörler getirilerek yeni metodlar uygulanmasına rağmen pek fazla düzelme ve ilerleme olmamıştır. Bu kurumun yeniden derlenip toparlanması ve bilimsel özerkliğin tanınması 11 Ekim 1919 tarihli nizamname ile gerçekleşmiştir.

Bu dönemde, her türlü denetleme ve kontrolden uzak olarak öğrenim yapan azınlık ve yabancı okullarına, Maârif Nezâreti, teftiş ve programlarını hazırlamak, öğretmenlerini atamak, Türkçe derslerinin zorunlu olması gibi konularda müdahale

etmek istedi. Fakat, azınlıklar dini ihtiyaçlarını, yabancılar ise kapitülasyonları ileri sürerek bu istekleri kabule yanaşmadılar. Hatta böyle girişimleri Patrikhane veya sefaretler aracılığıyla baltaladılar. Emrullah Efendi tarafından hazırlanan ve 215. maddesinde cemaat okullarına yer verilen Maârif-i Umûmiye Kanun tasarısının çıkmamasının sebeplerinin başında azınlık ve yabancıların, Patrikhane ve sefaretler aracılığıyla yaptığı baskılar gelmektedir.

Bu dönemde siyasi hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış, yayın özgürlüğüne kavuşma yanında özellikle Balkan Savaşları, aydınları, toplumsal sorunları ve dertleri acımasız bir dille ortaya koymaya itmiştir. II. Meşrutiyet Döneminde devletin çöküşünü ancak eğitimin durduracağı görüşü genel bir kabul görmüş, öğretmen yetiştirme konusunda önemli adımlar atılmış, ders programlarına hayata dönük dersler girmiş, gözleme dayanan eğitim ve öğretim yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, eğitim sorunları ilk kez basında ve öğretmen dergilerinde geniş ölçüde tartışılarak yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Fakat büyük girişimlerin olmadığı, parça parça düşünceler ve kararsızlığın hakim olduğu Meşrutiyet döneminin aşırı hürriyetçi havası başıboşluk, disiplinsizlik ve gösterişi de beraberinde getirmiştir. Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı bu dönemde eğitimin gelişmesini önleyen nedenlerin başında gelmektedir (Akyüz, 1985, s. 172-173).

Dolayısıyla Meşrutiyet Döneminde, gündemde eğitim vardır. Kurtuluşumuzun reçetesinin eğitim ve öğretim olduğu toplumun bütün katmanlarında, entelektüel ve bilim çevrelerinde tartışılmış ve kabul görmüştür. Fakat; önce Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasının, sonra da Balkan ve I. Dünya Savaşlarının getirdiği olumsuzluklar yüzünden yukarıda ifade edilen teorik kabullenme pratiğe aktarılamamıştır.

BÖLÜM SONU NOTLARI

- BİLİM, Cahit Yalçın;** (1984), **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- KODAMAN, Bayram;**(1991), **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,** T.T.K. Yayınları, Ankara.
- UNAT, Faik Reşit;** (1964), **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,** M.E.B, Ankara.
- AKYÜZ, Yahya;** (1985), **Türk Eğitim Tarihi,** 2. Baskı, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KOÇER, Hasan Ali;** (1987), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu,** Uzman Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Osman Nuri;** (1977), **Türk Maarif Tarihi,** Eser Matbaası, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa;** (1990), **Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler,** A.A.M. Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 17 den ayrı basım, Ankara, s. 435-457

III. BÖLÜM

BİR EĞİTİM LİDERİ OLARAK EMRULLAH EFENDİ

3.1. HAYATI:

Emrullah Efendi, 1858 (Hicrî: 1275) yılında Edirne'nin Lüleburgaz kasabasında doğmuştur. Tüccar Ali Efendi'nin oğludur. Anne ve babası ile ilgili detaylı bilgiye rastlanılmamakla birlikte Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiyye'de okuyan Muhammed isimli bir kardeşinden bahsedilmektedir (Hoca Muhyiddin, 1326, s. 2). Emrullah Efendi ilk ve orta öğrenimini o zamanın ibtidâi ve rüşdiye mekteplerinde Lüleburgaz'da tamamlamıştır. Daha sonra Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş ve 1871 (veya 1881) de Pekiyi (Aliyyül-âlâ) derece ile ve Mülâzemet Rûûsu (yani Lisans) ve Ulûm-u Siyâsiyye (Siyasal Bilimler) diploması almıştır.

Bir yıl sonra 1882 Şubat ayında henüz 24 yaşındayken Yanya Maârif Müdürlüğüne, 12 Mayıs 1884'de Selanik Maârif Müdürlüğüne, 18 Teşrin-i Sâni 1887'de Halep Maârif Müdürlüğüne, atanmış daha sonra 13 Şubat 1891 yılında Aydın (İzmir) Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. 16 Kanun-u Evvel 1893 tarihinde bu görevinden ayrılmış, aynı yıl İzmirli gazeteci Tevfik Nevzat ve Avukat Güzel Hasan ile birlikte,

fikrin saygı gördüğü, sansüre uğramadığı bir toprak parçası olarak kabul ettiği Avrupa'ya (İsviçre'ye) kaçmıştır (Uşaklıgil, 1987, s.431).

Emrullah Efendi, yaklaşık 7 yıl Avrupa'da kalmış ve Tevfik Nevzat ile birlikte Cenevre'de "Hizmet Ceridesi" isimli bir gazete yayımlamışlardır. Daha sonra Sarayın İsviçre hükümeti ile yaptığı çeşitli pazarlıklar sonucunda birer suçlu gibi yurda iadeleri sağlanmıştır (Hanioglu, 1986, s. 42). Yurda dönüşünden sonra dönemin padişahı II. Abdulhamid tarafından affedilen Emrullah Efendi, 1900 yılında Maârif Meclisi üyeliğine atandı. 6 Ağustos 1908 tarihinde Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Galatasaray Sultânisi Müdürü olmuş bir ay sonra Meclis-i Maârif-i ilmiyye Dairesi başkanlığına getirilmiştir.

3 Kanun-ı Evvel 1909'da yapılan seçimlerde Kırkkilise (Kırklareli) mebusu olarak Meclis-i Mebusan azalığına seçilen Emrullah Efendi 10 Ocak 1910'da kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Maarif Nazırı oldu. 18 Şubat 1911'de kanunsuz işler yaptığı yolundaki eleştiriler üzerine nazırlıktan istifa etti. Bu eleştiri ve şikayetlerin sebebi II. Meşrutiyetin ilanından sonra hem dairelerdeki memur fazlalığını atmak, hem de II. Abdülhamit dönemi yöneticilerini işbaşından uzaklaştırmak için girişilen düzenleme (tensikat) çalışmalarında Emrullah Efendinin -bu işle görevli komisyonu aşarak- sık sık karışmasıydı. Düzenlemelerin gelişigüzel yapıldığı, tensikat kalburunun yırtıldığı, iyilerle kötülerin ayırt edilmeden tesadüfi bir elemenin yapıldığı iddia ediliyordu (Ergün, 1982, s. 14). Emrullah Efendi, 1 Ocak 1912'de Küçük Mehmet Sait Paşa kabinesinde ikinci defa Maarif Nazırlığına getirilmiş, kabinenin istifası üzerine 21 Temmuz 1912'de nazırlık görevi sona ermiştir.

1910 ve 1911'de Darulfünun'da Hikmet-i Nazariye (Felsefe) dersi öğretmenliği yapan Emrullah Efendi, Bakanlıktan ayrıldıktan sonra 21 Şubat 1913'de aynı kurumda Hikmet-i Nazariye dersi yanında Usul-ü Terbiye ve Tedris (Öğretim Yöntemleri) dersi öğretmenliğini de yüklenmiştir. Emrullah Efendi, 13 Ağustos 1914'de Yeşilköy'deki evinde ölmüştür.

Osmanlı Devletinden, o dönemin başarı ödülllerinden olan; Sâniye, Ülä Sânisî,

Birinci rütbe ve Dördüncü rütbeden Mecîdî Nîşân-ı Zîşanları, Sırp Hükümetinden “Sen Sava”, Bulgar Hükümetinden de “Sen Alexander” nîşanlarının birinci rütbelerini almıştır. Emrullah Efendi'nin cenazesi büyük törenlerle kaldırılmış ve Fatih Camii bahçesine defnedilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir, c. 2, s. 95).

3.1.1. Entelektüel Kişiliği

Emrullah Efendi, fikri, kültürü ve yaptığı işlerle ülkenin önemli meselelerine eğilmiş, Maarif Tarihinde unutulmaz bir iz bırakmıştır. Daha küçük yaşlarda iken daima kendisini ilgilendiren konular üzerinde titizlikle çalışıyordu. Başarıya ulaşmak için azim ve ümidini kırmıyordu. İlmî ve sosyal problemlerle uğraştığından çok yetişkin ve olgundur. (Koçer, 1987, s. 170)

Emrullah Efendi, ibtidaiye ve rüşdiye mekteplerinden sonra girdiği Mekteb-i Mülkiye'den lisans diplomasıyla birlikte Ulûm-u Siyasiyye (Siyasal Bilimler) diploması alarak mezun olmuştur. Dolayısıyla Emrullah Efendinin bu alanda (siyasal Bilimler) iyi bir eğitim aldığı açıktır. Emrullah Efendi, Mülkiye'deki öğrenimi sırasında iyi derecede Fransızca öğrenmiştir. Halep Maarif Müdürüken idadi mektebinde Tarih-i Tabii ve Hendese öğretmenliklerinde bulunmuştur. Darulfünunda Hikmet-i Nazariyye, Usul-i Terbiye ve Tedris muallimliği gibi önemli dersler okutmuştur. Akyüz (1997, s. 160), Muallim Cevdet'ten yaptığı bir alıntıda şu ifadelere yer vermiştir: “Bizde fenn-i terbiye ve usul-i tedris kadar yetim kalmış bir şube-i ilmiye (bilim dalı) yoktur. Müslümanlardan, Türklerden çeşitli ilimlere müntesip (kendini vermiş) bir hayli zevat-ı muktedire (yetenekli kişiler) gösterilebilirken Satı Bey devresine kadar bu fenne salik (girmiş) ve mektepte gösteren (okutan) Ayşe Sıdika Hanım, Selim Sabit, Emrullah Efendiler ve Musa Kazım Bey'den başka Pedagoji meraklısı tanımıyoruz”.

Emrullah Efendi, dürüstlüğü, namusluluğun sanki elle tutulur gözle görülür bir sembolü idi. Düşünüp taşınmasındaki sağlamlık, bütün hareket ve davranışlarında sağduyuya uygunluk yönüyle karakter nitelikleri herkesçe kabul edilmiş gerçek bir düşünür yapısındaki bir adamdı (Uşaklıgil, 1987, s. 431-432). Halit Ziya Uşaklıgil, onun kişiliğiyle ilgili şunları söylemektedir:

Kafasındaki bir fikir doğup da ona uygun görünecek olursa o yönden esen rüzgarın istikametine uyar ve artık etrafını görmeyerek gözleri yalnız dönülecek noktaya dikilmiş uykusunda yürüyen bir adam halinde ilerlerdi. Hatta böyle doğuvermiş bir fikrin tahrikiyle yürürken daima burnunun üzerinden kayıp düşen yahut buğulanıp örtülen gözlüğünün altında gözleri karşısındakini görmeyen ona bakmayan bir donukluk alır ve bütün kendisine söylenen sözleri hep kafasında bir çivi gibi saplanmış fikrin etrafında bir kayayı aşındırmayan su çırpıntıları gibi geçiştirirdi... Tam manasıyla bir ilim adamı olan bu zat, hayatın pratik yanıyla hiç meşgul olmamıştı. Hele pratik hayatın mihreri olan para ile münasebeti yoktu. Ben onu İzmir’de Maarif Müdürlüğünde tanımış sonra geçen yıllarda bütün düşkünlük ve ikbal safhalarını takip etmiştim. Giyinişinde, yaşayışında, ev hayatında parasızlığıyla paralılığı arasında göze çarpan hiçbir fark göremedim (Uşaklıgil, 1981, s. 60).

Yaptığı işe ve kafasındaki fikre kendisini o kadar veriyor ve konu üzerine o kadar yoğunlaşıyordu ki, çevresindeki hiçbir şey onu etkilemiyor ve zihnindeki hedefe doğru hızla ilerliyordu. Nitekim, bakanlığı sırasında hazırladığı kanun ve yönetmeliklerin gerekliliğine o kadar inanmıştı ki, Meclisten çıkması geciken kararları bazen çıkmadan uyguluyordu. Hatta bu konuda kanunsuz işler yapmakla suçlanmıştı. Ama o, uygulamalarından asla vazgeçmemiştir. Gerçek bir düşünür ve lider olarak, pratik hayatın bir gerçeği olan para ile hiç ilgisi olmamış, onun aile ve sosyal hayatında parasının olduğu zaman ile olmadığı zamanlarda herhangi bir fark görülmezdi.

Emrullah Efendi, eğitimin her aşamasında görev almıştı. Avrupa’da neler olduğunu biliyor, ülkesini de iyi tanıyordu. Ülke kalkınması için yüksek öğretim görmüş insanlara gereksinim olduğunu ilk kez dile getiren ve savunan devlet adamı odur. Eğitim bakanı olduğunda, kamuoyunda görülen memnuniyeti, beklentileri ve ümitleri ifade etmesi açısından, zamanın aydınlarından Şinasi’nin Ahenk Gazetesindeki şu sözleri oldukça dikkat çekicidir:

...Emrah Efendi gibi umur-u maarifde çekirdekten yetişme tarifine musaddak olacak derecede kemalat-ı ilmiyyesi ile beraber kudret-i idariyyeye bihakkın malik bir üstad-ı şehirin Maarif Nezaretini kabulleri efkar-ı münevverede ikbal-i vatan için, gayet âli muvaffakiyetâver ümitler husulüne bâdî olmuştur (Ahenk Gazetesi, Kanun-ı Sâni 1325/1910, sayı: 41104, s. 1).

Şinasi, yukarıdaki satırlarda onun çekirdekten yetişme bir eğitimci olduğunu, ilmi olgunluğu ve yöneticiliği konusunda tartışmasız bir isim olan birisinin bakanlığı kabul etmesinin, aydınlar arasında yüksek beklentiler oluşturduğu ve ülkenin yarınları açısından ümitleri yeşerttiğini ifade ediyor.

Emrullah Efendi 14 Mart 1913'de bilim amaçlı bir dernek olan Türk Bilgi Derneğini kurmuştur. Derneğin amacını; öteden beri ülkede akademi teşkili maksadının husulüne çalıştıklarını belirterek "bunun şimdilik hükümetçe gerçekleştirilmesi mümkün olmamışsa da ileride herhalde imkan hasıl olacak ve bu derneği o encümenin bir başlangıcı gibi sayıyoruz." diyerek açıklamıştır. Sivil bir kuruluş olarak ortaya çıkan ve kısa ömürlü olan bu derneğin günümüzdeki Türkiye Bilimler Akademisi'nin karşılığı kabul edilebileceğini söyleyenler vardır. Bu dernek, 1913-1914 arasında "Bilgi Mecmuası" adlı bir dergi yayınlamıştır. Ancak sadece yedi sayı çıkabilmiştir (Hatipoğlu, 2000, s. 452). Bu derneğin yönetiminde Celal Sahir, Köprülüzade Mehmet Fuat, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Agayef, Selanikli Doktor Rifat, Mühendis Salim, Ziya Gökalp, Doktor Nazım ve Haşim Bey'ler de bulunmaktadır.

Dernek çalışmalarını altı şube halinde sürdürmüştür. Türkiyat Şubesi, İslamiyat Şubesi, Hayatiyat Şubesi ve Türklük Şubesi bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Türk Bilgi Derneği'ne iki fabri üye kabul edilmiştir ki, bunlar Pervus takma adıyla tanınan Alexandre Helphand ve Tekinalp takma adıyla tanınan Moiz Kohen Beydir (Tekeli-İlkin, 1993, s. 101).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "İttihad ve Terakki'de Türklük ve Türk kültürü şuurunu canlandıran odur. Bu işte şöhreti vardır denilemez; ama Ziya Gökalp yarı şahsiyetini Emrullah Efendinin şahsiyetine borçludur."demektedir (Ergin, 1977, s.1302). Öldüğü gün Sabah Gazetesinde çıkan şu yazı Emrullah Efendi'yi gayet iyi tanıtmaktadır:

...Bu âli insan için hayat ilim ve fenden, maksat-ı hayat, mütalaa ve iktisab-ı marifetten ibaret idi. Mekteb-i Mülkiyenin en güzide bir talibi, tahsil zamanında ilim ve fen sahasında, bütün rüfekasının hallal-ı müşkilatı idi. Yemek, içmek, yatmak, iyi giyinmek ve alemin kabul ettiği kanaate göre müreffeh bir hayat-ı maddiye yaşamak ve bunun

için de dünyalık, yani para sahibi olmak gibi emelleri saha-i ilim ve marifetin haricinde gördüğü için, bunlara karşı lakayt idi. Mektebten sonra Emrullah Efendi, bütün zamanını yine mekteplerde, dershanelerde, kitaplar arasında geçirmiş, maarif müdüriyetlerinde bulunduğu zaman, gaye-i hayatı yine taallüm ve talim olmuştur. Zevk-u tettebbu ile evlad-ı vatanın talim ve terbiyesinden aldığı hazz-ı maneviyi kendine bu dünyay-ı faninin maddi ve manevi yegane mükafatı görmüş ve bundan başka mükafat, ne istemiş ne de beklemiştir (Sabah Gazetesi, 13 Ağustos 1914, sayı: 8945).

Gerçekten onun hayatı ilim, kültür, eğitim ve öğretimden oluşuyordu. Sanki Emrullah Efendi bunlar için yaşıyordu. O Mekteb-i Mülkiyede okurken de arkadaşlarının kendisinden yardım aldığı seçkin bir öğrencidir. Onların zorlandığı konuları, problemleri çözen bir öğretmen konumundadır. Rahat bir hayatı yaşayabilmek için gerekli olan parasal konularla -bilim ve kültürün dışında gördüğü için- ilgilenmemiştir. Öğrenciliğinden sonra da zamanı hep okul, ders, dersane ve kitaplarla geçirmiş, müdürlük yaptığı zamanlarda bile eğitim ve öğretimle bilfiil ilgilenmiştir. Bilimsel araştırma ve inceleme yapmaktan ve ülkenin eğitimine katkıda bulunarak öğrenci yetiştirmekten aldığı manevi haz, onun bu dünyada aldığı tek ödüldür. Zaten başka bir ödül ne istemiş ne de beklemiştir.

3.1.2. Eserleri

3.1.2.1. **Muhitu'l- Maarif**

Bu kitap, Emrullah Efendi'nin en önemli eseridir. Kapsamı çok geniş tutulmuş, ağır ve ilmi bir ansiklopedidir. Birinci cildini tek başına yazmaya başlamış, ancak (Âsûr) maddesine kadar gelebilmiştir. İlk nüsha 639 sayfadır. Sayfaları normal kitap ebadında olup, her sayfada iki sütun halinde bir mizanpaj yapılmıştır. 1318 (1902)'de İstanbul'da neşredilmiştir. Bursalı Mehmet Tahir (tarih, c. II, s. 95), Osmanlı Müellifleri isimli eserinde *Muhitu'l-Maarif* için; "Devr-i istibdatta baş muharrirliği ile bir cildi tamamen tab' ve neşredilmiş olan *Muhitu'l-Maarif* Emrullah Efendinin heykel-i ihatası, abide-i irfanı telakki edilmeye şahestedir." demektedir.

3.1.2.2. Yeni Muhitu'l-Maarif Ansiklopedisi

Emrullah Efendi, Maarif Nazırlığına getirildiğinde Veliht Yusuf İzzettin Efendinin de ısrarıyla (Mehmet Tahir, s.95) tekrar aynı ansiklopedi için 132 kişilik bir komisyon oluşturarak çalışmaya başlamıştır. Bu defa da (Âsûriye) maddesine gelinebilmiş ve 752 sayfa olarak birinci cildi, Yeni Muhitu'l-Maarif adıyla yayınlanmıştır. Emrullah Efendinin ölümüyle bu çalışma da yarıda kalmış ve diğer ciltler yayınlanamamıştır.

3.1.2.3. İzahname

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1327 (1911) senesinde dördüncü kongresinde tanzim olunan siyasi programla ilgilidir. Emrullah Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin teorisyeni, ideoloğu ve aynı zamanda pratisyenlerindedir. Mensubu bulunduğu bu cemiyetin Türkçülük, Tevsi-i Mezuniyet ve Eğitim gibi temel politikasının belirlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. İzahname bu temel politikaları ifade eden bildirinin kitaplaşmış halidir. Dört bölümden ibaret ve 88 sayfadır. Bölüm başlıkları şunlardır:

Birinci bölüm: Siyaset-i Esasiye (Temel Politika).

İkinci Bölüm: Siyaset-i İdariye (İdari Politika).

Üçüncü Bölüm: Maarif (Eğitim-Öğretim).

Dördüncü Bölüm: İktisat ve Bayındırlık Politikası, üzerinde durulduğu ifade edilmekle birlikte esere alınmamıştır.

3.1.2.4. İlm-i Ruh

Emrullah Efendi'nin 1912 yılında ikinci defa Maarif Nazırı olduğunda Medreset'ül-Vaizin'de İlm-i Ruh (psikoloji) muallimliği yaparken, Mekteb-i Mülkiye Darulfünun-u Osmanî Eİsine şubesinden Ali Hayri isimindeki bir öğrenci tarafından alınan notlardır. Orijinal el yazması olarak kitap haline getirilerek bastırılmıştır. Milli kütüphanede 1971 A 943 numara ile kayıtlıdır.

3.1.2.5. Yayımladığı Dergi ve Gazeteler

3.1.2.5.1. Yeni Muhitu'l-Maarif Gazetesi

Emrullah Efendi'nin kuruculuğunu yaptığı “Yeni Muhitu'l-Maarif” cemiyetinin çıkardığı dergi şeklinde gazetedir. Bu gazetenin de kurucusu ve başyazarıdır. 14 Nisan 1327 - 20 Ağustos 1327 tarihleri arasında yedi sayı çıkabilmiştir. Emrullah Efendi bu gazetede yazılarında bazen Emrullah bazen de Emrah imzası kullanmıştır.

3.1.2.5.2. Mecelle-i Muallim

Emrullah Efendi'nin Selanik'te Maarif Müdürü iken (1886), yayımladığı dergidir. İlköğretim ve orta öğretim öğretmenleri için çıkarılan edebi bir dergi olan Mecelle-i Muallim, 38 sayfa ve 15 günde bir yayımlanmaktaydı.

3.1.2.5.3. Bilgi Mecmuası

Bu dergi “Türk Bilgi Derneği” kurucuları tarafından Celal Sahir Bey yönetiminde Nisan 1914'de çıkarılan akademik bir dergidir. Bilgi Mecmuasında ihtisas gruplarının yazıları vardır. Derneğin kurucu üyesi ve aynı zamanda bilimsel başkanı Emrullah Efendi, mecmuadaki “Felsefe ve Sosyoloji Şubesi” başkanlığını üstlenmiş olup, bu konuda yazılar yazmıştır.

3.1.2.6. Makaleleri

- a. Mirât-ı Maarif Gazetesi, Sayı:3 (1324), s. 37-38, “Usul-i Terbiye ve tedris”.
- b. Mülkiye Gazetesi, Sayı: 23 (1326), s. 42-64, Sayı: 24 (1326), s: 35-50. “Tedrisat-ı İbtidaiyye”.
- c. Şirat-ı Müstakim Gazetesi (Konferans Notları), “Terbiye ve Esasları”, Sayı: 16 (1326), s: 248-250, “Terbiyeye Dair”, Sayı: 17 (1326), s.

264-266, “İlm-i Terbiyeye Dair”, Sayı: 25 (1327), s. 390-391.

- d. Ümmet Gazetesi, (Darülfünunda verdiği derslerde tutulan notlardan) Sayı: 6 (13 Haziran 1326), s. 14-15, Sayı: 7 (24 Haziran 1326), s. 15, Sayı: 8 (2 Temmuz 1326), s. 14.
- e. Yeni Muhitu'l-Maarif Gazetesi, “İdare-i Vilâyât”, Sayı: 1 (14 Nisan 1327), s. 6-13, Sayı: 4 (25 Mayıs 1327), s. 1-5, “Patrikhanelerin Müstedyatı, Tedrisat Meselesi ve Tanin Gazetesi”, Sayı: 7 (20 Haziran 1327), s. 1-13.

3.2. EMRULLAH EFENDİ’NİN EĞİTİM FELSEFESİ

İkinci Meşrutiyetin ilanından önce uzun yıllar çeşitli vilayet merkezlerinde Maarif Müdürlüğü görevini başarıyla yerine getiren Emrullah Efendi, görevleri sırasında bizzat karşılaştığı sıkıntılar ve çeşitli eğitim sorunları üzerinde uzun uzadıya düşünme fırsatı bulmuş; bakan olunca kafasındaki teorik planları pratiğe geçirme fırsatı bulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkin üyelerinden olan Emrullah Efendi 1911’de Maarif Nazırı iken, cemiyetin 4. kongresinde siyasi programla birlikte eğitim anlayış ve felsefesini de ifade etmiştir. Daha sonra “İzahname” ismiyle yayınlanan bu programda Emrullah Efendi’nin en çok üzerinde durduğu konu, ilköğretimin zorunlu ve genel okulların parasız olmasıdır. Bu, Emrullah Efendi’nin eğitimimize getirmiş olduğu en büyük yenilik ve en önemli icraatlardan biridir.

İzahname’nin eğitimle ilgili bölümünde Emrullah Efendi (1330, s. 76), eğitim politikasının ne olacağına açıklık getirmiştir. O, eğitimin 18.nci yüzyıla kadar mezhep cemaatleri tarafından verildiği, ancak Fransız İhtilalinden sonra söz konusu görevin devlet tarafından üstlenildiğinin altını çizmektedir. Bunun bir tekelcilik ve hürriyetin kısıtlanması olarak değerlendirilemeyeceğini, aksine devletin, vatandaşını eğitme-öğretme hakkının ifası olarak görülebileceği kanaatini taşımaktadır.

İstibdat-ı hükümet ile cehalet-i halk birbirinin zahîridir, ikisi tev’emdir. Meşrutiyet ile münevveriyet birbirinden ayrılamaz. Kemâl-i millet kemâl-i ma’rifet ile kaimdir. Her terâkkinin yegâne sebebi ilim ve ma’rifettir. Tecârüb ile müsebbittir ki, bir milletin ahlâkı, serveti, saâdeti, huzuru ve istirahatı tedsîs ve ta’lim ile te’min edilebilir.” “Evet,

bir milletin ahlâkça tekâmülünü arar mısınız? Muhâkeme-i cezâiyyenin fezlekelerine bakınız. Dünyânın her tarafında bu fezlekeler isbât eder ki, bir kavmin ahlâkı maârifinin derecesiyle mütenasiptir. Mektebler ma'mûr oldukça hapishâneler harâb olur (İzahnâme, s. 81).

Emrullah Efendi bir milletin geleceğini, ülkenin esenlik ve mutluluğunu toplumun eğitiminde görmektedir. Milletin olgunlaşmasının iyi eğitimle olacağını ilerlemenin tek yolunun bilgi olduğunu, bir milletin ahlak ve servet bakımından zenginleşmesinin, huzurun sağlanmasının ancak eğitimle olacağını altını çizmektedir. Ona göre okullar bakımlı ve işlevlerini yerine getirdikçe hapishanelere gerek kalmayacak ve boşalacaktır. Hatta o siyasi yapıyı da eğitime bağlamakta, eğitimsiz halkların baskıcı rejimleri beslediğini, dolayısıyla istibdat hükümetlerinin halkın eğitimine önem vermediklerini belirtiyor. Meşrutiyetin halkın eğitime önem verdiğini çünkü, meşrutiyet ile aydınlığın, meşrutiyet ile ilerlemenin birbirinden ayrılamaz olduğunu ifade ediyor.

Hükümet-i Meşrûta da terbiyenin esası, insanın kuvvâ-yı mevcûdesinin tamamıyla inkişâf-ı beder haline gelmesidir. Buna hürriyet-i terbiye esası deriz. Lâkin hürriyetin mahiyeti nedir? Evvela bunu iyi bilelim. Hürriyet, aklın muktezası olan kavânîne itaâttır... İnsanı bu kavânînin muvâcehesinde hür eden mutlaka ilimdir".... "İlim medeniyettir. Şimdi böyle bir hal görülüyor mu? Bizim müvaffakiyetimiz, efendiler! Sırf ilim sayesinde. Hürriyet ilimle kâimdir. Cehl ile hürriyet bir yerde bulunamaz. Hürriyet, maârifin vezn-i teâdüldür (Emrullah, 1326, s. 248).

O siyasi bakımdan taraftar olduğu Meşruti hükümetin, eğitim politikasının temelini hürriyet olduğunu savunur. Zira ilim hür ortamda elde edilir. Hürriyet de bilgiyle korunur ve ayakta tutulur. Bilgi uygarlıktır. Cehaletin olduğu yerde hürriyet de yoktur, uygarlık da... Emrullah Efendi, eğitimde eşitliğe ve eğitim alma hürriyetine dikkat çekiyor:

...hürriyet-i terbiye için müsâvat da olmalıdır. Burada müsâvat mutlaka iki şeyin veya iki şahsın aynı olması demek değildir. Zâten böyle bir hâle bu alemde tesadüf edilemez. Bir kalıptan çıkan şeylerde bile fark vardır.... müsâvat bu ma'nâya alınmamalıdır. İlm-i Terbiyede müsâvat demek herkesi bir kalıptan çıkarmak demek değildir, bu olamaz. Zirâ, Allah öyle halk etmiştir.... öyle ise müsâvatı başka cihetde aramalıdır. Herkes

insan olmak haysiyetiyle, ta'limde müsâvîdir. Her kim olursa olsun, meselâ bir mektebe mürâcaât ederse, sen felanın oğlusun, sen fakirsin diye kabûl veya red etmek olmamalı. Herkes ta'lim ve ma'rifette müsâvîdir. Bir kimseye sen şunu tahsil etmeyeceksin denemez. Terbiyede müsâvat budur. Hukûkça da müsâvat buna derler (Emrullah, 1326, , s. 250).

Eğitimi herkesi bir kalıptan çıkarmak olarak anlamayan ve bu anlayışı ilahi kanunlara aykırı gören Emrullah Efendi, her insanın kendi istidatı nisbetinde eğitim alma hakkı olduğunu kabul etmektedir. Ona göre eğitimde eşitlik, herkesin eğitim elde etme hakkında eşit olmasıdır. Emrullah Efendi, her şeyden önce insanın insani olgunluğa ulaştırılmak için eğitileceğini söyler. Ancak olgunluğa ulaştırılma sürecinde fitratın değiştirilmemesini ve ona uyulmasını öngörür. Buna göre eğitim, bedeni ve nefsanî kuvvetleri olgunlaştırmaktır (Emrullah, 1326, s. 15):

Emrullah Efendi eğitim politikalarında hep Fransa'yı örnek gösteriyor ve yapılacak yeniliklerin bu modele uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini vurguluyordu. 1911 yılında ikinci kez getirildiği Maarif Nazırlığı döneminde hazırladığı "Maarif-i Umumiyye Kanun-u Layihası"nın "Tedrisat-ı İptidaiyye" kısmının esbab-ı mucibesinde şöyle diyor:

...Fransa'da Tahsil-i iptidainin daha ziyade Tahsil-i Tali ve Âliye revaç verecek şekilde devam ettiği bir zaman olmuş, binnetice köylerin gerek zükur ve gerek inas evladının şehirlere tahaccüm etmeye başladığı görülerek ve bunun tehlike-i müthişe olduğu bilfiil takdir edilerek önünü almak için tedabbir-i takkiye ve aciliyyeye tevessül olunmuştur. Bizim de Tedrisat-ı İptidaiye ile vasıl olmak istediğimiz daha ziyade amel-i münevver yerinde kalan efrad-ı millet yetiştirmekten başka bir şey değildir. Bu vatanın köylülerinden de makam-ı aliyi işgal edecek büyük ve muktedir adamlar çıkabilir (MMLTKEM, 1328/1912, s. 427).

Emrullah Efendi, ilköğretimle milletin bütün bireylerini asgari bir bilgiye ulaştırmayı ve onların aydın insanlar haline gelmesini amaçlıyor. İnsanların yerinde eğitilmesi gerektiğini, hepsini şehirlere yığmanın hem mümkün olmadığını, hem de istenmeyen sonuçlara neden olacağını; Fransa'yı örnek vererek açıklıyor.

Harikulade zekaların bu inkişaf-ı zaruriyesine diyecek söz yoktur. Onlar nasıl olsa temayüz ederler ve yetişirler. Yalnız her çocuk bu surette yetişmek ihtimali olmadığı için bizim hedefimiz bu olmamalı, bilakis her çocuğu kendi muhitinde faal ve müfit bir unsur haline getirmekten ibaret bulunmalıdır. Tedrisat-ı İptidaiye Layiha-i Kanuniyesinde gerek hükümet gerek encümenince takip olunan gaye işte bundan ibarettir...(MMLKM, 1328/1912, s. 427)

Uygulanan eğitimin sonucunda her çocuk, birinci planda kendi çevresinde faydalı bir unsur haline gelmelidir. Nasıl olsa üstün zekalılar, eğitime tabi bireylerin arasından sıyrılarak sivrileceklerdir. Yoksa bütün çocukların yüksek makamlara gelmesi ve onun için yetiştirilmesi zaten mümkün olmadığını belirterek, bu kanun tasarisının hazırlanma amacını ifade ediyor.

3.2.1. Tuba Ağacı Nazariyesi

II. Meşrutiyet döneminde çok sistemli olmasa da bütün çağcıl düşünceler Türkiye'ye aktarılmaya çalışılmıştır. Eğitim alanında batıdan gelen süreli yayınlar, Avrupa'ya giden öğrenci ve araştırmacıların eserleri, makaleleri çağdaş pedagojiyi Türkiye'ye aktarmışlardır. Dolayısıyla çeşitli düşünce akımları da Batıyla birlikte Türkiye'de de temsilci ve savunucu bulmaya başlamıştır.

18. yüzyılda Fransa'da başlayan seçkinler eğitimi akımının Türkiye'de II. Meşrutiyet zamanında esas savunucusu Feridun Vecdi olmakla birlikte en güçlü temsilcisi Emrullah Efendi olmuştur. Emrullah Efendi seçkinleri yetiştiren okullara eğitim reformunda öncelik verilirse cemiyetin sağlam bir zemine oturtulmuş olacağı görüşünü "Tuba Ağacı Nazariyesi" olarak tanınan ve bu adla meşhurlaştırılan nazariyesi ile sunmuştur. Cennette kökü yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıda olan ve altında gölgelenilen mutlu cennet ehlinin meyvelerini zahmetsizce yiyip yararlandıkları Tuba ağacından esinlenen Emrullah Efendi eğitim reformuna sistemin üst seviyesinden yani orta dereceli okullar ve üniversiteden başlanması gerektiğini; böylece eğitimden elde edilecek neticeler sistemin geri kalan kısmına ve topluma yayılacağını savunuyordu.

O bilimi Tûba Ağacına benzetmekle bilginin halka tamamen yayılabilmesi için önce ülkede yüksek öğretimin gelişmesi gerektiğini anlatmak istiyordu. Bu amaçla dört sınıflı idadi'leri kaldırarak, yerlerine yedi sınıflı sultani'leri koymaya, Darülfünun'u yüksek bir bilim kurumu haline getirmek için uğraştı. Tûba Ağacı nazariyesine karşı çıkanlar olduğu gibi, o devir de onunla alay edenler bile olmuştur. Ama Ziya Gökalp bu teoriyi bütünüyle doğru bulanlardan idi. Gökalp, 15 Eylül 1332 (1916) da İstanbul'da toplanan Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Kongresine verdiği layihanın maarif bölümünde şunları ifade ediyordu:

Darülfünun, milli maarifi tesise çalışan bir fabrika mahiyetindedir. Encümen-i Daniş ise milli harsı muhafazaya hadim bir müze hükmündedir. Her memlekette Darülfünun inkilapçı ve ibdacı, Encümen-i Daniş muhafazakardır. Darülfünun, milli maarif tesis, sultaniler ile iptidailere tamim, Encümen-i Daniş ise muhafaza eder. Bunun içindir ki, Darülfünun tekamül etmeden sultaniler ve iptidailer bir eser-i feyz gösteremez. Emrullah Efendi'nin dediği gibi, ilim Tûba Ağacı'na benzer. Milli maarif Darülfünundan başlayarak, darülmualimlere ve sultanilere ve onlardan da iptidailere inecektir. Fakat bu Tûba Ağacının tepesi akademi değildir. Çünkü akademi te'sis etmez, muhafaza eder. Milli maarifin müteşekkil olmadığı bir memlekette akademi te'sis etmek köhne marifetleri muhafaza ederek milli harsın ve milli hayat-ı ilmiyenin teşekkülüne mani olmak neticesini husule getirir (Kardaş, 1978, S. 186, s. 323).

Ziya Gökalp burada, Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesini savunarak ilköğretimin ve orta öğretimin ancak yüksek öğretimin desteğiyle ilerleyebileceğini ifade ediyor. Eskimiş, köhne fikirlerin ve kurumların bilimle birlikte milli eğitimi kuramayacağını vurguluyor. Ona göre gelişme ve ilerleme, üniversitelerden yetişen öğretmenler yoluyla liselere, oradan orta öğretime, oradan da ilköğretime inecektir. Bütün ülkelerde üniversitelerin eğitimin yeniden oluşmasını sağlayan kurumlar olduğunu, bizde de Darülfünun'un milli eğitimi kuran bir fabrika konumunda olduğunu ifade etmektedir. Emrullah Efendi'nin ölümünden sonra Ziya Gökalp, "Yeni Mecmua" da yayınlanan bir makalesinde şöyle demektedir: "Demek oluyor ki maarifte mektepler mantıki bir tekamül ile aşağıdan yukarıya gitmekle beraber bunun her devresinde ilim yüksek zümreden aşağıya doğru iniyor. Bizim şu halimizde maarifin bütün derecatı ancak yukarıdan hayat alabilir. Aşağısını ıslah için evvela yukarıyı yapmak lazım geliyor. Emrullah Efendi merhumun da demek istediği buydu zannederiz" (Kardaş,

1978, s. 326). Yine Ziya Gökalp'in bir şiiri şöyledir:

De ki vardır Tuba adlı bir ağaç
Kökü gökte gönüllerde dalları...
Yemişinden yedi ruhum değil aç;
Bütün sevgi, şefkat onun balları.

Bu nazariyeye karşı en şiddetli karşı çıkışı Satı Bey yapmıştır. Çünkü o Emrullah Efendi'nin fikrinin tam karşısında, eğitimde reformun aşağıdan yukarıya (ilköğretimden üniversiteye) gidilmek suretiyle yapılabileceğini savunmaktadır. Bu konuda "Muallim" dergisinin çeşitli sayılarında makaleler yayınlamıştır. Satı Bey, Muallim'de yayınlanan "Tarihin Şehadeti" isimli makalesinde konuyu şöyle ele almaktadır:

Maarifin ıslahatında işe âliden başlamak lazım geldiğini iddia edenler, bir delil-i tarihiye temessük ediyorlar: Dünyanın her tarafında böyle olmuştur; dünyanın her tarafında darülfünunlar idadi ve iptidaiyelerden evvel teşekkül ve teessüs etmiştir, diyorlar"... "Fil-vaki bu bir dereceye kadar doğrudur; Fransa'da, İtalya'da, İspanya'da, İngiltere'de, Almanya'da—ve'l-hasıl hayat-ı medeniyet ve marifeti bir iki asrı tecavüz eden memleketlerin hepsinde—darülfünunlar mekatib-i iptidaiyeden evvel teessüs etmiştir, fakat bu büsbütün doğru değildir. Japonya'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da ve'l-hasıl hayat-ı medeniyet ve marifeti bir asrı tecavüz etmeyen memleketlerde darülfünunlar mekatib-i iptidaiyeden daha sonra teessüs etmiştir (Satı, 1333/1917, s. 359).

Satı Bey, bu yazısında medeni hayatı ve bilgi seviyesi bir iki asırdan beri ileri hal alan memleketlerin hepsinde üniversitelerin ilk ve orta dereceli okullardan önce kurulduğu gerçeğine, Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere ve Almanya'yı örnek olarak vermekte; medeni hayatın ve bilgi seviyesinin ileriliği bir asrı bulmayan Japonya, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerde ise, üniversitelerin ilk ve orta dereceli okullardan sonra kurulmaya başlandığına dikkati çekmektedir. Bizim uygulamamızın ikinci bölümde konu edinen ülkeler gibi olması gerektiğini savunarak:

fi'l-vaki, Avrupa'da darülfünunlar tâ Kurûn-ı Vustâda—onüçüncü asrı miladi evailinden itibaren—teessüse başladığı halde mekatib-i iptidaiye ancak Kurun-ı ahirede kûşad edilmeğe başlamıştır. Darülfünunlar ilk teessüsleri zamanından itibaren büyük bir ehemmiyet aldığı halde, mekatib-i iptidaiye ancak onsekizinci asr-ı miladi nihayetlerinde ehemmiyet kazanmağa başlamıştır. Fakat Japonya'da, mekatib-i iptidaiye ile darulmuallimler teşkilatına inkilabı müteakip —1870'den itibaren—müsaraat edildiği halde ilk darülfünun ancak 1877'de tesis olunmuş, ikinci bir darülfünun kûşadı için ise yirmi iki sene daha intizar edilmiştir. Yunanistan'da iptidaiyeler ve darulmuallimler kûşadına 1824'den itibaren başlandığı halde darülfünun ancak 1837'de tesis olunmuştur; Bulgaristan'da muhtariyetin evailinden itibaren tahsil-i iptidaiyenin tensikine ihtimam edildiği halde darülfünun tesisi için 1888 senesine kadar intizar olunmuştur (Satı, 1333/1917, s. 359).

Avrupa'da üniversitelerin XIII. Yüzyıldan önce kurulmaya başladığı halde, ilkokulların son çağda ancak açılabilirdiği ve ancak XVIII. Yüzyıl sonlarında önem kazandığını; fakat Japonya'da ilkokullar ve öğretmen okulları 1870'lerde kurulmasına rağmen, ilk üniversitenin ancak 1877'de açılabilirdiğini; aynı durumun Yunanistan'da on üç yıl arayla olduğuna; Bulgaristan'da ise bağımsızlıktan öncesinde ilk öğrenime başlandığı halde, üniversitenin kurulmasının 1888 yılında olduğuna dair delilleri, Satı Bey, makalesine dayanak yapmaktadır.

Şu hale göre, maarif teşkilatı ve ıslahatına tahsili âliden başlamak lüzumunu tarihin şهادeti ile isbata kalkışanlar, bu şهادetin yalnız bir kısmını nazar-ı itibara alıyor, diğer kısmından ise ya tegafül ediyor veya bi-haber kalıyor demektir (Satı, 1333/1917, s. 359).

Eğitimin yeniden yapılanmasının ve eğitimde yenileşmeye üniversiteden başlanması gerektiğini, Avrupa'da böyle olduğunu Avrupa Tarihini göstererek savunanların Japonya ve yeni Avrupa devletlerindeki uygulamaları görmezlikten geldiklerini ifade eden Satı Bey'in Tûba Ağacı Nazariyesine karşı oluşunun gerekçesi mahiyetindeki bu satırlarının Emrullah Efendi'nin görüşünü desteklediğini ifade eden Rıza Kardeş: “Aslında Satı Bey'in Tarihin Şهادeti yönünden başvurduğu açıklama tarzı, buraya kadarki gidişi içinde Tûba Ağacı nazariyesinin aleyhindeki delillere yönelmemekte, tam tersine, lehde deliller istikametindeki vakıalar sergilenmektedir.” Demektedir (Kardeş, 1978, sayı:188, s. 19).

Emrullah Efendi iki kere Maarif Nazırı olmasına rağmen bu fikrini gerçekleştirememiş yine eldeki imkanlara göre ilköğretimi teşkilatla başlamıştır. Bu uygulamasını da şöyle açıklamaktadır: “İlim yukarıdan başlar, fakat ben bu nazariyeyi sürdürdüğüm vakit, mekatib-i ibtidaiyyeyi yapmayacağım, mekatib-i ibtidaiyyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim. Bu iddiam mekatib-i ibtidaiyyeyi ihmal için değil, ikmal etmek içindir” (M.M.Z.C, Cilt: 2, Devre:1). Tuba Ağacı Nazariyesi daha sonra Darülfünun tarafından benimsenerek zamanımıza kadar bir çok taraftar bulmuştur.

3.2.2. Darülfünun Nizamnamesi (Yükseköğretim İle İlgili Görüş Ve Uygulamaları)

Tanzimattan önceki dönem sonlarında açılmış askeri yüksek okullar arasında üniversite düzeyinde öğretim yapan yalnız “Tıbbiye” idi. Medreselerin yüksek basamaklarının bulunduğu Fatih ve Süleymaniye Külliyelerinde yer alan kürsülerde ise türleri ve nitelikleri bakımından henüz Batı’daki anlamıyla disipline olmamış, İslam Din Bilimleri ve hukukunu kapsayan dersler gösterilmekteydi. Türkiye’de yeni bir yüksek öğretim müessesesi kurma teşebbüsleri 19.uncu yüzyıl ortalarına doğru başlamıştır. Bu asrın başlarından itibaren Osmanlılarda görülen, bilimde Doğu’dan Batı’ya olan yöneliş ve eğitim anlayışında meydana gelen değişimler, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yüksek öğretim müessesesinin kurulması yolunda çalışmaların doğmasına sebep olmuştur (İhsanoğlu, 1993, s. 521). İşte, Osmanlılarda medreselerden ayrı olarak kurulan üniversite konumundaki bu kurumlara Darülfünun denmiştir.

Darülfünun kavramı iki ayrı sözcükten oluşan bileşik bir sözdür. “Dar”, yer-yurt anlamında bir sözdür. “Fünun” ise fen’in çoğulu yani “fenler” demektir ve bilimi, sanatı, tekniği dile getiriyordu. Dolayısıyla Darülfünun; “fenler evi” “bilim yurdu” anlamına gelmektedir. Bu kavram ile, bütün bilimleri öğreten ve Arapların, “Camia” veya “Külliye,” Batılıların ise yine aynı anlamda kullandıkları “Üniversite” diye adlandırılan yüksek okullar ifade ediliyordu (Yıldırım, 1998, s.43).

Darülfünun ilk defa 1 Eylül 1869’da yayınlanan Maarif-i Umumiye

Nizamnamesinin 79. maddesi gereğince 1870'de Darülfünûn-ı Osmani ismiyle İstanbul'da kurulmuştur. Ancak çok başarılı olmamıştır. Daha sonra 14 Ağustos 1900'de yayınlanan 27 maddelik bir nizamname ile yeniden açılmıştır. Bu sefer adı Darülfünûn-ı Şahane'dir. 1900'de kurulan Darülfünûn 1912 yılında çok önemli bir dönüşüm yaşamıştır. 1900'de çıkarılan 27 maddelik tüzük, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin çabalarıyla 1912'de toptan yenilenmiştir. Aynı yıl Emrullah Efendi'nin başkanlığında kurulan bir komisyon Avrupa Üniversiteleri yasalarını da göz önünde bulundurarak, (özellikle Sorbon Üniversitesi) bir yasa tasarısı hazırlandı; "Tedrisat-ı Âliye Layiha-i Kanuniyesi" adıyla Meclise sunulan bu tasarı 1913 yılında Maarif Nezareti tarafından "İstanbul Darülfünûn Talimatı" olarak yayımlandı (Ergün, 1982, s. 26).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Emrullah Efendinin ülkemizde üniversite işini ilk ele alan büyük fikir adamı olduğunu söyledikten sonra sözlerine şöyle devam eder: "...Milletleşmek, yenileşmek isteyen bir ülke için, eğitim alanında yapılacak olan ilk iş üniversite açmak, profesör göndermek, ders okutmak değildir, her şeyden önce üniversitenin ne olduğunu, ne olmadığını anlamaktır" (Baltacıoğlu, 1966, s. 207).

Emrullah Efendi 8 Nisan 1912 de yayınlanan Darülfünûn Nizamnamesi'nin gerekçesinde, Baltacıoğlu'nun yukarıda ifade ettiği, üniversiteden ne anlaşılması gerektiği, üniversitenin ne olup olmadığı konusunu açıklığa kavuşturuyor. Gerekçede, Darülfünûn'un yüksek öğretim veren kurumlar olarak Maarifin en yüksek merkezi olduğu, ilk ve orta öğretimin ilerleme ve gelişmesini sağlayacağından bahsederek şöyle demektedir:

Darülfünûn dediğimiz yüksek müesseseler ilimlerin ve fenlerin hem neşrine hem terakkisine hizmet eder. Bu iki hizmet birbirinden ayrıdır. İlimleri ve fenleri neşretmek, malum olduğu üzere halk arasında yaymak ve dağıtmak demektir. Bu cihetle darülfünunlar, yüksek tedrisata mahsus mektepler vazifesini ifa eder. Ve bu bakımdan maarifin en yüksek intişar merkezi olmakla beraber, tali ve iptidai mekteplerin terakki ve tekamülünün vasıtasıdır. Darülfünunları mükemmel olan memleketlerin tali ve iptidai mektepleri de o nisbette mükemmel olur. Almanya'da iptidai mekteplerin bugünkü terakkisine bu memleketin darülfünunlarındaki mükemmeliyet ve intizam başlıca sebep olmuştur. Darülfünunların ikinci vazifesi ise ilmin hareket ve terakkisine hizmettir. Bu müesseseler yalnız ilmi neşir ile iktifa etmez. İlimi yaymaya, ilerletmeye

de hizmet eder. Teyide hacet yoktur ki, bir devletin alemdeki siyasi mevki medeniyet mertebesiyle, ilim ve fenlerde terakki derecesiyle mütenasip olduğu düşünülürse, ilmin neşir ve terakkisine hizmet eden alimler yetiştirmeye yuva ve ocak olan darülfünunların bu uğurda yapacağı hizmetin kadri pek kolay tahmin edilebilir. Bunun için acizane itikadımca Darülfünunumuzun ıslah ve tanzimi maarifçe derkar olan ihtiyaçlarımızın başı sayılabilir (Kardaş, sayı:194, s. 55, Kansu'dan alıntı.).

Emrullah Efendi, üniversiteleri bilimin yayılmasına ve ilerlemesine hizmet eden kurumlar olarak tanımlıyor. “Üniversiteleri gelişmiş olan ülkelerin ilk ve orta öğretimleri de o oranda gelişmiş olur” diyerek, bir devletin dünyadaki siyasi konumu uygarlık ve bilimsel gelişme derecesiyle orantılı olduğunu iddia ediyor. Dolayısıyla bilimin ilerleyip yayılmasını sağlayan bilim adamlarının yetiştirilmesi üniversitelerin rolleri olarak belirginleştirdiğinden bahsederken eğitim açısından gereksinimlerimizin başında üniversitelerin ıslahının geldiğini söylüyor. Çünkü üniversite, aynı zamanda yetiştirdiği öğretim elemanlarıyla ilk ve orta dereceli okulların ilerleme ve gelişmesindeki görevi de üstlenecektir. O İzahname’de ülusun esenliğinin olgunluğunun ve gelişiminin bilgiye sahip olmakla bilimsel anlayışın gelişmesiyle doğru orantılı olduğunu savunuyordu (Kemal-i Millet Kemal-i Marifetle kaimdir) (Emrullah, 1330/1914, s. 81).

Darülfünun Nizamnamesi, Emrullah Efendi'nin icraatlarının en önemlilerinden biridir. Türkiye’de çağdaş üniversite düşüncesinin başlangıcını Emrullah Efendi ile başlatmak mümkündür (Hatiboğlu, 2000, s. 55). Darülfünun’un ciddi ve hayırlı bir ilerlemeye kavuşması bu nizamname ile başlamış oluyordu (Ayni, 1927, s. 44). Bu nizamname ile Darülfünun’da yeni bir ıslahat programı uygulanmıştır. Bu dönemde şubeler fakülte adını aldı ve muallimlere müderris ünvanı verildi. Talebe ve müderrislerin devam ve disiplin kaideleri düzene sokuldu (İhsanoğlu, 1993).

II. Meşrutiyetin getirdiği geniş özgürlük havası ve Balkan Savaşlarının kargaşası Darülfünun öğrencileri arasında bir keşmekeşe ve disiplinsiz davranışlara sebep olmuştu. Emrullah Efendi, bu disiplinsizliği ve keşmekeşi gidermek için hazırladığı “Darülfünun ve Şuâbâtının İnzibâtına Dair Nizamname” (disiplin yönetmeliği) yi 12 Nisan 1912’de yasalaştırmıştır.

Bu Nizamnamede çeşitli yasaklamalar vardır. Emrullah Efendi'ye, onun bir partinin elemanı gibi davrandığı ve bu nizamname ile asıl amacının, Darülfünûndaki farklı görüşten hareketleri bastırmak olduğu şeklinde eleştiriler gelmiştir. Emrullah Efendi ise Darülfünûnda alınan önlemlerin ve yapılan düzenlemelerin yalnız muhalefete değil, her türlü siyasal akıma yönelik olduğunu ve bu yasaklar uygulanırken hiçbir çevreye hoşgörülü davranılmayacağını söylüyor ve yönetmeliği şöyle gerekçelendiriyordu:

Darülfünûn gibi bir müessese-i aliye-i ilmiyede feyz-i irfanın hakkıyla tenemmi ve taalisi, her nevi müessese-i alide olduğu gibi, mühim bir cihetten mektep dahilindeki hıfz-ı nizam ve intizama ve hayat-ı tahsilin hüsn-ü cereyanına mevkuflup, bu maksad-ı hayrın husulü ise sırf hırsat-i ilme mahal olan bu Darülmaarifin kapılarından, hayat-ı siyasiyenin ihtirasatı ve gulgule-i şamataatı nüfuz etmemesiyle ve ilmin lazıme-i tahsili olan huzur-u zihne ve asayiş-i ruha taalluk-u karibi bulunan âsudegi-i dahiliyenin ilme ve Darül-ilme layık olan tazim ve hürmet dairesinde mazhar-ı riayet olması ile temin edilebileceğinden, Darülfünûn inzibatına müteallik olarak tanzim edilen Nizamname layihası, bu esaslar üzerine bina olunmuştur (Tanin Gaz. 7 Mart 1912), (Ergün, 1982, s. 27; Yıldırım, 1998, s. 213).

Darülfünûn gibi yüksek öğretim kurumları, bilimsel faaliyetlerin yapıldığı yerlerdir. Eğer günlük politik çatışmalar ve tartışmalar bu kurumlara girerse üniversitelerin, bilimsel saygınlığını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı düşüncesi, Emrullah Efendi'yi böyle bir disiplin yönetmeliğini hazırlamaya ittiği yukarıdaki satırlardan anlaşılmaktadır. Şu ifadeler Emrullah Efendi'nin yukarıda savunduğu fikirleri destekler mahiyettedir:

Memleketin umumî havasındaki siyasi keşmekeşin mektebe sirayet etmesi istenmeyen bir durumdur. Her ne kadar bir topluluğun aktüel mevzularının o topluluk içinde bulunan bütün zümre ve müesseselere de sirayet edip bunlar için de meşgale mevzuu olması bir bakıma tabii addedilir ise de, siyaset ilminin yapıldığı bir yere, hatta umumiyetle ilim müesseselerine siyasetin kendisi girdiği takdirde ilim, mahiyetini kaybedip siyasetin oyuncağı haline gelir ki, bu hal hem memleketin hali ve geleceği için, hem de ilim müntesiplerinin durumlarını siyaset rüzgarının esişine göre ayarlamaları bakımından kötü neticeler doğurur (Mücellitoğlu, 1954, c.I, s. 88).

Bu satırlardan da anlaşıldığı gibi, ülkenin genel siyasi havasındaki dalgalanmaların eğitim kurumlarına yansımaları istenmeyen bir durumdur. Hele hele bilim ve ülke politikalarını üretme konumunda olan üniversite, günlük siyasi atmosferden etkilenirse, hem bilim kurumlarının, hem de bilim adamlarının durumlarını bu atmosfere göre ayarlamaları kaçınılmaz bir hal alır. Bunun da bilimsel bir davranış olmadığı ve bilimi yok ettiği apaçıktır.

3.2.3. Geçici İlköğretim Kanunu (İlköğretim İle İlgili Görüş Ve Uygulamaları)

Emrullah Efendi, bakan (nazır) olduktan sonra kendisinden önceki dönemde başlayan çalışmalara devam ederek, Tedrisat-ı İptidaiyye Kanunu Layihasını hazırlayıp Mebusan Meclisine sunmuştur. Tedrisat-ı İptidaiyye Kanunu Meşrutiyetin ilanını takip eden günlerde Maarif Nezaretince tanzim edilen (yine Emrullah Efendi tarafından hazırlanan) Maarif-i Umumiye Kanununun bir parçasıdır (Ergin, 1977; s. 1302). Bu tasarı, kendisinden sonraki Ali Şükrü Beyin başkanlığı sırasında ancak geçici (muvakkat) olarak yasalaşmıştır. 23 Eylül 1329/1913 yürürlüğe giren ve “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı” olarak bilinen bu yasa 101 maddedir ve 10 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

1. Bölüm: Okullar, (1-22. Madde)
2. Bölüm: Ders Programları, (23-26. Madde)
3. Bölüm: İlköğretimde görevli memur ve kurullar, (27-40. Madde)
4. Bölüm: Eğitim ve öğretim kadrosu (öğretmenler), (42-64. Madde)
5. Bölüm: Gelir ve giderler, (65-76. Madde)
6. Bölüm: Devam ve Disiplin işleri, (77-88. Madde)
7. Bölüm: Öğrenim Çağını geçenlerle ilgili, (89-90. Madde)
8. Bölüm: Okulların Denetimi, (91-92. Madde)
9. Bölüm: Ortak Hükümler, (93-95. Madde)
10. Bölüm: Geçici Hükümler. (96-101. Madde)

Emrullah Efendi'nin Meclise sunduğu, Fransa ilköğretim sisteminin ve yasasının hemen hemen Türkçe'ye bir uyarlaması olan bu tasarı; İlköğretimin parasızlığı ve zorunluluğu üzerine dayanıyordu. Öğretmen yetiştirme ve öğretmenliğin bir meslek haline getirilmesi de yasa tasarısında önemli bir yer alıyordu. Müfettişlik ve denetim kavramlarına yeni bir anlayış getirilerek, müfettişlere denetimin yanı sıra geniş bir ilköğretim incelenmesi, hizmetiçi eğitim, eğitim planlaması ve halkı ilköğretime teşvik görevleri de yükleniyordu (Ergün, 1982, s. 18).

Meclis-i Mebusanda 1910 yılının bütçesi görüşülürken yaptığı konuşmada ilköğretimin önemini vurgulayan Emrullah Efendi; eğitimin, İptidaiye (ilköğretim), Taliye (ortaöğretim) ve Âliye (yükseköğretim) olarak bir zincir oluşturduğunu açıklar. Ayrıca Osmanlı yöneticilerinin sadece müstebit iktidarları için lazım olan memurları ve ilim adamlarını yetiştirmek hedefini güttükleri için Taliye ve Âliye'ye önem verdiklerini, halkı yönetimden uzak tutmak için iptidaiyi bilerek ihmal ettiklerini ifade eder (MMZC, s. 61).

Emrullah Efendi, ilkokullarla ilgili köklü yenilikler yapılması düşüncesindedir. Eğitim-öğretim sisteminden, programlardan, ders araç ve gereçlerinden tutunuz da sınıflardaki öğrencilerin yaşları ve sayılarına, okutulacak derslerin adlarına ve içeriklerine varıncaya kadar ilkokullarda her şeyin yeniden yapılması gerektiğini savunmaktadır. İlkokullarda ders verecek öğretmenlerin de formasyon itibariyle değişmelerini ileri sürmekte, din öğretimi ve ahlak derslerine ağırlık verilmesini istemektedir.

Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırı olarak meclis çalışmaları sırasında vurguladığı noktalardan en önemlisi ilköğretim sorunu ve bu sürecin temelden başlamak suretiyle nasıl modernize edilebileceğinin konuşulması ve tartışılması olmuştur. Eğitimde değişimin kendisinin savunmuş olduğu "Tuba Ağacı Nazariyesi" çerçevesinde mümkün olamayacağını Maarif Nazırlığı makamına oturduktan sonra, çeşitli incelemeler ve araştırmalar sonunda anlamış olmalıdır ki, bu fikrinde ısrar etmeyerek eğitim reformunun aşağıdan (ilköğretimden) başlamak suretiyle yapılmasının daha

uygun olacağını, nelerin yapılabileceğini nelerin yapılamayacağını gerekçeleriyle birlikte ortaya koymuştur. Bu konudaki görüşlerini şöyle anlatmaya çalışıyordu:

...Memleketin ihtiyacı pek vâsi', vesaitimiz ise mahduttur. Yalnız paradan bahsetmiyoruz. Maarif bütçemiz ahalimizin miktarına nisbetle pek dün(aşağı) bir yekün teşkil ediyorsa da velev para olsa bile müşkilat yine hitam bulmayacaktı. Muallim yok. Taşra Mekatib-i İptidaiyesi için bugün 70.000 muallime muhtacız. Terbiyetü'l-efalin mebadisinden anlar 70.000 muallim değil, bu miktarın yüzde birini bulabileceğimizi kim iddia edebilir? Her işte olduğu gibi maarif umurunda da elzemi lazıma tercih ederek hat ve behat ve ilerlemekte görülen mecburiyeti isbata şu basit hesap kifayet eder. Bizde Maarif Nezaretinin vezâifine nisbetle elzem nedir? Kabineye iltihak ettiğim zaman dikkatim bu cihete matuf oldu. Elzem binay-ı maarifin temeli olan tahsil-i iptidaidir...Maarif programının rükünü, bina ve paradır. Köylerde mektep binaları yok. Mektep binaları yaptırıldığı halde de muallim maaşı vermek için paramız yok. Bu işi bütçedeki tahsisatla yapmak mümkün değildir. Halbuki tahsil-i iptidai meselesi servet-i umumiyyemiz artsın da o zaman yaparız diyerek atıye bırakılması caiz görülebilecek umurdan addolunamaz. Esaslı bir tedbir ittihazı lazımgelir ki, o da tahsil-i iptidai emakin ve masarifinin tedarikinin mahalline ait sanılması, yani her köyün, her nahiyenin, her kasabanın İptidai mektebini kendisi yapması ve o Mektebi masarifi nisbetinde vereceği bir vergi ile gene kendisinin idare eylesidir (Sabah gazetesi, 15 Şubat 1325/28 Şubat 1910) (Ergin, s. 1280).

Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki, Emrullah Efendi bakan olduğunda ülkenin şartları ve gerçekleri kendisinin "Tuba Ağacı Nazariyesini" hayata geçirmeye uygun değildir. Bu durumu kendisi de görmektedir. Yapılacak çalışmaları karşılayacak ekonomik destek, yani para yok, öğretmen yok, okul binası yok ve ihtiyaç duyulan yetmiş bin öğretmenin yüzde onunu bile karşılamak olası değil...Bu durumda konuyu önem derecesine göre ele almanın daha doğru olacağı açıktır. O da eğitimin temeli olan ilköğretimden işe başlanmasını gerekli görerek, bu konu üzerinde yoğunlaştığını ifade ediyor.

Emrullah Efendi, bu sorunları; bina yapımı ve öğretmen maaşlarını her yerleşim biriminde oturanlara karşılatılarak, yani her köy, kasaba ve beldenin ilköğretimle ilgili giderlere katkıda bulunmasını sağlayarak aşmayı düşünüyor. Öğretmen sorununu da açıklamanın buraya alınmayan bölümünde; okuma yazma bilenlerden istekli olanları

kurslara tabi tutup, öğretmen olarak atanmasını düşünerek çözüyor. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim kurslarıyla öğretmen ihtiyacını giderme uygulaması bu çözüme oldukça benzemektedir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Emrullah Efendi'nin bakanlığı sırasında hazırladığı yasa, tüzük, yönetmelik v.b. projelerinin bilimsel ve psikolojik birer “yazılı abide” birer “şaheser” olduğunu ifade etmektedir (Ergin, 1977, s. 1303). Gerçekten de hazırladığı ilköğretim yasa tasarısının gerekçesine bakıldığında çocuk eğitimi ve eğitim psikolojisini içeren bilimsel formatta yazılmış bir yazı görülmektedir. Örneğin bu gerekçede ilköğretim kurumlarını açıklayan ikinci bölümde: “İnsanın kuvayı zihniyyesi doğduğundan itibaren nemaye başlar. Bunun içindir ki, nevzadın ilk mektebi ağuş-u mader, mevayı evveldir.” diyerek; insanın zihinsel gelişiminin doğuşuyla birlikte başladığını, dolayısıyla anne kucağının çocuğun ilk eğitildiği bir okul konumunda olduğunu belirtmektedir. Yine aynı bölümde çocuğun yaşına göre alması gereken eğitimden bahsederken:

Tahsilin ilk mektebi ağuş-u maderdir dedik. Çocuğun muallime-i ülası da validesidir. Bu mekteb çok devam etmez. Çocuk üç yaşını bitirdikten sonra evde duramaz, taallümüne devam edemez, ya validesi, ya badema onu terbiye talim edecek malumattan bibehre bulunur, ya meşagil-i rûz-u merre, gavail-i maişet mani olur. Ve ekseriya ailenin vakt-i hali hususi bir mürebbiye veya muallime tutmaya da müsaade etmez. Bunun için ne yapmalı? Çocuğun tabii olarak devam etmekte olan tekamül-ü zihnişini kırıp da bir fetret-i tahsil mi icab etmeli, yahut çocuğu evden atarcasına sinn-i kâbiliyet-i idraki ile mütenasip olmayan bir mektebe verip de tekamülü fitri kanuna muhalif ve adet-i tabiata mugayir bir hark mı atlamalı. Çocuk için ikisi de muzırdır. Pek muzırdır. Biri tefrit, diğeri ifrattır (M.M.L.T.K.E.M, Dev: 1, İc. 1).

Çocuk ilk eğitimini üç yaşına kadar ana kucağında annesinin öğretmenliğinde alır. Üç yaşından itibaren daha özel olarak, çocuğun zihinsel gelişimini engellemeyen bir eğitim gereklidir. Anne bu formasyona sahip olmayabilir, bir okula vermek de yaşına uygun değildir. Emrullah Efendi, bu bölümde bu işin nasıl yapılacağını tartışır.

Emrullah Efendi'nin hazırladığı ve daha sonra geçici olarak yasalaşan, 101 maddelik Tedrisat-ı İbtidaiye Kanununun başlangıç maddelerinin bazıları şöyledir:

Madde: 1 Tahsil-i ibtidai mecburi ve mekatib-i ibtidaiye-i umumiye meccanidir.

Madde: 3 Tedrisat-ı ibtidaiyeye mahsus olan müessesat âtideki mekteblerdir:

Ana mektepleri ve sıbyan sınıfları,

Mekاتب-i ibtidaiye,

El işleri ve ihtiraf mektepleri.

Madde: 5 Mekاتب-i ibtidaiye, çocukların bir suret-i mütevazinede keşâyîş-i ezhânını te'min eyleyecek esasları va'z eden ve herkese lazım olan malumata mekseb olan mekteblerdir. Bu mekteplerin müddet-i tahsilîyesi altı sene olup, bu müddette tahsil-i taliyenin esasları a'dat olunur.

Ayrıca, ana mektebi bulunmayan yerlerde beş ve altı yaşındaki çocuklar için mekatib-i ibtidaiye dahilinde sıbyan sınıfları açılabilir (Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı)

Bu maddelere göre, ilköğretim zorunlu ve parasız oluyor, şimdiye kadar ilköğretimin içinde sayılan rüştiyeler ilköğretimden ayrılarak ilköğretim;

Anaokulları ve Anasınıfları (sıbyan sınıfları)

İlkokullar

Elişleri ve meslek okullarından oluşuyor.

Yine kanunun beşinci maddesinde iptidai mekteplerin amacı şu şekilde belirtilmektedir: Zorunlu öğrenime tabi olan çocuklara hayat için en gerekli bilgileri kazandırmak ve onları vatanını seven, ileri görüşlü ve gayretli birer insan olarak yetiştirmektir. Bu bakış açısı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleriyle de örtüşmektedir: "Efendiler; terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade, maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir.

Bu kanunda ilköğretimde öğretmenlik yapabilmeyenin şartları ve öğretmen yetiştiren kurumlar ile ilgili de maddeler vardır:

Madde: 42 Bilumfım mekatib-i ibtidaiye muallimleri iki sınıf üzerine mürettebtir:

Muallim muavini ve muallim.

Muallim muavini olabilmek için, müş'ar muvakkat bir ehliyetnameye haiz olmak lazımdır.

Muallim olmak için, Darümuallim-i İbtidaiyeden mezun olmak şarttır.

Madde: 46 Mekatib-i İbtidaiyeye muallim yetiştirmek üzere her vilayet merkezinden icly bir Darümuallimin-i İbtidaiyye teşkil olunacaktır.

Burada öğretmen ve öğretmen yardımcılığı olarak ikili bir yapılanma görülmektedir. Ayrıca ilköğretim kurumlarında öğretmenlik yapabilmek için öğretmen yetiştiren bir kurumdan mezun olma şartı getiriliyor. 46. maddede ise her ile yatılı bir öğretmen okulu açılması amir hüküm olarak bulunmaktadır. Bu maddenin istediği uygulama Cumhuriyet döneminde “Köy Enstitüleri” ve “Öğretmen okulları” pratiğinde görülmektedir.

3.3. EMRULLAH EFENDİ’NİN EĞİTİM LİDERLİĞİ

3.3.1. Kültürel Çalışmaları

Emrullah Efendi, Türk kültür hayatında ilk ansiklopedik lugat çalışması yapanlardanır. Ancak bir cilt çıkarılabilen “Muhitu’l-Maarif” isimli bu çalışmayı tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Emrullah Efendi, Selanik’te Maarif Müdürü iken ilköğretim öğretmenleri için “Mecelle-i Muallim” isimli 15 günlük bir dergi çıkarmıştır. 1302 (M.1886)’da çıkan bu dergide Emrullah Efendi, ideal öğretmen niteliklerini ortaya koymuş ve ilköğretim öğretmenlerine önemli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Türk Bilgi Derneği kurucularından, Celal Sahir’in yönetiminde Nisan 1330/1914’te çıkarılan “Bilgi Mecmuası” akademik bir dergidir. Bu dergide çeşitli ihtisas grupları ve şubeleri oluşturulmuş, yayımlanan yazılar bu gruplar tarafından hazırlanıyordu. Derneğin kurucu üyesi ve aynı zamanda bilimsel başkanı olan Emrullah Efendi, dergideki “Felsefe ve İçtimaiyat Şubesi” başkanlığını üstlenmiş olup bu konuda yazılar yazmıştır. Bu dernek, savaş şartlarında çok etkili olamamış ama, Tekeli ve İlkin (1993)’in dediği gibi derneğin üyelerinin oluşturduğu çevre, 1914-1918 arasında düşünsel üretimi zengin bir dergicilik yaratmıştır.

Emrullah Efendi, eğitimle ilgili konferansları o dönemin bazı dergilerinde özet olarak yayımlanmıştır. Örneğin: Sırat-ı Müstakim dergisinde “Hakim-ü Şehir Emrullah Efendi'nin Darülfünûn-u Osmani'de Terbiyeye Dair Verdikleri Konferanstan Zaptolunan Beyanat” başlığı altında yayınlanan “Terbiyeye Dair”, “Terbiye ve Esasları”, “İlm-i Terbiyeye Dair” isimli makaleler.

3.3.2. Siyasal çalışmaları ve Görüşleri: (Tevsi-i Mezuniyet)

Emrullah Efendi bilimsel ve politik kişiliği olan bir eğitimcidir. Kendisi İttihad ve Terakki Cemiyetinin önde gelen üyelerinden biriydi. Hatta bu cemiyetin görüşlerinin belirginleşmesinde önemli rolleri olmuştur (Ergün, 1982, s. 9). İttihad ve Terakki Cemiyetinin teorisyenlerinden sayılabilecek olan Emrullah Efendi, 1910 yılında Cemiyet için “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi” isimli 129 maddelik bir tüzük hazırlamıştır. Bu tüzükte, Cemiyetin amacı, genel merkezin görevleri, şube yönetim kurulları, üyelik şartları, üyelerin yükümlülük ve hakları, disiplin ve denetim kurullarının oluşumu, halk eğitimi ve tanıtım için açılacak klüpler v.b. konular ele alınarak cemiyetin çalışmaları bir standarda oturtulmaya çalışılmıştır.

Emrullah Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyetine gerçek bir siyasi organizasyon, bir siyasi parti formu veren çalışmaları yapan kişidir. İlk zamanlarda Cemiyetin ileri gelenlerinin arasında bile tam bir fikri ve ideolojik birlik yoktu. Abdülhamit ve onu savunanlarla mücadele ederken, daha aralarında anlaşmış değillerdi. Ahmet Rıza, Prens Sabahattin, Mizancı Murat gibi ileri gelenleri, çoğu zaman farklı şeyler söylüyorlardı. Halbuki, bir siyasi oluşum homojen bir yapıya sahip olmalıdır (Ülken, 1966, s. 189). Bir siyasi yapının kendine has söylemi, tüzüğü, programı olmalıdır. İşte Emrullah Efendi, bu görevi yapmıştır.

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1327 (1911) senesinde IV. kongresinde, Maarif Nazırı iken Cemiyetin siyasi programına dair hazırladığı “İzahname” isimli eserinde ve kendi adına yayınladığı “Yeni Muhitu'l-Maarif” isimli gazetesinde Prens Sabahattin'in savunduğu Adem-i Merkeziyet (eyalet sistemi) yönetim şeklinin memleketin yapısına uygun olmadığına ve hatta felaket anlamına geldiğini iddia

ediyordu. Emrullah Efendi ne Merkezci idare şeklini ne de Adem-i merkeziyeti tercih ediyordu; o bu iki idare şeklinin dışında üçüncü bir görüş olan “Tevsi-i Mezuniyet” (Genişletilmiş Yetki Devri – ya da Güçlendirilmiş Yerel Yönetimler-) seçeneğini tercih ediyordu. Bu yönetim şekillerini İzahname isimli eserinde şöyle açıklıyor:

Hülâsa Tevsi-i Mezuniyet, umûr ve mesalih-i mahalliyenin idare ve temesşisinde, merkeziyet kaidesi mucibince merkeze müteallik olan selahiyyet-i idareyi vilayetlere vermektir. Adem-i merkeziyetin mahall-i tatbiki, taksimat-ı tabiiyye ve tarihiyyedir. Mahalline münhasır olan işler, ahalinin müntehabı olan heyetler ve vekiller marifetiyle tezekkür ve icra edilir. Hükümet-i merkeziyenin bu babda müdahale ve vesayeti yoktur. Merkeziyette mesalih-i umumiyeye gibi mesalih-i hususiyye dahi merkezden idare ve rüyet edilir. Tevsi-i mezuniyette mesalih-i ve menafi-i mahalliyenin korunması ve idaresinde merkeze ait olan selahiyyet, hükümet-i merkeziyenin nasb ve tayin eylediği valilere verilir (Emrullah, 1330/1914, s. 60).

Görülüyor ki, Tevsi-i mezuniyet; yerel yönetimin ihtiyaç ve işlerinin yönetim ve yürütülmesinde merkezle ilgili yönetim yetkisini illere vermektir. Adem-i Merkeziyetin uygulama yeri doğal bölümlerdir (il,ilçe,vilayet,eyalet). Yerel yönetime ait işler halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yapılır. Merkezi hükümetin bu konuda müdahale yetkisi yoktur. Merkeziyetçi yönetimde ise genel yönetim de yerel yönetim de merkeze bağlıdır. Merkezden yönetilir. Tevsi-i Mezuniyette yerel ihtiyaçların görülmesi ve yönetiminde merkeze ait olan yetki merkezin atadığı valilere verilir.

Emrullah Efendi'ye göre devletin temeli siyasi, kanuni ve idari birliktir. Prens Sabahattin'in savunduğu Adem-i Merkeziyet görüşünün “köy ve nahiyelerin istiklal ve saltanatı” anlamına geleceği, dolayısıyla kaybolan Osmanlı birliğinin böyle bir yönetim şekliyle sağlanamayacağını iddia eder (Emrullah, 1911, s. 1).

...İşte manay-ı kemaline masruf olan Adem-i Merkeziyet(Decentralisation). O surette ki, bu usulle idare olunan mahallerde müntehab-ı ahali olan meclisler oralara mahsus kanun ve nizam hükmünde mukarrerat ittihaz eder. Mesalih-i mahalliye için vergi tarh ve tahsil eder. Mukarrerat-ı mezkureyi icra edecek bir nevi hakimiyet-i milliyye icra eyler. Bilakis mesalih-i umumiyeye gibi mesalih-i hususiyye ve mahalliyye dahi doğrudan doğruya veya nasb ve tayin eylediği memurları vasıtasıyla hükümet-i merkeziyye tarafından idare olunmak, Merkeziyet-i İdare demek olur. Biri emr-i idarede

ifrat, diğeri tefrittir. Birinde hükümet-i merkeziyye hiç karışmıyor; ikincisinde bütün bütün karışıyor. Bunun ikisinin ortası, yani hadd-i evsati ki, vahdet-i idariyyeyi ihlal etmeyen bir Adalet-i İdaridir. Kanun-i Esasinin tasvip ve takrir eylediği Tevsi-i Mezuniyet usulüdür ki, Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet beyninde bulunur. Mesalihin nevine göre derece derece kâh bir tarafa, kâh diğerk tarafa meyl ve teveccüh eder (Emrullah, 1911, s. 2).

Emrullah Efendi Adem-i Merkeziyetçi görüşte; merkezi idarenin hiç yönetime katılmamasını, eyaletin yasama ve yürütme konusunda tamamen bağımsız olmasını, Merkeziyetçi görüşte ise, merkezin bütün yönetimi elinde tutmasını ve yerel yönetimlerin hiç yetkisinin olmamasını; iki aşırı yönetim tarzı olduğu düşüncesiyle tenkit ediyor. Dolayısıyla bu iki yönetim tarzının arasında, yönetimin birliğini tehdit etmeden ihtiyaçların çeşitlerine göre yetkilerin paylaşılmasının yani Tevsi-i Mezuniyet'in daha uygun olduğunu savunuyor.

Emrullah Efendi İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1912 kongresinde Merkez-i Umûmi Azalığına (Genel Merkez Üyeliğine) seçilmiştir (Tunaya, 1952, s. 42).

3.3.3. Yenileşme Ve Değişim Çalışmaları

9 Mart 1912'de Bakanlığın merkez örgütü, Emrullah Efendi tarafından bir nizamname ile yeniden oluşturulmuştur. Bu yönetmelik ile, 28 kişilik daimi "Meclis-i Maarif" ve "Meclis-i Kebir-i Maarif" kurulmuştur. Ayrıca "Meclis-i Kebir-i Maarif" in her sene bakan tarafından seçilecek Maarif Müdürü, öğretmen ve dışarıdan çağrılacak kişilerin katılmasıyla bir ay süre ile yıllık toplantılar yapması şartı da getirilmiştir. Unat (1964), bu toplantıların bugünkü "Milli Eğitim Şurası" adı altında yapılan çalışmaların başlangıcı sayılabileceğini söylemektedir.

Okul sistemini yeni bir anlayışla ele alan Emrullah Efendi, 1910'da Vilayet merkezlerindeki bir kısım idadileri Sultani (Lise) haline getirmiş ve programlarını da buna göre düzenlemiştir. İlki İstanbul'da ve bazı büyük şehirlerde liseye çevrilen 10 İdadi'ye Rüşdiye üzerinde iki devreli ve altı yıllık öğrenim süresi olan, ikinci devresi fen ve edebiyat kollarına ayrılan bir bünye verilmiştir (Unat, 1964, s. 48).

Darülfünûn'un, gerçek bir üniversite kimliğine kavuşması da yine Emrullah Efendi'nin Bakanlığı zamanında yayımlanan yönetmelik ile olmuştur. Bu yönetmelik, her fakültede bir "Muallimin Meclisi"nin kurulması ve bu meclisin şube başkanıyla birlikte alınacak öğretim üyelerini seçebilmesi gibi önemli yenilikler getirmiştir. Bu dönemde Darülfünuna kürsü sistemi getirilerek araştırma enstitüleri kurulmuştur.

Meclis-i Mebusandaki bir konuşmasında ihtiyaç duyulan öğretmen sayısının yüzde birini bile karşılayamadıklarını itiraf eden Emrullah Efendi, öğretmen açığına acil bir çözüm bulmak için 1910 da gazetelerde yayınlattığı bir ilanla "yalnızca okuma yazma bilenlere bile muallimlik ehliyeti verileceğini bunların muallim atanacaklarını" duyurmuş (Akyüz, 1985, s. 183), ayrıca öğretmen yetiştirecek olan "Darümuallimin" ve "Darümuallimat" gibi kurumları hem yeniden yapılandırmış hem de sayılarını çoğaltmıştır.

1913'de çıkan Geçici İlköğretim Yasasının da içinde olduğu Maarif-i Umumiye kanun tasarısını hazırlayıp meclise sunmuş ama azınlık ve yabancıların, Patrikhane ve sefarethaneler yoluyla yaptığı baskılar sebebiyle yasalaşmasını sağlayamamıştır. İlk defa-ilköğretim bir genel hizmet niteliğindedir diyerek- parasız ilköğretim ilkesini savunan ve hazırladığı ilköğretim yasa tasarısında müfettişlik ve denetim kavramlarını yeniden yorumlayan bir anlayışı Türk eğitim hayatına getiren Emrullah Efendidir. İlk bakanlığı sırasında yeni bir denetim örgütü kurma çalışmalarını bizzat kendisi başlatmıştır. Hatta 1910 yılında bu konuda "Maarif Müfettişleriyle Vilayet Müfettişlerinin Vezaifine Müteallik Talimat" adlı bir yönetmelik de çıkarmıştır. Bu yönetmeliğe göre müfettişlere üç çeşit görev veriliyordu:

1. Var olan okulları denetlemek,
2. Köylerde eğitim hakkında incelemeler yapmak ve gereksinimleri belirlemek,
3. İlköğretimi desteklemek ve halka okul yaptırmak (Ergün, 1982,s.33).

1911 yılında yürürlüğe konan Maarif-i Umumiye Nezareti Merkez Teşkilatı Hakkındaki Nizamname'nin Emrullah Efendi'nin imzasını taşıyan gerekçesinde teftiş

konusunda şöyle denilmektedir: “Mekteplerin teşkil ve idareleri muntazaman cereyan ve devam eylemek üzere sürekli teftiş tabi tutulmaları zarureti inkar edilemez. Bu baktaki teftiş raporlarını tetkik etmek teftiş neticelerini değerlendirmek üzere özellikle Tedrisat-ı İptidaiye ve Taliye dairelerinde teftiş şube ve kalemleri kurulması ihtiyacı meydanda olup açıklamaya ve ispata muhtaç değildir" (Su, 1974, s. 11).

Emrullah Efendi müfettişleri, eğitim için, yurdun kurtuluşu için yapılacak bir planın izcileri sayıyordu. Onun gözünde müfettişler “seyyar birer Maarif Müdürü” idiler. Emrullah Efendi’nin uyguladığı bu sistem; müfettişleri taşraya göndererek eğitim gereksinimlerini belirleme sistemi, Fransız eğitiminin 1880’lerde uyguladığı bir sistem idi (Ergün, 1982, s. 33).

Emrullah Efendi dernek ve sivil örgütlenmelere de önem vermiştir. Meclis-i Mebusan’da grev yönetmeliği ile ilgili bir gündemde şunları söyler:

Evvel emirde sendikaya müsaade etmek lazım....Amelenin hukuk-u meşrualarını sermayedarâna karşı müdafaa edebilmesine müsaade edebilmeli...İhtilafın itilafa tebdili için, hükümete müracaat edecek mutlaka bir sendika evvel emirde teşkil etmeli.... o halde hukuk-u meşruaların müdafaası lazımdır... bunun da esası sendikadır... sendika kabul edilmedikçe bu nizamnamenin hiçbir yerini yapamayız (MMZC, D: 1, C:3, s. 689).

Sendikalar da siyasi partiler gibi demokrasinin vazgeçilmez unsurları ve kurumlarıdır. Emrullah Efendi, işçinin haklarının işverene karşı korunabilmesi için, sendikaların mutlaka kurulması gerektiğini vurguluyor. Öncelikle çalışanların istek ve problemlerini işverene, yönetime veya hükümete götürecek bir sivil örgütlenme gerekir ki, bu da sendikadır. Sendikaların kurulması kabul edilmedikçe bu yönetmeliğin çıkarılmayacağını iddia eden Emrullah Efendinin aslında oldukça ileri görüşlü olduğunu ve demokrasi mantığı içerisinde hareket ettiğini fark etmemek mümkün değil.

BÖLÜM SONU NOTLARI

- HOCA, Muhyiddin;** (1326), **Hürriyet Mücahedeleri Yahut Firak Ve Menfa Hatıraları**, Dersaadet, İstanbul.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya;** (1987), **Kırk Yıl**, İnkılap Yayınevi, İstanbul. (Düzenleyen ve yeni basıma hazırlayan, Şemsettin Kutlu.)
- HANİOĞLU, M. Şükrü;** (1986), **Bir Siyasal Örgüt Olarak, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa;** (1982), **Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri, Çalışmaları**, D.T.C.F. Dergisi, XXX / 1-2.
- BURSALI, Mehmet Tahir;** (1333), **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul.
- KOÇER, Hasan Ali;** (1987), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, Yahya;** (1985), **Türk Eğitim Tarihi**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya;** (1981), **Saray ve Ötesi**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul.
- AHENK GAZETESİ;** (1910), Kanun-u Sani, Sayı: 41104.
- HATİBOĞLU, M. Tahir;** (2000) **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınevi, Ankara.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim;** (1993), **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü**, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Osman Nuri;** (1977), **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul.
- SABAH GAZETESİ;** (1914), 13 Ağustos, Sayı: 8945.
- EMRULLAH, Efendi;** (1330) **İzahname**, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, Konstantiniyye (İstanbul).
- EMRULLAH, Efendi;** (1326/1910), “Terbiye ve Esasları”, **Sırat-I Müstakim Mecmuası**, Sayı: 16, İstanbul, S. 248-250.

EMRULLAH, Efendi; (1326/1910), “İlm-i Terbiye ve Tedris”, **Ümmet Mecmuası**, Sayı: 6 İstanbul, S. 15

MECLİS-İ MEBUSAN LEVAYIH VE TEKALİF-İ KANUNİYE VE ENCÜMEN MAZBATALARI, (1328/1912), Devre: II, İctima: I, TBMM Basımevi, Ankara, S.427.

KARDAŞ, Rıza; (1978) “Milli Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi,” **Türk Kültürü Dergisi**, yıl:XVI, sayı: 186,189,191, Ankara.

SATL, Bey; (1333/1917), “Tarihin Şehadeti”, **Muallim Mecmuası**, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 12, İstanbul, S. 359,

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ; (1326/1910), Cilt: 2, Devre: 1, İctima: 3, İnikad: 23, TBMM Basımevi, Ankara(1986).

İHSANOĞLU, Ekmelettin; (1993), “Darulfünun”, DİA, Cilt:VIII, İstanbul.

YILDIRIM, Ali; (1998), **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı; (1966), **Ziya Gökalp**, Yeni Matbaa, İstanbul.

AYNI, Mehmet Ali; (1927), **Darülfünûn Tarihi**, İstanbul.

MÜCELLİTOĞLU, Ali Çankaya; (1954), **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Örnek Matbaası, Ankara.

TEDRİSAT-I İBTİDAİYYE KANUN-U MUVAKKATİ; (1329 /1913), Matbaa-i Amire, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; (1994), **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları,İstanbul

EMRULLAH Efendi; (1911), “İdare-i Vilâyât (II), Tevsî-i Mezuniyet ve Adem-i Merkeziyet”, “Sabahattin Bey’in Mütalaâtı Hakkında Varid olan Mektuba Cevap”, **Yeni Muhît’ul-Maârif Gazetesi**, Sayı: 4, İstanbul, S. 1-5.

TUNAYA, Tarık Zafer; (1952), **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Arba Yayınları, İstanbul.

UNAT, Faik Reşit; (1964), **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, M.E.B, Ankara.

SU, Kâmil; (1974), **Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi**, M.E.B. İstanbul.

IV. BÖLÜM

SONUÇ, YARGI VE ÖNERİLER

4. 1. SONUÇ

Sonuç olarak araştırmada şu bulgulara varıldığı söylenebilir:

1. Türk Eğitim Tarihinde geçen bir çok olay, tartışılan bir çok konu veya gündem, bugün de hala güncelliğini korumaktadır. O gün aydınlarm üzerinde durdukları ve tartıştıkları problemlerin çoğunun bugüne kadar özölememiş olduğu görölmektedir. Konu gereği üzerinde durulan Tanzimat, Abdöhamit ve Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı Devletinde siyasal ve ekonomik çalkantıların en üst düzeyde olduğu ve istikrarın kalmadığı bir dönemdir. Fakat Türkiye’de bugün uygulamada bulunan çağcıl eğitimin temellerinin de bu istikrarsız dönemde atılmış olması ve teorik planda bu gün söylenen bir çok sözün o gün de söylenmiş olması ilginçtir.

İşte Emrullah Efendi, böyle en çalkantılı ve buhranlı bir dönemde ölkenin geleceği ile ilgili önemli görüşleri ve kendine özđü teorileri olan bir eğitimci ve eğitim sorunları üzerinde kafa yormuş, eserler vermiş, tartışmalar yapmış, hayatı kitap, bilim

ve kültür kavramları etrafında geçen bir entelektüel olarak görülebilir. O yukarıda bahsedilen; eğitim konusunda teorik çalışmalar yapan birkaç kişiden birisidir, belki de birincisidir. Bir çok teorisyenin elde edemediği, fikirlerini pratiğe dökme, hayata geçirerek uygulama imkanını o, yakalamıştır.

Emrullah Efendi, uygulamanın içinden geldiğinden, Türk Eğitiminin neye gereksinim duyduğunu çok iyi biliyordu. Dolayısıyla, bakan olur olmaz eğitimin modern bir şekilde, yeniden örgütlenmesini ve yapılanmasını sağlayarak işe başlamak istemiştir. Bu konuda, her biri ciddi bir çalışmanın ürünü olan yasa tasarıları hazırlamış ve onlara gerekçeler yazmıştır. Fakat bu düşünceyle tasarısını hazırladığı, “Maarif-i Umumiye Kanunu”nu çıkaramamıştır.

Emrullah Efendi, eğitimde genel yapılanmayı sağlayacak olan bu yasayı Meclisten çıkaramayınca, konuyu parça parça çözmeye karar vermiş ve ilköğretimi, ortaöğretimi, yüksek öğretimi ayrı ayrı ele alarak üçü için de ayrı düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda, onu ilköğretimde en kapsamlı çalışmayı yapan eğitim yöneticisi olarak görmek mümkündür.

2. Emrullah Efendi öncü bir eğitimcidir. Ülkenin ilerlemesinin ve huzurunun sağlanmasının ancak eğitimle olacağını altını çizerek; “Mektepler mamur oldukça hapishaneler harap olur.” der. Üzerinde önemle durduğu ilköğretimin zorunlu ve parasız olması ilkesi, onun eğitimimize getirmiş olduğu en büyük yenilik ve yaptığı en önemli icraatlardan birisidir.

Bakanlığı sırasında, ilköğretimin yaygınlaşmasını sağlayan bir çok çalışma yaptığı açık bir şekilde görülen Emrullah Efendi, müfettişleri Anadolu’ya gönderirken onlardan, gidecekleri yerlerin okul ve öğrenci potansiyeli ile ilgili raporlar hazırlamalarını istemiştir (MMZC, 1326). Ayrıca köy, kasaba belde ve mahallelerin kendi okullarını yapmakla yükümlü olduklarını –olması gerektiğini- her platformda savunmuştur. Ortaöğretimde, Rüştîyelerin yeniden yapılandırılması, İdadilerin Avrupa tarzında bir Lise haline çevrilmesi ve programlarının yeniden düzenlenerek her ile bir lise açılmasının sağlanması, öğrencileri hayata hazırlayan ve özellikle mesleğe

hazırlayan meslek okullarının açılması Emrullah Efendi'nin önemle üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir.

3. Emrullah Efendi iyi bir öğretmendir. O bildiği doğruları ve birikimini diğer insanlara aktarma konusunda çok istekli davranmıştır. Zaten onun ansiklopedi çalışması bilgiyi geniş kitlelere yaymaya yönelik bir öğretmen tavrıdır. Hem bakan olmadan önce Maarif Müdürüken, hem bakanlığı sırasında, hem de bakanlığından sonra fiilen öğretmenlik yapmıştır. Darulfünûn'da felsefe ve öğretim yöntemleri okutmuştur.

Emrullah Efendi'nin Darulfünûn'daki dersleri hem öğrencileri eğitmiş hem de gazetelerde özetleri yayımlanarak, halkı bilgilendirme işlevini görmüştür. Onun fikirleri ve görüşleri, kendisinden sonra da izleyici bulmuş ve sahiplenilmiştir. O, popülist, halka yaranmaya çalışan birisi değildi. Bildiği doğruları ve ulaştığı yeni fikirleri tepki görmesine rağmen çekinmeden söylemiş ve uygulamıştır. Oscar Arias (Eski Kostarika Devlet Başkanı, Nobel Barış Ödülü sahibi), bir lider, yenikliklere ve değişikliklere açık, öğrenmek ve öğretmek hususunda istekli, insanların duymak istediklerini söyleyen değil, her zaman öncü ve geleceğe dönük vizyonunun olması gerekir, demektedir (Yeni Şafak, 23 Haziran 2001, No: 2386).

4. Emrullah Efendi, bir kültür adamıdır. Selanik'te Maarif Müdürüken Mecelle-i Muallim adıyla çıkardığı edebi bir dergiyle öğretmenlerin bilgi ve fikirlerini geliştirmeyi hedeflemiştir. İttihad ve Terakki Cemiyetinin etkin üyelerinden biri olarak, verdiği konferans ve hazırladığı bildirilerle Cemiyetin ideolojisinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Darulfünûn'da yaptığı dersler halka açık oluyor, özetleri gazete ve dergilerde yayımlanıyordu. Okullarda Türk kültürünün verilmesi ve yeni neslin kendi kültür birikimimizden haberdar olması için uğraşmıştır.

5. Emrullah Efendi, bir bilim adamıdır. Uzun yıllar üniversitede ders vermiştir. Öğretim yöntemleri konusunda ülkemizde ilk çalışmaları yapanların arasında bulunmaktadır. Yaptığı yasa çalışmaları birer bilimsel makale niteliğindedir. O bilimsel bir yayın organı olan Bilgi Mecmuasının bilimsel kurullarından birisi olan "Türkiyat Şubesi"nin başında bulunmuş ve bu dergide yazılar yazmıştır.

6. Emrullah Efendi, özgürlükçü bir aydındır. O özgürlüğe ve özgür bireye inanıyordu. Meşrutiyet yönetimini özgürlükçü bulduğu için istiyor ve savunuyordu. Meşrutiyet rejiminin halkın eğitime önem verdiğini ve çocukların meşrutî bir anlayışla yetişmelerinin gerekliliğini ısrarla vurguluyordu.

Emrullah Efendi, bir kültür ve eğitim adamı olarak, özgürlüğün ne anlama geldiğini, baskı ve istibdadın olduğu yerde ne kültürün ne de eğitimin olmayacağını en iyi bilenlerdendi. Türkiye’de bilimsel, siyasi ve ekonomik kalkınmanın ancak özgür bir ortamda yetişen özgür bireylerle sağlanabileceğine kesinlikle inandığını Meşrutiyet rejimine olan ümidi ve bağlılığından anlamak mümkündür.

Emrullah Efendi, Bakanlık koltuğuna oturduğu ilk gün Maarif Memurlarına göndermiş olduğu genelgede; mutlu bir gelecek için, vatan çocuklarına sağlıklı bir ahlak ve zihinsel gelişim sağlayarak, Meşrutiyet anlayışına uygun bir eğitim verilmesi gerektiğini (Ergin, 1977, C.4, s. 1276) vurgulamaktadır. Meşrutiyet, o günkü dünyanın ulaştığı en güzel en özgürlükçü anlayışlardan biri olarak iddia edilmekteydi. Bir adım sonra Cumhuriyet ve Demokrasinin olduğu düşünülürse; Meşrutiyet havasının doğal süreç içinde Cumhuriyet ve Demokrasiyi çağırmayacağını kim iddia edebilir? Nitekim, Cumhuriyetin kurucuları da birer Meşrutiyet aydını idiler.

Emrullah Efendi’nin, Abdülhamit döneminde Maarif Müdürlüğünü bırakarak Avrupa’ya kaçıışı ne bir macera arayışı ne de bir turistik gezi idi. O, Uşaklıgil’in de (1987) belirttiği gibi; sağlam bir düşünce yapısına sahip, hareket ve davranışlarında sağduyulu, yüksek karakter nitelikleri herkesçe kabul edilmiş bir adamdı. Dolayısıyla macera arayışı içinde olmayan, hem de Maarif Müdürlüğü gibi bürokraside önemli ve saygın bir yerde olan birisinin ülkeyi terk etmesi, üzerinde önemle ve ciddiyetle durulması gereken bir konudur. Bu kaçışın sembolik bir anlamı vardır. Zaten yurt içindeki diğer muhaliflere güç veren bu önemli firar, Saray tarafından da telaşla karşılanmıştır (Hanioğlu, 1986, s. 42).

Onun İsviçre'ye kaçıışı bir özgürlük arayışıdır. Yurtsever bir aydın olarak ülkenin geleceği ile ilgili görüşlerini ve tasavvurlarını rahatça ifade edebilmeliydi. Fakat bu, o dönemde hiç de kolay bir şey değildi. O da o güne kadar yönetimle açıktan herhangi bir kavgası olmamasına ve konumu oldukça rahat görünmesine rağmen, sırf fikir ve görüşlerini rahatça ifade ederek yayabilmek için, yabancı bir memlekette yaşamayı göze almış, zorluğu ve çileyi seçmiştir.

7. Emrullah Efendi, bir lider yöneticidir. Daha 24 yaşında Maarif Müdürlüğüyle başladığı yöneticiliği, çeşitli illerdeki Maarif Müdürlüğü, Galatasaray Lisesi Müdürlüğü, Eğitim bakanlığı ve çeşitli eğitim kurullarında başkanlık şeklinde devam etmiştir. Bu görevlerini yaparken yöneticiliğine kendi özgünlüğünü de katabilen, sadece program uygulayıcı değil program yapıcı bir karaktere de sahiptir.

8. Yıkılma ve dağılma tehlikesiyle yüz yüze olan bir devletin kurtuluşunun ancak eğitimle olabileceğini, yarının büyükleri olan ülke çocuklarının bir sonraki yüzyıla hazırlanmaları gerektiğini o günden görmüştür. Yaptığı çalışmalar hep bu öngörü, bu vizyon çerçevesinde olmuş ve kafasındakileri gerçekleştirmeye çalışırken, Türk eğitimine yeni ufuklar çizmiştir.

“Gelecek daima, olabilecekleri açıklığa kavuşmadan uzun süre önce görenlerin olacak” diyen Burwash (1998, s. 88), büyük liderlerin olabilecekleri görme ve bunları gerçekleştirmeye çalışma özelliğine sahip olduklarını ifade eder. Emrullah Efendi, bindokuzyüzlü yılların başında 20.yüzyılın bir mühendisler yüzyılı olacağını görmüştür. İdadileri lise (sultani) yapma çalışmalarında hazırlanan programlarda, Matematik bilimlerine ağırlık verilerek ders saatleri artırılmıştır. Yine aynı programlarda, Yabancı Dil derslerine özel bir önem verilmiştir. Ülkeler arası siyasal, kültürel ve ticari ilişkilerin sağlıklı yürüyebilmesi için, iyi yabancı dil bilen aydın ve yetişmiş kadroya ihtiyaç vardır. Özellikle bugün küreselleşen dünyada ülkelerin kendilerini diğer ülkelerden soyutlamalarının mümkün olmadığı düşünülürse, Emrullah Efendinin vizyon sahibi bir lider olduğu açıkça görülür.

9. Emrullah Efendi, izlenen iyi bir örnektir. Hem hayattayken hem de ölümünden sonra uygulama, fikir ve davranışları örnek alınan bir kişidir. Hiç kendisini yormadan İzmir’de Maarif Müdürlüğü yapmak varken o, özgürlük için kişinin rahatını bozmasının gerekliliğini vurgulayan örneği yaşayarak vermiştir. Bu çarpıcı bir örnektir, toplumda rahat gibi görünen insanlar da muhalefetlerini rahatsızlıklarını açıklarlarsa, diğer insanların uyanışı daha kolay olur. Yine onun Tuba Ağacı Nazariyesi günümüze kadar takipçisi ve izleyicisi olan bir görüş olarak tazeliğini korumuştur.

10. Emrullah Efendi, şartlara uyum sağlayan bir liderdir. Bakan olduğunda çıkarmayı çok istediği ve bizzat kendisinin hazırladığı Maarif-i Umumiyye Kanununun tümünün, özellikle azınlıkların muhalefetiyle yasalaşmasını sağlayamayınca, hemen tavır değiştirerek kanunun çeşitli bölümlerini parça parça çıkarmaya yönelmiştir. Kendisinin, Tuba Ağacı adıyla bilinen ve eğitimin iyileştirilmesine yüksek öğretimden başlanılmasının gerektiği fikrini savunduğu teoriden kısa bir süre vazgeçmesi de böyle şartların getirdiği realiteye uyum sağlama durumudur.

11. Emrullah Efendi, iyi bir okuyucudur. Onun istekli iyi bir okuyucu olduğu; yazdığı eserlerden, yaptığı yasa çalışmalarından, yıllarca Darulfünûn’da felsefe dersi okutmasından, çeşitli dergilerde çıkan makalelerinden, hatta dergi çıkartma girişimlerinden açıkça görülmektedir. Örneğin; eserlerinden Muhitu’l-Maarif, genel konulu bilimsel bir ansiklopedik lugattır. Hazırladığı yasa tasarıları, o gün dünyada uygulanan benzerlerinin bile ilerisindedir. Bu onun iyi bir okuyucu olduğu konusundaki görüşümüzü desteklemektedir. Çünkü okumak yazabilmenin birincil şartıdır. İyi bir lider istekli bir okuyucudur.

12. Heyecanlı bir liderdir. devlet kurumlarının üst üste gelen sorunların altında ezildiği bir dönemde bakan olan Emrullah Efendi, bakan olur olmaz hemen çağdaş bir eğitim örgütü oluşturmak için çalışmaya başladığı bir çok yasa, yönetmelik ve tüzük tasarıları hazırlayarak bir çok projeye imza attığı bilinmektedir. Bu projelerin hayata geçirilişinde ağır devlet işleyişinin doğurduğu zaman kayıpları olmuştur. Bu bağlamda, zaman zaman uygulamada aceleci davranmış, hemen uygulamak istemiş ve konu daha Mecliste tartışılırken, uygulamayı başlattığı olmuştur. Dolayısıyla, çevresindekiler ve

siyasi muhalifleri tarafından tenkit edilmiştir. Bu durum onun heyecanından kaynaklanmaktadır. Çünkü problem çok, zaman azdır. Bu heyecan onu acele ettirmiştir. Liderler heyecanlı olur.

13. Emrullah Efendi, gerektiğinde disiplin uygulamaktan çekinmemiştir. Burwash (1998) ın dediği gibi; kurumların ve birimlerin düzelmesi ve düzene girmesi için disiplin bir fırsattır. Emrullah Efendi bakan olunca yasa ve yönetmelikleri sadece hazırlayıp çıkarmakla kalmamış, bunları kendi örgütünde başarıyla uygulayarak bozulan eğitim bürokrasisine bir düzen vermiştir.

1910 yılı başlarında Emrullah Efendi, okullardaki öğretmen ve öğrencilerin disiplin ve okula devam-devamsızlık durumları ile ilgili bir genelge yayımlamıştır. Fakat bu genelge, Mekteb-i Sultani’de (Galatasaray) uygulanmamıştır. Bakanlığın bu konudaki ısrarı üzerine, okul müdürü Tevfik Fikret istifa etmiş ve yerine Salih Zeki Bey atanmıştır. Emrullah Efendi’ye göre Mekteb-i Sultani de bakanlığa bağlı bir okul olduğuna göre, bakanlığın emirleri dışında kalamazdı. O dönemde bu konu basın ve meclis başta olmak üzere kamuoyunda oldukça tartışılmıştır. Hatta bazı öğretmenler ve öğrenciler okuldan ayrılmışlardır. Tevfik Fikret ile olan bu gerginlik konusunda Emrullah Efendi, “iş şahıslarla değil, prensip ve idari düsturlarla görülür” diyerek yönetimde temel ilkelerinden birini uygulamak istemiş ve başarılı da olmuştur (Ergün, 1982, s. 22). Evet liderler şahıslarla uğraşmaz ve disiplini akıllıca kullanırlar. “Büyük liderler, ihtiyaç duydukları zaman disiplin uygulamaktan çekinmezler. Bu, birimi eğitme ve düzelmesine yardım etmek için bir fırsattır” (Burwash, 1998, s. 107).

4. 2. YARGI

Bu çalışmanın sonunda, Emrullah Efendi’nin Türk Eğitim Tarihinde önemli bir yere sahip olan entelektüel bir eğitim lideri olduğu yargısına ulaşılmıştır. Lider sözcüğünün hizmet ifade ettiğini söyleyen Burwash (1998, s. 67), “Bir insanın ölçüsü kaç hizmetçisi olduğu değil, kaç kişiye hizmet ettiği” der. Bu bağlamda, Emrullah Efendinin içinden çıktığı ve kendisini yetiştiren halkına oldukça yüksek seviyede hizmet

ettiği açıktır. Dolayısıyla Emrullah Efendinin liderliği açısından saptanan nitelikleri şunlardır:

1. O iyi bir öğretmendir.
2. Lider bir yöneticidir.
3. Vizyon sahibidir.
4. İzlenen iyi bir örnektir.
5. Şartlara kolayca uyum sağlar.
6. İyi bir okuyucudur.
7. Heyecanlıdır.
8. Disiplini akıllıca kullanır.

Türk eğitiminin gelişmesi ve kendisinden bekleneni verebilmesi, ancak eğitime yön verenlerin, eğitim politikalarını oluşturanların, aydınların ve öğretmenlerin Türk Eğitim Tarihini iyi bilmelerine ve fikir, düşünce, deneyim birikiminden yararlanmalarına bağlıdır. Bu çalışmada, Türk Eğitim Tarihinden bir kesit alınarak; bu kesitin içinden de özelde Emrullah Efendi'nin biyografisi çerçevesinde onun eğitim liderliği ve Türk Eğitim liderleri içindeki yeri üzerinde, ana hatlarıyla durulmuştur.

Entelektüel, vizyon sahibi bir eğitim lideri olan Emrullah Efendi, II. Meşrutiyet döneminde Eğitim Bakanlığı yapmış bir kişilik olarak, Osmanlı Devletinin bu en çalkantılı ve buhranlı döneminde; etkileri günümüze kadar gelen siyasal, kültürel ve bilimsel çalışmaları yapabilecek birikime sahip bir eğitimcidir. Mülkiyeden mezun olur olmaz Maarif Müdürü olarak başladığı kamu hizmetini, Bakanlık makamına kadar olan bütün kademelerde fiilen yapmış, eğitimle ilgili bir çok kurulda üyelik ve başkanlık görevlerini yerine getirmiştir. Türkiye'de ilk defa ansiklopedik lugat çalışması yapan ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkin üyelerinden olan Emrullah Efendi, Cemiyetin ideolojisinin oluşmasında da etkili olmuştur.

Eğitimde yenileşmeye ve eğitim sorunlarının çözümüne üniversiteden başlanması gerektiğini ifade eden Emrullah Efendi, "Tuba Ağacı" gibi orijinal teorileri ortaya koyup savunmasına rağmen, gerektiğinde ilköğretime de yönelmeyi ihmal

etmemiştir. Hatta hazırlayıp, çıkması için çalıştığı ve kendisinden sonra 1913’de yasalaşan “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı”nın bazı maddeleri 1961’de çıkarılan “İlköğretim ve Eğitim Kanunu”na kadar yürürlükte kalmıştır (Başaran, 1999, s. 95).

Bir çok araştırmacı, Emrullah Efendi’nin Türk Eğitim Tarihi ve Üniversite Tarihi açısından önemli bir başlangıç olduğunu söyleyerek, Türkiye’de çağcıl bir üniversiteyi onun “Darülfünun Nizamnamesi” ile başlatmışlardır. Darülfünun gerçek bir üniversite kimliğine bu nizamname (tüzük) ile kavuşmuştur. Bu tüzüğün gerekçesinde Emrullah Efendi, üniversitenin gelişmesiyle uygarlığın gelişmesinin birlikte olacağını savunmuştur.

Onun çok genç denilebilecek bir yaştan (24) itibaren hem öğretmen hem de yönetici olarak, eğitim faaliyetlerinin fiilen içinde olduğu düşünülürse, Şinasi’nin onun için yaptığı “çekirdekten yetişme” tanımının hiç de abartılı olmadığı görülür. Dolayısıyla Emrullah Efendi gibi ilmi olgunluğu ve yönetim gücü herkesçe bilinen bir kişinin bakan olması, kültür ve eğitim çevrelerinde, ülkenin geleceği açısından bir heyecan doğurduğu açıkça görülmektedir. Emrullah Efendinin fikirleri eğitim sosyolojisini ilgilendiren ilk orijinal düşünce olarak değerlendirilmektedir. Düşünceleri çağdaşları tarafından eleştiriye uğramasına rağmen Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan onu benimseyerek daha genişletmişlerdir (Mutlu, 1997).

Emrullah Efendi, Bakan olarak hükümete girdiğinde (1910), önce bir durum tespiti yapıyor. Buna göre 70.000 öğretmene ihtiyaç var, bütçede eğitime ayrılan para çok kısıtlı, öğretim yapılacak bina (okul) yok, yetmiş bin öğretmenin yüzde birini bile karşılamak olanaksız. Kendisi, eğitimde değişime ve yenileşmeye yüksek öğretimden başlanmasını savunmasına rağmen, uygulamada eğitimin temeli olan ilköğretim okullarının kurulmasının tamamlanması gerektiğini fark ediyor. Bu tesbitten sonra hemen yapılabilecek uygulamaların planını, bir tür acil eylem planı geliştiriyor. Bu plana göre, her köy, kasaba ve belde kendi okulunu kendisi yapacak, okuma yazma bilenlerin içinden öğretmen olabileceklere –kısa formasyon kursları sonunda- öğretmenlik verilecek, öğretmen maaşları günün şartlarına uygun ve onları memnun

edecek ölçüde olacak, taşradaki öğretmenler hizmet içi eğitime tabi tutulacaklar.

Etkisi günümüze kadar gelen eğitimin yönetsel örgütlenmesinde Emrullah Efendi'nin rolü oldukça fazladır. Merkez örgütünün de yapılanmasını içine alan “Maarif-i Umumiyye Kanun Tasarısı” ve çeşitli kurulların oluşmasında, bürokratların görevleri, denetim esasları ve denetçi faaliyetlerinin saptanmasında, geniş bir eğitim planlamasının gerçekleştirilmesinde, Bakanlığın giderlerinin karşılanması bazı harcamaların sınırlandırılması ve gelirlerin artırılmasında etkili çalışmalar yaparak çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Emrullah Efendi, Osmanlı eğitimine ve okul sistemine Batılı bir anlayış getirmeye çalışmıştır. İdadilerin Sultani (Lise) yapılarak program ve müfredatının yeniden düzenlenmesi bunun göstergesidir.

Türkçe’de ilk genel konulu telif ansiklopedi çalışmasının Emrullah Efendi tarafından yapıldığı görülmektedir. Kendisinden önce dördü tamamlanmış, beşi yarım kalmış dokuz ansiklopedi çalışması yapılmış ama bunlar daha dar çerçevede ve bazı konuların etrafında yapılmış çalışmalardı. İlk deneme Emrullah Efendi'nin “Muhitu'l-Maarif”idir (Aykut, 1991). Her kültürün bir ansiklopedisi vardır. İngilizlerin, “Encyclopaedia Britannica”sı, Fransızların “Encyclopedique Française” ve “Larousse”su, Amerikalıların “Encyclopaedia Americana”sı v.b. gibi milli kültürlerin ifadesi olan bu ansiklopediler, Batı’da 18. Yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bizde ilk genel konulu ansiklopedinin 1943-1986 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan “Türk Ansiklopedisi” (ilk dört cildi İnönü Ansiklopedisi ismiyle yayımlanmıştır) olduğu düşünülürse; oldukça geç kalınan bir konuda Emrullah Efendi'nin öncülüğü yadsınamaz bir gerçektir.

Emrullah Efendi'nin hayatı hep okul, kitap, ders, eğitim-öğretim, bilim, kültür kavramlarının etrafında geçmiştir. Daha Selanik’te Maarif Müdürü iken, öğretmenler için Mecelle-i Muallim isminde edebi bir dergi çıkarmıştır. İlk bilimsel derneklerden birisi olan Türk Bilgi Derneği'nin kurucularından olan Emrullah Efendi, bir akademinin yayın organı konumundaki Bilgi Mecmuasında da makaleler yayımlamıştır. Öğretmenliği çok sevmiştir. Maarif Müdürlüğü yaptığı yerlerde fiilen öğretmenlik

yaptığı gibi, Bakanlıktan ayrıldıktan sonra da Darulfünûn'da öğretmenliğe devam etmiştir.

Emrullah Efendi, fikirleri üzerinde çeşitli tartışmaların yapıldığı, kimileri tarafından şiddetle tenkit edilirken, kimilerince de takip edilen, ölümünden sonra bile fikirlerinin yansımaları devam eden bir entelektüeldir. Bakanlığı boyunca sadece hazırlanan programı uygulayıcı değil, program yapıcı ve bu programların felsefi altyapısını oluşturan bir kültür adamı, bir bilge kişidir. Cumhuriyet döneminin düşünsel tabanını oluşturan aydınların başında gelen Ziya Gökalp'in fikirlerinin oluşmasında etkili bir isim olduğunu daha önce belirtilmişti. Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı nazariyesinin en büyük savunucularından olan Ziya Gökalp, onun ölümünden sonra bu görüşü gündeme getirenlerin başında gelir. Ayrıca Baltacıoğlu'nun dediği gibi, Türkçülüğün babası sayılan Ziya Gökalp'de Türklük şuurunun gelişmesinde etkili olmuştur. Zira Emrullah Efendi, kültürel bir Türkçü idi (Mardin, 1989, s. 53).

Emrullah Efendi, Meşrutiyeti sahiplenirken ve meşrutî yönetimden övgüyle söz ederken, bu günkü anlamda olmasa da demokrasinin kurumlarını savunuyordu. Bu durum onun, İttihad ve Terakki Partisinin etkin üyeliğinde ve o partiye verdiği hizmette açıkça görüldüğü gibi, yaptığı dernek çalışmalarında ve Meclis-i Mebusandaki bu tür kurumları destekleyen konuşmalarında da görülmektedir. Nitekim mecliste grev yönetmeliği ile ilgili bir gündemde söyledikleri, onun oldukça ileri görüşlü ve demokrasi mantığı içinde hareket ettiğini göstermektedir.

Werner (1993), işbirlikçi yönetici-lideri tanımlarken, böyle bir lideri; danışma, katılım ve yetki devri uygulamalarına bağlı, gerektiğinde zorlayıcı olmaktan sakınmayan, disiplin konusunda öz disiplini, salt sadâkatı değil de yapıcı tenkit ve önerileri tercih eden, yetkiye dayalı otoritesini benimseyen, çalışanlarının gereksinimlerini karşılamada duyarlı olan, çatışmalardan sentezlenmiş görüşler çıkarabilen kişi olarak görür.

Bu bağlamda, Emrullah Efendiyi yukarıdaki ölçütlere uygun bir "İşbirlikçi yönetici-lider" olarak kabul etmek mümkündür. Onun devlet yönetiminde savunduğu

“Tevsi-i Mezuniyet” katılımı ve merkezi hükümetin yetki devrini kapsıyor. Bakanlığı sırasında yapılması gereken uygulamaları, okullarda Galatasaray Lisesi örneğinde olduğu gibi, hafif çapta bir zorlamayla da olsa uygulamıştır. Zaten o, zorlayıcı bir disiplini değil, ikna edici disiplin anlayışını ön plana almıştır ki, bunu Darülfünun öğrencileri ile ilgili çıkardığı disiplin yönetmeliğinde de görülmektedir. Mecliste kendisi ile ilgili verilen soru önergesinin görüşmelerinde kendini savunurken; tenkitlere karşı oldukça olgun davranmış, yapıcı manadaki öneri ve tenkitlere teşekkür etmiştir. Eğitimin en önemli unsuru olan bir öğretmenler ordusu kurmanın gerekliliğinden bahsetmiş ve aynı zamanda onların maaşlarının günün şartlarına uygun bir düzeye getirilmesini savunmuştur. Osmanlı Devletinde, eğitim probleminin yüksek öğretimden başlanarak çözülebileceğini düşünürken, en büyük tenkitçisi Satı Bey’in ilköğretim görüşünü kendi görüşüyle sentezlemiş, hem yüksek öğretime yönelik liselerin, hem de iptidailerin (ilköğretimlerin) yapılanmasını sağlamıştır.

4. 3. ÖNERİLER

Bu çalışmaya dayanılarak, ileride yapılacak araştırmalar için bir yol açacağı düşüncesiyle aşağıdaki öneriler hazırlanmıştır:

1. Türk Eğitim Tarihinde Orhun Yazıtlarından günümüze kadar gelişen fikrîsel yönü üzerinde daha fazla araştırmalar yapılması gerekmektedir. Çünkü, bu gün tartışılan ve konuşulan bir çok konu tarih içinde işlenmiştir. Belki de günümüz sorunlarının çözümü oralarda bir yerde saklı olabilir.

2. Türk Eğitim Tarihinin örgütsel yönü ile ilgili çalışmalar daha çok kronolojik bir açıdan incelenmiştir. Dolayısıyla eğitim örgütlenmesinin tarihten getirdiği artı ve eksilerin yeterince anlaşılabilmesi için, özellikle bugünkü örgüt yapısının olduğu Tanzimat ve sonrası eğitim örgütlenmelerinin ayrı ayrı ele alınarak bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir.

3. Tanzimattan itibaren günümüze kadar eğitimde reform çalışmaları hiç eksik olmamasına rağmen, hala ana problemlerin çözülemediği görülmektedir.

Türk Eğitim Tarihindeki bu reform girişimlerinin her birinin üzerinde tarafsız bilimsel araştırmaların yapılması günümüze ışık tutacaktır.

4. Türk Eğitim Tarihinde öne çıkan diğer eğitimci, yönetici ve öğretmenlerin her birinin liderlik niteliklerini ortaya koyan biyografi çalışmaları yapılabilir. Yapılacak bu tür çalışmalar **Türk Eğitim Liderleri Tarihi**'nin oluşmasına katkıda bulunacaktır.

5. Bu çalışmada söz edilen Türk Eğitim Tarihinde öne çıkan eğitimci ve eğitim yöneticilerinden; Saffet Paşa, Abdurrahman Şeref Bey, Satı Bey, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Hasan Ali Yücel, Tefvik İleri v.b. kişilerin liderlik özelliklerini ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.

BÖLÜM SONU NOTLARI

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ; (1326/1910), C. 2, Devre: 1, İctima: 3, İnikad: 23, TBMM Basımevi, Ankara(1986).

YENİ ŞAFAK, Gazetesi, 23 Haziran 2001, No: 2836, İstanbul.

ERGİN, Osman Nuri; (1977), **Türk Maarif Tarihi,** Eser Matbaası, İstanbul.

UŞAKLIĞİL, Halit Ziya; (1987), **Kırk Yıl,** İnkılap Yayınevi, İstanbul. (Düzenleyen ve yeni basıma hazırlayan, Şemsettin Kutlu.)

HANİOĞLU, M. Şükrü; (1986), **Bir Siyasal Örgüt Olarak, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902),** İletişim Yayınları, İstanbul.

BURWASH, Peter; (1998), **Liderliğin Anahtarı,** Timaş Yayınları, 2. Baskı İstanbul.

ERGÜN, Mustafa; (1982), "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri, Çalışmaları", **D.T.C.F. Dergisi,** Cilt: XXX, Sayı: 1-2, Ankara, s. 7-36.

BAŞARAN, İbrahim Ethem; (1999), **Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi, 75 Yılda Eğitim,** Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

MUTLU, Latif; (1997), **Eğitim Düşünceleri, Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Öğretim,** Ana Yayıncılık, İstanbul.

AYKUT, Ayhan; (1991) "Ansiklopedi", DİA, Cilt: IV, İstanbul.

MARDİN, Şerif; (1989), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908,** 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

WERNER, İsabel; (1993), **Liderlik ve Yönetim,** (Çev: Üner Vedat), Rota Yayınları, İstanbul.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Yahya;** (1985), **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, Yahya;** (1997), **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye)**, 6. Baskı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AHENK GAZETESİ;** (1910), Kanun-u Sani, Sayı: 41104, İstanbul.
- ATUF, Nafi (Kansu);** (1932), **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul.
- AYKUT, Ayhan;** (1991), "Ansiklopedi", DİA, Cilt: IV, İstanbul.
- AYNİ, Mehmet Ali;** (1927), **Darülfünûn Tarihi**, İstanbul.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı;** (1966), **Ziya Gökalp**, Yeni Matbaa, İstanbul.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem;** (1999), **Türkiye'de Eğitim Sisteminin Evrimi, 75 Yılda Eğitim**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BENNİS, Warren;** (1999), **Bir Lider Olabilmek**, (çev. TEKSÖZ Utku), 1. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- BİLSEL, Cemil;** (1943), **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BİLİM, Cahit Yalçın;** (1984), **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit;** (1982), **Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Binbaşioğlu Yayınları, Ankara.
- BURSALI, Mehmet Tahir;** (1333), **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul. (Bizim Büro Basımevi, (2000), Ankara.)
- BURWASH, Peter;** (1998), **Liderliğin Anahtarı**, (Çev: Aydın, Hüseyin), Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- CHATELAIN, François;** (1964), **Yeni Eğitim Prensipleri**, (Çev. KODAMANOĞLU M. Nuri) 2. Basım, M.E.B, Ankara.
- ÇELİK, Reşat;** (1987), **Arşiv Belgelerine Göre II. Meşrutiyetin İlanından Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Vakıf Olarak Kurulan Eğitim Öğretim Kurumları**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara.

- DEVELİOĞLU, Ferit;** (1970), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 2. Baskı, Doğu Matbaası, Ankara.
- DEWEY, John;** (1996), **Demokrasi ve Eğitim**, (Çev. M. Salih Oturan) Başarı Yayıncılık, İstanbul.
- DOĞAN, D. Mehmet;** (1992), **Büyük Türkçe Sözlük**, 9. Baskı, Rehber Yayınları, Ankara.
- EMRULLAH, Efendi;** (1330), **İzahname**, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, Konstantiniyye(İstanbul).
- EMRULLAH, Efendi;** (1326/1910), "İlm-i Terbiye ve Tedris", **Ümmet Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 6, s. 15, İstanbul.
- EMRULLAH, Efendi;** (1911), "İdarey-i Vilâyet (II), Tevsî-i Mezuniyet ve Adem-i Merkeziyet", "Sabahattin Bey'in Mütalaâtı Hakkında Varid olan Mektuba Cevap" **Yeni Muhit'ul-Maarif Gazetesi**, Sayı: 4, İstanbul, s. 1-5
- EMRULLAH, Efendi;** (1326/1910), "Terbiye Ve Esasları", **Sırat-ı Müstakim Dergisi**, Sayı: 16, İstanbul, s. 248-250.
- ERGİN, Osman Nuri;** (1977), **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa;** (1982), Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri, Çalışmaları, **D.T.C.F. Dergisi**, Cilt: XXX, Sayı: 1-2, Ankara, s. 7-36.
- ERGÜN, Mustafa;** (1990), **Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler**, A.A.M. Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 17 den ayrı basım, Ankara, s. 435-457
- ERGÜN, Mustafa;** (1996), **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri** (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara.
- GENÇ, Nurullah;** (1998), **Zirveye Götüren Yol Yönetim**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, M. Şükrü;** (1986), **Bir Siyasal Örgüt Olarak, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HATİBOĞLU, M. Tahir;** (2000) **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınevi, Ankara.
- HOCA, Muhyiddin;** (1326), **Hürriyet Mücadeleleri Yahut Fırak Ve Menfa Hatıraları**, Dersaadet, İstanbul.

- İHSANOĞLU, Ekmelettin;** (1993), “Darulfünun”, DİA, Cilt:VIII, İstanbul.
- KARDAŞ, Rıza;** (1978) “Milli Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi,” **Türk Kültürü Dergisi**, yıl:XVI, sayı: 186,189,191, Ankara.
- KAYA, Yahya Kemal;** (1977), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Nüve Matbaası, Ankara.
- KAZICI, Ziya;** (1995), “Emrullah Efendi”, DİA, Cilt:11, İstanbul.
- KOÇER, Hasan Ali;** (1987), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara.
- KOÇER, Hasan Ali;** (1967), **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.
- KODAMAN, Bayram;** (1991), **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- KOTTER, John P.** (1998), **Matsushita Liderliği**, (Çev. Ertan, Tevfik), Sistem Yayıncılık, Ankara.
- MARDİN, Şerif;** (1989), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MUTLU, Latif;** (1997), **Eğitim Düşünceleri, Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Öğretim**, Ana Yayıncılık, İstanbul.
- MÜCELLİTOĞLU, Ali Çankaya;** (1954), **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Örnek Matbaası, Ankara.
- ÖZÇELİK, İsmail;** (2001), **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- ÖZSOY, Yahya;** (1987), **Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi**, A.Ö.F. Yayınları, Eskişehir.
- ROUSSEAU, Jean Jacques;** (1966), **Emil**, (Çev. ÜLKEN, Hilmi Ziya; ÜLGNER, Ali Rıza; GÜZEY, Selahattin), Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- RUSSEL, Bertrand;** (1993), **Eğitim Üzerine**, (Çev. BEZEL Nail), 2. Basım, Say yayınları, İstanbul.
- SABAH GAZETESİ;** (1914), 13 Ağustos, Sayı: 8945, İstanbul.
- SATI, el-Husri;** (1333/1917), “Tarihin Şehadeti”, **Muallim Mecmuası**, Cilt:1 Sayı: 12, İstanbul, s. 359.

SU, Kâmil; (1974), **Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi**, M.E.B. İstanbul.

TEKELİ, İhan; (1980), **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, Ankara.

TEKELİ, İhan-İLKİN, Selim; (1993), **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü**, T.T.K. Yayınları, Ankara.

TUNAYA, Tarık Zafer; (1952), **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Arba Yayınları, İstanbul.

UNAT, Faik Reşit; (1964), **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, M.E.B, Ankara.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya; (1987), **Kırk Yıl, İnkılap** Yayınevi, İstanbul.
(Düzenleyen ve yeni basıma hazırlayan, Şemsettin Kutlu.)

UŞAKLIGİL, Halit Ziya; (1981), **Saray ve Ötesi**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; (1967), **Eğitim Felsefesi**, M.E.B, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; (1994), **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul.

WERNER, İsabel; (1993), **Liderlik ve Yönetim**, (Çev: Üner Vedat), Rota Yayınları, İstanbul.

YENİ ŞAFAK, Gazetesi, 23 Haziran 2001, No: 2836, İstanbul.

YILDIRIM, Ali; (1998), **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara.

RESMİ YAYINLAR

MECLİS-İ MEBUSAN LEVAYIH VE TEKALİF-İ KANUNİYE VE ENCÜMEN MAZBATALARI, (1328/1912), Devre: II, İctima: I, TBMM Basımevi, Ankara, S.427.

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ; (1326/1910), Cilt: 2, Devre: 1, İctima: 3, İnikad: 23, TBMM Basımevi, Ankara(1986).

TEDRİSÂT-I İBTİDÂİYYE KANÛN-U MUVAKKATİ; (1329 /1913), Matbaa-i Amire, İstanbul.

DİZİN

A

Abdulhamit (II), 6, 19, 20, 21, 25, 56
 Abdulmecid, 6, 15
 Abdurrahman Şeref Bey, 68
 Adem-i Merkeziyet, 49, 50
 Ahenk Gazetesi, 27
 Ahmet Agayef, 28
 Ahmet Mithad Efendi, 6
 Ahmet Rıza, 49
 Akçuraoğlu Yusuf, 28
 Alain, 4
 Aleksande Helphand (Pervus), 28
 Ali Efendi,
 Ali Hayri,
 Anadolu,
 Ankara,
 Aristo, 4
 Avrupa, 6, 25, 27
 Ayasofya, 5
 Aydın, 24
 Ayşe Sıdıka Hanım, 26

B

Bezm-i Alem Valide Şultan, 6
 Bilgi Mecmuası (Türk Bilgi Derneğinin
 çıkardığı dergi), 27, 31, 48, 58
 Bursalı Mehmet Tahir, 29
 Burwash, 60, 62

C

Celal Sahir, 27, 48

D

Darulfünûn ve Şuabâtının İnzibâtına
 Dair Nizamname, 41
 Darulfünûn, 5, 7, 8, 21, 25, 35, 36, 39,
 40, 41, 50, 58, 64, 65, 66
 Darulmaârif, 6
 Darulmuallimat, 8, 50
 Darulmuallimîn, 5, 6, 7, 17, 19, 50
 Darulmuallimîn-i ibtidai,

Daruşşafaka, 5, 17
 Divan-ı Lügati't-Türk, 4
 Doktor Nazım,
 Doktor Rıfat (Selanikli), 28
 Durkheim, 4

E

Emrah (Emrullah Efendi için kullanılan
 isminin kısaltılmış şekli), 31
 Encümen-i Daniş, 6
 Enderun Mektebi, 5

F

Farabi, 4
 Fatih Camii, 26
 Fatih Sultan Mehmet, 5
 Feridun Vecdi, 35

G

Galatasaray Sultanisi (Galatasaray
 Lisesi), 19, 25, 83
 Güzel Hasan, 24

H

Hacı Bektaşî Veli, 4
 Halep, 24, 26
 Halit Ziya Uşaklıgil, 26, 59
 Hasan Ali Yücel, 9, 68
 Haşim Bey, 28
 Hizmet Ceridesi (Tevfik Nevzad'ın
 İsviçre'de çıkardığı gazete), 25
 Hoca Ahmet Yesevi, 4

I

Islahhane, 6

İ

İbn-i Sina, 4
 İbrahim Hakkı Paşa, 25
 İlm-i Ruh (Emrullah Efendi'nin eseri), 30
 İnas Darulfünûnu (kızlar için açılan üniversite), 8
 İnas Sultanisi (kız lisesi), 21
 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 8, 40, 45, 65, 68
 İstanbul, 7, 8, 18, 19
 İttihad ve Terakki, 8, 30, 32, 36, 49, 50, 66
 İzahname (Emrullah Efendi'nin eseri), 30, 32, 41, 89
 İzmir, 24

J

John Dewey, 2, 4

K

Kant, 2
 Kaşgarlı Mahmut, 4
 Kemal Efendi (Ahmet Kemal Paşa), 6
 Kırklareli (Kırkkilise), 25, 86
 Koçi Bey, 5
 Köprülüzade Mehmet Fuat, 28
 Kutadgu Bilig, 4
 Küçük Mehmet Sait Paşa, 25

L

Lüleburgaz, 24

M

Ma'arif-i Umumiyye Nezareti, 5, 16, 18, 21, 40, 84
 Maârif-i Umumiyye Kanun-ı Layıhası (Kanun Tasarısı), 34, 65
 Maârif-i Umumiyye Kanunu, 21, 43, 57, 61
 Maârif-i Umumiyye Nizamnamesi, 5, 16, 20, 39
 Mahmut (II), 5, 15

Mecelle-i Muallim (Emrullah Efendi'nin Selanik'te çıkardığı öğretmen dergisi), 31, 48
 Meclis-i Kebir-i Maârif, 50
 Meclis-i Maârif-i ilmiyye, 25, 81
 Meclis-i Maârif-i Muvakkat, 15
 Meclis-i Maârif-i Umumiyye, 15, 17
 Meclis-i Mebusan, 25, 50, 53
 Meclis-i Umur-ı Nafia (bayındırlık işleri kurulu), 15
 Medinetü'l-Fazıla, 4
 Medresetü'l-Vaizîn, 30
 Mehmet Akif, 7, 68
 Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (Mülkiye Mektebi), 5, 24, 29
 Mirat-i Maârif Gazetesi, 31
 Mithad Paşa, 6
 Mizancı Murat, 49
 Moiz Kohen (Tekinalp), 28
 Muallim Cevdet, 26
 Muhammed, 24
 Muhitu'l-Maârif (Emrullah Efendi'nin eseri), 29, 48, 61, 65
 Murad (II), 5
 Musa Kazım Bey, 26
 Mustafa Kemal Atatürk, 8, 9, 47
 Mustafa Reşit Paşa, 15
 Mühendis Salim, 28
 Mülkiye Gazetesi, 31
 Mülkiye-i Tıbbiye,
 Mümtaz Turhan, 64
 Münif Paşa, 19

N

Namık Kemal, 5, 17
 Nasrettin Hoca, 4
 Niş, 6
 Nizamü'l-Mülk, 4

O

Oscar Arias, 58

Ö

Ömer Seyfettin, 7

P

Prens Sebahattin, 49

R

Rıza Kardeş, 38
Rousseau, J.J, 2, 4
Ruşçuk, 6

S

Sabah Gazetesi, 28
Saffet Paşa, 5, 16, 68,
Salih Zeki,
Sami Abdurrahman Paşa, 16
Satı Bey, 7, 26, 37, 38, 68
Selanik, 8, 24, 31, 48, 58, 65
Selim Sabit, 26
Sırat-ı Müstakim Gazetesi, 31, 48
Süleyman Paşazade Sami Bey, 8
Sofya, 6

Ş

Şinasi, 27
Şükrü Bey (Ali Şükrü Bey), 21, 43

T

Tanzimat, 14, 17
Tedrisat-ı Âliye Layıha-i Kanuniyesi,
Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Layıhası,
43
Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı
Muvakkatı, 43, 63, 90
Tevfik Fikret, 62
Tevfik İleri, 9, 68

Tevfik Nevzad, 24, 25
Tevsi-i Mezuniyet, 30, 48, 49, 50, 66
Tonyukuk, 3
Tubâ Ağacı Nazariyesi, 7, 35, 36, 39,
44, 45, 61, 63, 65
Türk Bilgi Derneği, 28

Ü

Ümmet Gazetesi, 32

W

Werner, 66

Y

Yahya Akyüz,
Yanya, 24
Yeni Mecmua, 36
Yeni Muhitu'l-Maârif Cemiyeti, 31, 88
Yeni Muhitu'l-Maârif Gazetesi, 31, 32,
88
Yeni Muhitu'l-Maârif (Emrullah
Efendi'nin hazırladığı ansiklopedi), 30,
49
Yunus Emre, 4
Yusuf Has Hacib (Balasagunlu Yusuf),
4
Yusuf İzzettin (Veliht), 30

Z

Ziya Gökalp, 7, 8, 28, 36, 64, 65, 68
Ziya Paşa, 5

EKLER

EK-1

Emrullah Efendi'nin Resmi
Faik Reşit Unat'ın "Türk eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış" isimli
eserinden alınmıştır.

Emrullah Efendi

[1858-1914]

EK-2

Emrullah Efendi ile ilgili bir karikatür
“El- Üfürük” Mizah Dergisi, Sayı: 2, Yıl:2, s. 13, 17 Eylül 1326/1910.
(Yer: Milli Kütüphane, No: 1956 SB 222)

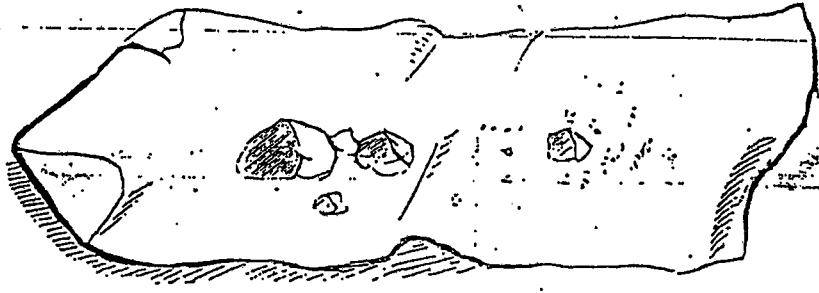
مقاله مخصوصه

في

بيان احوال تنسيقات المهود

رأيتنا في هذه الايام، اجراءات تنسيقات وا
في كل دوائر الحكومت، يتوارد خطرنا،
الاجراآت عجب يقع في وقت وصورت
قطعيًا، واقعا اجراءات تنسيقات واجب في كبا
الذي يتجدد شكاه، نحو دوائر الحكومات

ورغبتم دن ورفتمای محترمه مزك ابراز
ايلدكمرى توجه و صميمتم دن طولاي عرض
تشكرات مخصوصه ايدروايلك نسخه مزك
كورديكي رغبت فوق الهاده به تشكر ابو
نسخه من اون التي صحيفه اوله رقى نشر
ايتديكمزى عرض ايلرز .

EK-3

Emrullah Efendi'nin Avrupa ya kaçışından dolayı cezasının affi ile ilgili belge.
(BOA, İrade-i Maârif, 1316 S, No: 47)

 وزارت بهداشت و آموزش عالی
 مرکز تحقیقات و توسعه سلامت
 ۴۴۱

علاقه و اختم صفوی

از بیمه معارف سیریکه اگرچه فتنی او در رویا عجزت و معنی علی بن مطهرتیه بوسه آمد قدوم عورت استیمه و پیران اورث سلکرتی خدمتانه بنامه
 آخدا سروی تخصصی آزاده سنج ضابط خدیجه سوزنه اولیقه سوسه اولیقه سوسه بی سینه سوزن سوزنه سوزنه سوزنه سوزنه سوزنه سوزنه سوزنه
 تبیین و مدینه سوزن سوزنه
 حضوره لاش معارف نظرت جبهه سوزنه
 نظریه هایسی انفا زا بر روی کاغذ سوزنه

مدرسه جاگر کنه لرید که
 رسیده دست نظیم اولوب مغفوبه نظیر علی بیرونی
 شکره سینه صدای تیله کبری اوزدیه مورخه آزاده سینه
 جناب خدیجه سوزنه
 اردوزیه حفزه و طایله کرک
 اسماعیل و یا هر کس
 سیدای
 سرکاه
 کشته

EK-4

Emrullah Efendi'nin 1500 kuruş maaşla Maârif Meclis Üyelğine tayini ile ilgili olur.
(BOA, İrade-i Maârif, 1316 S, No: 47)

EK-5

Emrullah Efendi'nin Rütbesi \hat{U} lâ sınıf-ı Sâniye yükseltilerek Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) Müdürlüğüne tayini ile ilgili Maârif Nezaretinin Sadaretten olur istemi (BOA. A. MKT. No: 7)

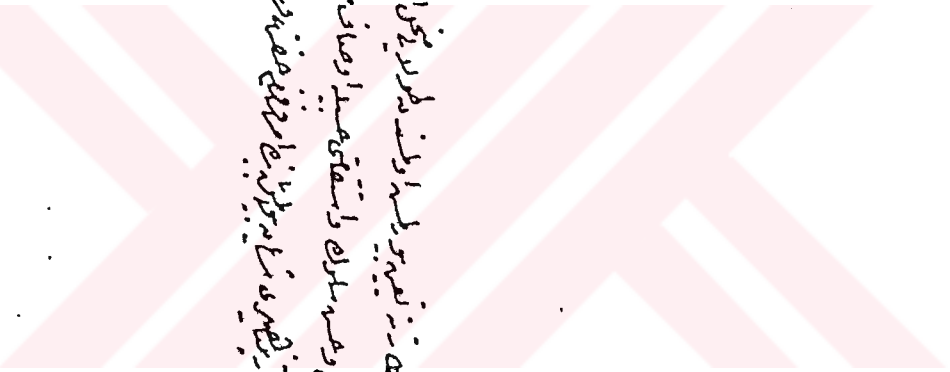
د افغانستان ولسوالۍ
د پکتويې ولایت د پکتویې ولسوالۍ

مکتوبی قلمی

د ۲۰۰۰

۱۵۰

مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
مخبر د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰
کتابت د ۱۳۰۰ کال د ۱۵۰۰

EK-6

Emrullah Efendi'nin rütbesi **Ûlâ Sınıf-1 Sâniye** yükseltilerek **Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) Müdürlüğüne** tayini ile ilgili Sadarettten gelen olur.
(BOA. A. İrade-i Maarif, 1326 B, No: 12.)

EK-7

Emrullah Efendi'nin İlm-i Daire Reisliğine tayini ile ilgili Maârif-i Umûmiyye
Nezaretinin yazısı .
(BOA, İrade Maârif, 1326 B, No: 7)

EK-8

Emrullah Efendi'nin İlm-i Daire Reisliğine tayini ile ilgili Meclis-i Mahsûs kararı.
(BOA, İrade Maârif, 1326 B, No: 7)

۲۰۹

معارف قطاری ماوریه و کتب سبک نسبی از زمانه دارا اولیه و دارا اولیه باینه عجز از مزه قرائت اولیانه تذکره ده نظارت مذکورہ
 الیوم موجود دوازده مجلد کتب معارف قطارہ ترقیاً بزی دائرہ علمیہ و دیگری دائرہ اولیہ از دوزہ ایچی کتبہ و کتب سبک و بجز
 کتب بیه از دوزہ سبک حقیقتاً یا در کتب بزرگ و بزرگی و بزرگی و بزرگی است اینست که در کتب علمیہ و کتب سبک و کتب
 و دعوی و کتب سبک سبک بجز کتب بزرگ و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی و بزرگی
 مربوط جدول بزرگی نسبیہ اعداد و مقاماتی و محاسبه و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب
 و دائرہ علمیہ و باینست کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 سبک سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 اعضای حاضرند بہ جہان آندی و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب و کتب
 آندی و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 جدول بزرگی و دائرہ علمیہ و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 معارف قطاری و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 ماوریه و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 ارتقا و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب
 تالیف احوال از زمانہ حقیقتاً ولی اورا تذکرہ سبک سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب سبک و کتب

محمد ناظر	مالک ناظر	تواری حوت بی	عدلیہ ناظر	خارجه ناظر	شیخ الاسلام	صدر اعظم
صلوات ستاری	اورا ناظر	تجارت ناظر ناظر	معارف ناظر و راضیہ ناظر	ارفاق ناظر ناظر	مربیہ ناظر و کلبہ	

EK-9

Emrullah Efendi'nin Edirne Vilayeti Kırklareli (Kırkkilise) sancağından meb'ûs seçildiğine dair Edirne Vilayet Mazbatası. (Recai Doğan'ın kişisel arşivinden)

EK-10

Emrullah Efendi'nin Mebusluk mazbatasının Meclis-i Mebusan'da inceleme sonucunda mebusluğa kabul ve tescili ile ilgili belge (Recai Doğan'ın kişisel arşivinden)

تدقیق انتخاب تنظیمی بین مصطہ در

مصطہ تدقیق بین مصونہ

دارہ انتخابی قریبہ تنظیمی اسی ابراہیم

9/86

نظامنامه داخلینک اوجبی مادہسک فقرات اخیرہسی موجبہ لاجلہ التدقیق
مضابطہ انتخابیہ دن قریبہ تنظیمی مصونہ لاجلہ تدقیق اقدینک مصطہ و اوراق شوعہ
انتخابیسی بہ مادہ مذکورہ احکامہ توفیقاً مذکور شیعہ شکل ایدن انجمنزہ مطالعہ اذہنقوا اولدقدہ شرایط
وقائیمہ رائے سنہ انتخابیہ ابراہیمہ و محمد سیمونفوشیا یا بقبول کورسہ

۱۰۰۰

محمد شریف

محمد عیسیٰ

محمد علی

محمد علی

محمد علی

محمد علی

عضو

محمد علی

عضو

محمد علی

عضو

محمد علی

محمد علی

محمد علی

EK-11

Emrullah Efendi'nin çıkardığı, Yeni Muhît'ul-Maârif Gazetesinin birinci sayısının kapağı. "Yeni Muhît'ul-Maârif Cemiyetinin Beyazıt Kütüphanesi toplantı salonundaki, açılış toplantısının resmi."
(Milli Kütüphane, No: 1957 SB 119)

سز محوری :

فرق کلیسا، بیعتی

امر الله

یکی محیط المادف جمعیت علمیه سنک

واسطه نشریاتیدر .

اداره نامی : نور عثمانیادہ شرف زقاغندہ

حریت مطبعہ سنک دائرہ مخصوصہ در .

مدیر مسئولی

حریت مطبعہ سی

کافی

علمی، ادبی، سیاسی، ہمدرد لو مباحث

جدیدہ بہ تجدیدی آجیتدیر .

۱۹۲۶-۲۷

نسخہ سی برغروشدر :

پرستہ لک. آہونہ سی پوستہ اجزئیہ برابر

۲۵ غروشدر

غزنی

ایکی حقہ در بر بچشدہ کوآلری نشر اولتور .

۲۳ ربیع الآخر ۱۳۲۹ ۱۴ نیشان ۱۳۲۷

« یکی محیط المادف » جمعیتک ۲۱ ذون ثانی ۱۳۲۶ تاریخندہ بازیددہ کتبخانہ عمومی دائرہ سنک اجرائفان رسم انتتاسی

EK-12

Emrullah Efendi'nin "İZAHNAME" isimli eserinin kapak sayfası.
(Milli Kütüphane, No: 06 MT EHT A 933)

محرری : معارف ناظری امرالله

شمالی اتحاد و ترقی جمعیتک بیک اوج یوز یکرمی یدی سنه سید
دردیجی قوننره سنده تنظیم اولنان سیاسی پروگرامه داتر

ایقامه

مشرقی محفوظدر

قسطنیه

۱۳۳۰

[منبعه خیرییه] وشرکات

EK-13

Matbaa-i Amire'de basılan Tedrîsat-ı İbtidâiyye Kanûn-u Muvakkatının (Geçici İlköğretim Yasasının) baş sayfası.
(Milli Kütüphane, No: 1946 A 627)

IHSAN SUNGU
KITAPLARI

مَعَارِفُ مَدِينَةِ طَارْتُوسَ

تدریسات ابتدائیه قانون موقتی

1946 A 627

MILLI BIBLIYOTEK

مطبعه عامره — استانبول

۱۳۲۹

EK-14

Darulfünûn ve Şuûbâtına Dair Nizamnamenin ilk sayfası.

نومبرو ۱۸۰ — دارالفنون و شعباتك انضباطنه دائر نظامنامه

۱۳۳۰ جادی الاولی ۸ تیان ۱۳۲۸

(تقوم وقایع ایله نشر واعلامی : ۱۲ جادی اولوی ۱۳۳۰ ۱۸ تیان ۱۳۲۸ - نومبرو ۱۱۱۴)

ماده : ۱ دارالفنون و شعباتی طلبی حقیقه مقررات انضباطیه اتحادی دارالفنون
هر فا کولته سنده متشکل مجلس معلمینه عائددر .

ماده : ۲ مقررات انضباطیه نك محاکم جزائیه اقامه اولتان دعاوی ایله برکون
ارتباطی یوقدر .

ماده : ۳ مجالس معلمینك بو پابده کی صلاحیتی اولاً بر فا کولته ده مقید بولنار
وقیدتری ترقین ایدلمه مش اولان طلبیه ثانیاً رؤس امتحانلرینه طالب اولوبده اثنای
امتحانه ویا امتحان وسیله سیاه مخالف نظام حرکاتده بولتان نامزدلره منحصردر .

ماده : ۴ مجازات انضباطیه شونلردر :

اولاً تکدیر .

ثانیاً اک چوق برسنه یی کچمامک اوزره تکریر قیددن و امتحانندن منع ایتمک .

ثالثاً اک چوق برسنه یی تجاوز ایتمک اوزره فا کولته ویا شعبه دن موقتاً

اخراج ایتمک .

رابعاً اک چوق ایکی سنه یی تجاوز ایتمک اوزره دارالفنون دن موقتاً اخراج ایتمک

خامساً دارالفنون دن مؤیداً اخراج ایتمک [لزوم کوریلور ایسه بو ماده نك ۷ نجه

فقره سنده مصرح اولان فا کولته لر ایله مکتبلردن موقتاً اخراج جزاسی برابر حکم

ایدیله بیلیر]

سادساً اک چوق ایکی سنه مدت نظر قده هیچ بر شعبه وفا کولته ده معین بر و

یرقاچ درسك امتحانه قبول ایدلامک .

سابعاً اک چوق ایکی سنه یی کچمامک اوزره عمومی و خصوصی بالجهه فا کولته لر

ایله مکاتب عالییه دوامدن منع ایتمک .

ماده : ۵ حق لرنده اخراج جزاسی و بریلان طلبه نك جزاء ممنوع اولدینی هیچ

EK-15

Emrullah Efendi'nin Sırat-ı Müstakîm Mecmuasındaki "Terbiye ve Esasları" konulu makalesinin olduğu sayfa.

همان چيقوب كيدر . زيرا بوحال تجرد كچمش بر دوردر . تكرر عودت احتمالي بوقدر . بودوردن علمشورسن اولمقسنزن ازلدن دور حوله دوشرو كچوب كيتشز . بونكله برابر انايتمزده بو دوره عائد هيج بر درلو خاطره وهيج بر درلو اثر حس ايدميورز . هيج بر كونا علامتي حائر اولمايان ظلت مطلقه ايچنده بر دور ا...

انفراد حالنه كلنجبه ايسته عتلك ، فكرك اك زياده حيران قالدني نقطه بوراسي در . كوربيورزكه دنيايه نديارسه اونايستز ، اومدهش ظلمته طوغر حرركت ايدبيور . اورايد كيدن ده بردها كلز . آندن خبر آماق ده ممكن دكل . بابالرسن ، دده لرسن هپ اوراده . طائيدق ، ييلدكلرمزدن بر چوغني كوزمنك اوكدنن غائب اولوب كيديور . عاقبت بركون بزم ده كيدم جكمز قطبي . وار اولمق او قورقدنيمز حاله حاضر لائق ديمك در . ايسته وار اولمق ، شو حاله او حالك وقوعي ده شهسز ... نه قور قيج ... نه مدهش حال ...

ايسته انسان بوحالي دوشونديجه بوتون لذات دنويديني اونودور ، كورسن اولور نظرنده هرشي برهيجي فنايه منقلب اولور . دهشتندن كندم بني آلهماز . انسان ايچون بوحالي دوشونمده مده ممكن دكل . زيرا انسانلرك وارده جنبي وابدنيا ايچنده قالدجنبي برعالم در . او حزين ، حزين تربلر ، او الواح مقابر ، او مزارلر ، او داغما كوزمن اوكدنن كچمكده اولان جنازه لر ... هپ بوحالي دوشونيمه بزي سوق ايدبيور ، هپ اوقفكري اوقور قيج تصوري اويانديريور . ذاتا بوتلر هپسي بر علامتدر . انسانلر هر مشكله قارشو برچاره ، هر دشمنه قارشو بره دافعه ، هر حزنه قارشو برتسلي حاضر لاق ايله مفظوردر . انسانلر ، دوچار اولدق قلمري مشكلانه ، عداوته ، حزنه ، داغما مقابله ده بوتلش واشبو مقابله نتيجه سنده همتلريله متناسب برطرزده يا دفع ويا تخفيف ايتملر در . او نايستز اولان عدمه طوغر اوزانوب كيدن موجوديت ، او بتون حزننك اك بيوك اولان اولوم انسانلري بك بيوك برمشكله ، بك بيوك بر حزنه سوق ايدبيور .

عجبا انسانلر بوكا قارشو نه صورتله مقابله ايدم بيله جكلر ؟ شهسز اساسندن دفع ايتك ، بوندن تماما قور تليق طوق بشر خارچنده در . بوجهتندن بوكا امكان بوقدر . لكن بواشكال وحزني تخفيف ممكن دظلي ؟ . ايسته بو ، ممكندر . انسانلر جناب الهك هدايتيله بوكا برچاره ، برتسلي بولمشلر . لكن اصل اشكالي دفع صورتيله دكل . بلكه آكا انقياد آني قبول ايتكله برابر اومدهش ظلت عدمه كندنيه رهبر اوله جق ، اوقراكلق يوله دوشمدهن بورومك ايچون كندنيه ظهير اوله جق ، رهكدارنجي تنوير ايدم جك بر آرقداش ، بريولداش حاضر لاقله در ، كه ايسته انسانلرك كندني فطرتلريله بالضروره بولدق قلمري چاره بوقدر جك برشي در . فقط بو كافي در . يالكز بو آرقداشك عادل ، مستقيم ، صميمي ، جدي اولماسي لازمدر . بونكله برابر ، ونشته نايه ده رفاتندن آرييله جني محقق بوده من طرف الله مصدق اولور . ايشه بو آرقداش اعمال صالحه ايله تربيه ايدلمش

انسانلرك مقابله ومدافعه اولمق اوزره حاضر لاق قلمري بتون تشبثا ادا آروجه اسملري اولدني كچي ، ايسته بويله اولوم نامنده اولان دهشت آور برحاله قارشو بر آرقداش آرقاق فكري دخني بر « فكر دني » در كوربيورزكه بوقفكر دني انسانلرده ضروري اوله رق ميدانه كليور بوقفكري طبع انساني اوقشايور ، طبيعت انسانيه ميدانه كتيريور انسانلرده بوقفكر وجودينه خارچدن برتأثير بوقدر . بوقفكري تول ايدن آنچق اسباب مهنويه در . همده بوقفكر بتون انسانلرده ، بدوي مدني بتون افراد بشرده ظهور ايدمكشدر . دنيايه اك زياده اكثيره آرا قازانان ومظهر قبول اولان بر نقطه وارسه اوده فكر دنيده دنيايه اك زياده قابله قالان بر فكر وار ايسه اوده دنيسنك فكري در خلاصه : فكر دني فطري . ضروري ، جيليدر . [فطارة الله] فطرت الناس عليا ... الخ . قرآني : مليم ثابت

مكلم شير امر الله افندي مضر ندرنك رار افنونه عثمانيه نه رار وبردك قورنفسر اسره ضبط اورا ناه بيانات فاضله ندرلي :
تربيه واساسلري

حكومت مشروطه ده تربيه نك اساسي انسانك قواي موجوده : تماميله انكشافي . بدن حاله كلسي در . بوكا حريرت تربيه اساسي ديرز لكن حريرت ماهيتي ندره ؛ اولا بوني آييله ام . حريرت عتلك مقتضا اولان قوانينه اطاعت در ، عجباً عقل وحكمت قوانينك منشأ ندي . شهبه يوق كه منشأ قوانين وحدانته جناب حق در . قوانين ، علمه بر قاچ درلو دوشونيله بيلير :
قوانين طبيعیه : [بوكا لسان شرعه سنت الهيه دينير] طبيعت حادئاتك قوانيني كه بو قوانين ايچون ازلي تبديل وتغير يوق چله سي ده مقتضاي حكمت در . بوكا بز اطاعت ايدرز . بو اطاعت اضطراري در . اوبله ايسه حريرتزي سالب در . فقط بو قور حيرتزه بر مانع تشكيل ايدم سن . واقعا بو قوانين ايچنده بزه خصم اولان احكام وار . مثلاً امراض ، جاذبه قانوني سربستي حريرتزه اولور ، حرارت و برودت بزي بزار ايدر ، الكترولق وسائر قور طبيعیه بزه خصمانه بر صورتده صوت كوسترر . ظاهرأ بوييله در . بوتلر طوغر بودن طوغر بويه هدف اولق ، سؤ تأثيري تحتنده ؛ صرف بزم اثر جهلمزدر . ذهن بشر او قوانين فطريه نك احكام اوكره نير . طرز جريانه وقوف حاصل ايدرسه اوقوانينك اسازر قور تولدنجي كچي كندني خدمتده دخي قوللا نير ، كندنيه بند ايدم . ينه تكرر ايدرم : انساني بوقوانين مواجه سنده حريرتدن مطلقا ؛ جاذبه ارضيه بزي بره ميخلايور ، حريرت طبيعیه سري تهديد ايدم لكز مهندسلر نه او جاذبه قانونندن استفاده ايدرك قبلر ياپارلر جاذبه قانوني سايه سنده بالرنله سماره چيقار ، سيرانلر ياپارز . بوتلر اولور ؟ شهسز قانونلرك اجراي احكامنه وقوف ايله كه بوده آنچ وفتن سايه سنده تيسر نماي حصول اوله بيلير . [پاستور] دائر الكلبه بر بولدي . لكن بو عتله سبب اولان ميقرولري نه وجود اوزر بزه ذرق ايدم بزعلم سايه سنده خصم اولان قوانيني دوست ايتك چايدشيز . سايه سنه

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ